

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK :
SZIRMAI KÁROLY KENDE FERENC HERCEG JÁNOS

1935, február hó.

IV évf. 2 szám

	Oldal
TAVASZI SANDOR: Az élő falu (tanulmány) — — — — —	81
HERCEG JÁNOS: Aranyady György — — — — —	88
SZENTKUTHY MIKLÓS: Gyónás (elbeszélés) — — — — —	91
KENDE FERENC: A csend beszél... — — — — —	97
LATÁK ISTVÁN: Versek — — — — —	101
BLAZSEK FERENC: Szerelem? (elbeszélés) — — — — —	103
TICHY KÁLMAN: Művészi meglátás (tanulmány) — — — — —	108
KRISTÁLY ISTVÁN versfordításai: — — — — —	114
Deszanka Makszimovics: Földjeim....	
M. Papić: Kalászkok földjén...	
CSUKA JÁNOS: A szerbség új feladatai és a nemzeti kisebbség — —	115
HAMM FERENC: A jugoszláviai német kisebbség kulturális és gazdasági szervezetei — — — — —	124
HAVAS KÁROLY: Egy újság története — — — — —	130
KAZMÉR ERNŐ Irodalmi szemle: — — — — —	136
Szlovák költők versei	
Madelon Lulofs: Gummi	
August Scholtis: Baba und ihre Kinder	
Ludwig Goldscheider: Zeitlose Kunst	
HERCEG JÁNOS: Nagy Karola: Itt voltam — — — — —	143
ORBAN IGNÁC: A jövő kapitalizmusa — — — — —	145

A könyvdiszketek HUSVÉTH LAJOS rajzolta

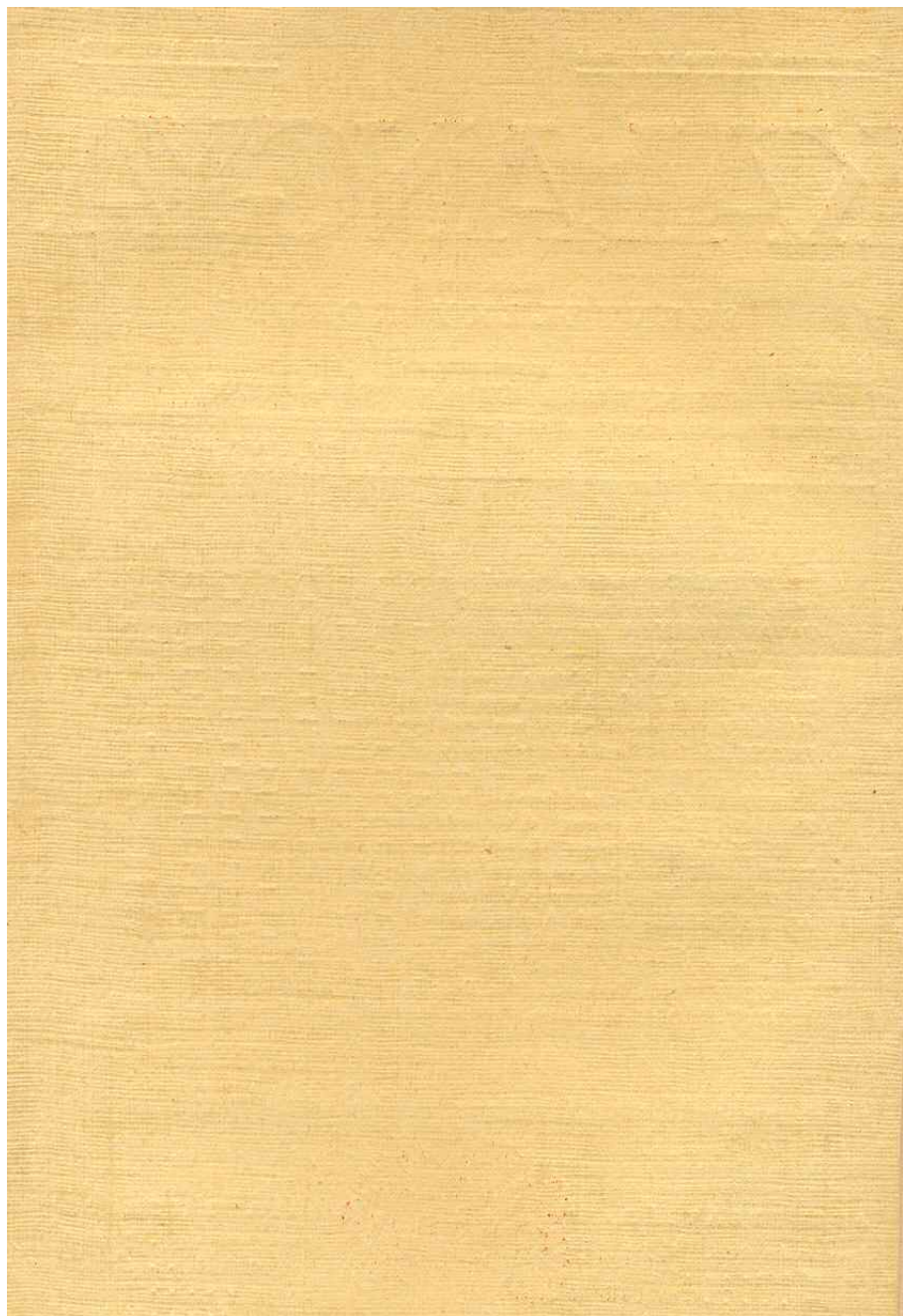
JUGOSZLAVIÁBAN

Egyes szám ára . . . 15 Din.
Negyed évre 45 Din.
Félévre 90 Din.
Egész évre 160 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . . 2 Pengő
Negyed évre . . . 6 Pengő
Félévre 12 Pengő
Egész évre 24 Pengő

Az élő falu

Az élő falu ott van ahol a látható falu de abban elrejtve. Tén-
 len a természetben minden élet visszahuzódik a gyökérzet láthatat-
 lan mélyébe és ott alszik. Hiába járja valaki a falu uccáit, még a
 legszorgosabb munkaidőben is, vagy az ünnepnapok idejében, amikor
 a falu a legmozgalmasabb képet mutat, még akkor is csak az alvó
 falut látja a látható falu képében, mert a falut éltető erők láthatat-
 lanul a mélyben lappanganak. Aki tehát a látható falut ismeri, még
 nem szükségképpen ismeri az élő falut.

A falu sajátos közösség. Ez kétségtelen. De mi ennek a közös-
 ségnek a copula-ja, mi az, ami ezt a közösséget belülről egybetartja,
 mi ennek a közösségnek a lelke, ami ihleti és ami sajátossá teszi?
 — Ezekre a kérdésekre a mai divatos falu-tanulmányok nem igen
 felelnek, de még fel sem igen vetik azokat. A falunak vannak szer-
 vezett életformái, vannak működő intézményei, vannak különféle
 társadalmi, vallási, kulturális és gazdasági szervei, de vannak kü-
 lönböző hatóságai, de ezek egyike sem tekinthető a falu-közösség
 copula-jának. A falu népét falu-közösséggé ezek nem teszik. A
 falu közösség ezek előtt és ezeken kívül van. Ezek a tényezők al-
 kothatnak községet, de a község még nem falu és sok község nem is
 lesz soha faluvá, mert hiányoznak belőle azok az ősi előfeltételek,
 amelyek a falut faluvá teszik.

A falu ősi feltételeken nyugvó sajátos közösség. Ez ellen a tétel
 ellen nem lehet azzal érvelni, hogy nem minden falu őseredetű, hanem
 vannak faluk, amelyeknek eredete pl. csak a mult századra vezet-
 hető vissza és mégis sajátos lelkeségüknél fogva valóban faluk. Ugy
 van! Lehetséges, hogy valamely falu bizonyos természeti, vagy tör-
 téneti tényező közbelépése következtében megoszlik, mint az amöba,
 de viszont magával vízi ősi exisztenciájának ősi feltételeit és azok-
 nak a hatalma s befolyása alatt éli a maga közösségi életét. Gondol-
 junk pl. a bukovinai magyar falvakra vagy a moldvai csángó faluk-
 ra, vagy egyenesen az erdélyi telepes falukra, amelyeknek tagjai
 legalább is ugyanannak a vidéknek a lakosságából kerültek ki.

Szó van tehát azokról az ősi feltételekről, amelyek a falut fa-
 luvá teszik. Melyek azok? — erre a kérdésre kell mindenekeelőtt fe-
 lelnünk.

Ezek között a legelső a »vidék«. A »vidék« és a falu egymásra utalnak. A vidék az általános fogalom amely a falut elsősorban magyarázza. Nem mint pusztá háttér, hanem mint a falu fogalma fölött álló nemi fogalom. Ilyen nemi fogalom a vidék fogalmát nem az elvont gondolkodás teszi, hanem amaz egzisztenciális tény, hogy a falu, mint falu beletartozik abba a nagyobb összefüggésbe, amelyet vidéknek nevezünk, tehát a falunak abban van a létgyökere.

Nincs falu vidék nélkül. Ahol a civilizáció már meghódította és a hatalma alá vette a vidéket, ott el vannak vágva éppen azok a létgyökök, amelyekből a falu táplálkozik és él. Még csak a nagyobb városok közvetlen-közelében élő faluk is, mint faluk sorvadásnak indultak, mert a civilizáció kiszakította a vidék életszférájából és a város hatáskörébe vonta. Nevezheti valaki a városi szomszédságban élő falvak sorvadását, a civilizáció szempontjából, virágzásnak, de a falu lényege szempontjából nézve ez a virágzás mégis csak soradás. Az ilyen faluk életében már megindult a lélek-csere, t. i. a falu lelkének helyét a város lelke kezdi elfoglalni.

Már az eddigiekből következik, hogy a vidék az a szűkebb értelemben vett földrajzi egység, amelyet a civilizáció még nem hódított meg. A vidéknek is van civilizációja, még ha csak a faeke képviseli is azt, de ez még nem nőtt oda, hogy akadályozza a természeti élet szabad nyilvánulását. A vidék fogalmához tehát hozzátartozik az a tény, hogy annak földrajzi területén a termő föld még nincs elnyomva, ennél fogva szabadon fejti ki önerejét. A földnek ez az önereje az erdők, mezők helyhezkötött növényi életében, tehát a szorosabb értelemben vett »tenyészetben« nyilvánul meg.

Ezzel azonban a »vidék« fogalmát még nem meritettük ki. Sokkal bonyolultabb fogalom ez annál. Az, amit eddig mondtunk róla, még csak alig haladja túl a »természeti táj« fogalmát. A vidék teljesebb értelmű jelentéséhez hozzátartozik az ember fogalma is. Valamely természeti táj vidékké azzal válik, hogy az élő ember is beleszővi a maga életét abba, tehát a vidék nemcsak földrajzi, hanem szociológiai fogalom is. A vidék, mint szorosabb értelemben vett földrajzi egység, azzal lesz vidékké, hogy az embernek lehetőséget nyújt a természettel való közvetlen együttélésre. A természet szembevető módon a vidék életszférájában jelentkezik. A Nap kelte és nyugta, a Hold változásai, a csillagos égbolt sejtelmes fénye, a változatos növényi élet szinpompája valamint az állati élet sokfélesége és ösztönös megnyilvánulása a vidék közvetlen természeti életében közvetlenül jelentkezik az ember szeme előtt. Ezzel megindul a vidék egységén belül az ember és a természet között valami érdekes és sajátos viszonyulás, amely a hatások és visszahatások szövedékében a vidéket valóban szociológiai fogalomká teszi, annak földrajzi egységén belül.

Először az ember nyer a természettől, tudatosság és szándékoság nélkül, hatásokat. Ezek a hatások olyan erősek, hogy a természeti élet nagy körforgása, ez a sajátos vérkeringés annyira magával ragadja az embert, hogy valóságosan együttél a természettel;

annyira, hogy alig tudja megkülönböztetni magát attól. A természet merőben természetes, magátólértetődő dolog részére. Ezért nem is beszél róla, de nem is beszélhet róla, mert a közvetlen egységénél fogva alig van megfelelő távlata ahhoz, hogy szembesíteni tudja magát azzal. Gondoljunk a Nyirő és a Tamási figuráira, de különösképpen Wl. St. Reymont: Parasztok, vagy H. Löns: Az ordas c. regényeire. Különösen Reymont tudja élesen megvilágítani és művészi realizmussal kiabrázolni, hogy a vidéki ember egész élete, minden napja, hangulata, magatartása és viselkedése mennyire a természettől, az évszakok változásaitól függ.

A »vidék« jelentéséhez és fogalmához azonban az is hozzátartozik, amit az ember ad a természetnek, azzal, hogy annak hatásaira visszahat. A természet a közvetlen hatásaival kérdez, az ember a közvetlen vissza hatásaival felel. Felel mindenekelőtt azzal, hogy nevet ad a hegynek, a sziklának és a szirtnek, az erdőnek és a völgynek. A név-adással pedig már alakítja, színezi, egyéniesíti, sőt lelkesíti a természeti tájat, hogy sajátos jelentésű és jellegű »vidékké« váljék az. Ez a természetre visszaható folyamat tovább halad azzal, hogy a természet egyes részeit, itt egy szakadékat, ott pedig egy forrást, vagy tul azt a gerincet, vagy amott azt a rengeteget s annak egyik tisztását különös titokzatossággal veszi körül s valóságos borzadály és mágikus erők sugárzását érzi meg, valahányszor azok mellett elmegy, mintha vallaná: Numen adest! Ahol ez a titokzatosságból eredő borzadály-érzet megjelenik, ott már megnyílt a mese-alkotás forrása s ezzel megindult az erdők, mezők, hegyek benépesítése képzeletszülte lények sokaságával. Ezzel azonban nem áll meg ez a folyamat. Új kezdeményezést nyer attól, hogy az ember itt és ott emberi kéz nyomaira bukkan. Várromok, kutak, utak, elmaradt emlékei új irányt adnak képzelete szárnyalásának. Az emlékekhez fűződő homályos történeti hagyományokat, amelyeket a messzi multba vesző nemzedékek ajkáról vett át, összekapcsolja mese-elemekkel és kialakítja színes, regényes mondáit. Ezt is, mint valami csillogó fátylat ráborítja a tájra s ezzel még több és még gazdagabb étellel tölti meg azt. Így válik a táj még sajátosabb jellegű »vidékké.«

Vegyük hozzá ezekhez a szellemi visszahatásokhoz azokat a gazdasági lehetőségeket, amelyeket az ember a maga módján, ha nagyon kezdetlegesen is, igyekszik kihasználni. Bizonyos gazdasági rendet és tervet visz bele a közvetlen természeti életbe, hogy létfenntartását biztosítsa. Ezzel bizonyos kezdetleges civilizációt létesít, de még csak olyat, amelynek őmaga még ura tud maradni.

Ime, a természeti hatásoknak és az emberi visszahatásoknak eme sokféle szálaiból szövődik a »vidék« sokszínű és változatos árnyékolású jelentése. Külön életszféra, külön világ, amelynek külön lelke, külön rendje van, külön törvényekkel és szokásokkal. Ebben a nagy összefüggésben, ebben a sajátos életszférában születik és győ-

kerezik az élő falu. A falut, mint élő falut csak az ismeri, aki ismeri annak sajátos létalapját: a vidéket.

★

A vidék azonban a falunak csak egyik ősi feltétele. A másik az a primitív világnézet, amelyben a vidéki ember a világot és az embert szemléli. A »primitív« szóval nem annyira a kezdetlegességet, mint inkább a reflektálatlan eredetiséget fejezzük ki. Azt a tényt, hogy ez a világnézet nem a fogalmi végiggondolás eredménye, hanem az ösztönös intuitív megérzés és látás következménye.

Imre Lajos, aki a falu lényegének a problémájába eleddig a legmélyebben hatolt be, ide vonatkozólag a következőket mondja: »... a falusi ember számára az élet titokzatos hatalom, amelynek gyökere és egész menete ember- és világleletti egységet mutat. A nagy objektívumnak ő csak egyik része. Ennek forrása és eredete nem az ember, nem is a külső körülmények, nem is a sors vagy a véletlen hatalma, hanem a végtelenség, amelyhez az ember részenként, porszemként kapcsolódik. Ez a végtelenhez való kapcsolódás a falu életének, a falusi élet- és világszemléletnek, gondolkozásnak alapja és magyarázója.«* A végtelen fogalma a kultúremler részére csak fogalom, vagy csak szkéma, amelybe elhelyezi a lét és való részjelenéseit, addig a falusi ember részére szakadatlanul szembetűnő, folytonosan visszatérő valóság, miután a természettel való közvetlen együttélés következtében, érzi és hallja annak az élettárnak a zugását, amely a végtelenségből ered, sőt önmagát is annak a részének érzi.

A városi embert jellemzi a lelki széttéptettség, ami merőben távol áll a vidéki ember világ- és életfelfogásától. A vidéki ember magát a nagy Egészhez tartozónak érzi. Hangsúlyozzuk: érzi, mert nem a logikai-fogalmi gondolkozás útján jut el ehhez, hanem intuitív megérzi azt. Nem állítja magát öntudatosan szembe ama nagy Egész-szel, hanem intuitív-misztikus módon benne érzi magát. Ezért áll olyan távol a vidéki embertől az a lelki differenciáltság, amely a városi civilizációban élő embert annyira jellemzi. Ismeretlen előtte az életnyilvánulásoknak a különböző provinciákba való megosztása. Nem él külön vallásos életet, külön művészi-irodalmi életet, majd ismét külön politikai életet, külön társadalmi és társas életet, majd ismét magánéletet, végül nem ismeri a magánéleti és a közéleti morál közötti különbségtételt. Egységes életet ismer csak, amely egy és meg-nem-különböztethető és szét-nem-választható. Látja a természeti-ánimális és az emberi élet közötti különbséget, de a közvetlen együttélés következtében résztvesz abban az életben is s a maga emberi életét úgy tekinti, mint annak a magasabbrendű folytatását, tehát az egész életet minden irányu nyilvánulásában ugyancsak a nagy Egész egységében fogja fel.

Ha mindezeket végiggondoljuk, könnyen eljutunk ama belátás-

* Dr. Imre Lajos: A falunevelés irányelvei, Kv. 1933. 16.-ik lap.

ra, hogy képtelenség a vidéki ember élet- és világfelfogására akár az idealizmus, akár pedig a materializmus bélyegét rásütni. A vidéki ember nem idealista, mert nem ismer külön eszményi és külön tényleges életet. Különböztet a jó és a rossz között, de mind a kettőt ugyanazon ontológiai világmépben helyezi el. De nem is materialista, mert sem elvileg, sem gyakorlatilag nem tulajdonít az anyagnak kizárólagos önállóságot. Természetes önzésénél fogva vitathatatlanul ragaszkodik az anyagi javakhoz, de azokat becsületes munkája erkölcsi gyümölcseinek tekinti. A könnyűszerrel, vagy éppen nem becsületes uton nyert gazdasági javakat magától idegennek és erkölcsi tehertételnek érzi. Az olyan embert, aki pedig nem egyenes uton jutott vagyonához, nem becsüli és nem számítja »az első emberek sorába.« A vidéki embert tehát az ideális és a materiális javak becslésében ugyanaz az egységes felfogás jellemzi és a javak mind a két fajtát nélkülözhetetlennek tekinti az egységes önfenntartásban.

Ami a vidéki ember vallási életét illeti, el kell fogadnunk a Spengler megállapítását: »Die heutige Frömmigkeit des Bauern ist älter als das Christentum.« A primitív mágikus vallások képzetek elpusztíthatatlanul élnek ma is a vidéki ember vallásos életének a legmélyebben fekvő rétegét képezik. Ez a réteg folytonosan feltör és kiütözközik a keresztény vallási réteg fölé. Tagadhatatlan azonban az is, hogy éppen azokban a falukban, amelyek leginkább benneélnek a vidék sajátos összefüggésében, a keresztény vallási réteg már hagyományosan uralkodóvá vált.

★

Ha az élő falu fentebb tárgyalt ősi előfeltételeit tekintetbe vesszük, úgy megállapíthatjuk, hogy a vidéket alkotó hatásfonatok középpontját, ahonnan a vetületek kiindulnak és ahova visszatérnek: a falu képviseli. A vidék a sajátos életet a faluban éli, sajátos élet- és világfelfogása a faluban lüktet, hatását a falu népi életében valósítja meg. Az élő falu a vidék nagy összefüggésébe tartozó és ebben az összefüggésben élő falu. Halott falu minden olyan falu, amely a vidék összefüggésének sajátos lényegéből kiszakadt, attól elidegenedett és a városi civilizáció hatása alá került.

Az élő falut a benne lakó nép alkotja. A tulajdonképpeni értelemben vett nép a falut alkotó nép, a parasztság. Az élő falu a parasztságban él és a falu csak addig élő, míg a parasztságban él. Sok helyütt már a paraszt nevezet elveszítette eredeti jelentését és ma olyan jelentés-árnyalatok tapadnak hozzá, amelyek nehezé teszik a használatát. E nevezet helyébe lépett a »falusi ember« elnevezés. Használjuk hát ezt, de ugyanabban a jelentésben.

Az igazi falusi emberben van valami örök emberi vonás. Körülötte változnak az emberek, ő változatlanul áll. Nem függ a változó kulturáktól, de neki meg van a sajátos kulturája. Nem függ a váltakozó élet- és világfelfogásoktól, rendületlenül őrzi a maga világmépét. Nem függ a szüntelenül folyó és eltűnő mozgalmaktól,

irányzatoktól, szilárdan ragaszkodik a termő földhöz, makacsul megkapaszkodik annak rögében és barázdáiban. Valami bensőséges megindultsággal, komoly tisztelettel és bizó reménységgel gondolkodik mindig a szent lendülettel vető falusi emberre, a parasztra, akinek méltóságos mozdulataiban van valami liturgikus ünnepélyesség.

»Beszélj a földdel és az megtanit téged« — ezzel a felhívással fordul a Biblia az emberhez. Mintha ennek a felhívásnak a szent hevében élne mindig a falusi ember. Világ- és életismeretének alapját, bölcsességét, a földdel folytatott beszédéből meríti. A földtől tanul a szakadatlan változásban is állandóságot, ami belső világának nyugalmat kölcsönöz. Amit a földtől tanul, arra építi etikáját. A föld nem türi a rablogádzalkodást; a föld csak a munka fejében terem; a föld termőerejét lehet fokozni, de nem lehet kierőszakolni; a földnek meg van a rendje, a ritmusa: a vetést követi az aratás, az aratást a takarás, a takarást a cséplés, ezen a sorrenden változtatni nem lehet; »valamit ember vet, azt aratja«; Isten esőt ad úgy az igazaknak, mint a hamisaknak földjére; együtt nő a konkoly és a tiszta buza, de a gazda az ő csűrében szétválasztja azt. Ebben az etikai bölcsességben él és ennek együtt-vallásában közös a falusi ember.

A falusi ember a föld szerelmese. Ebben van az ereje, tehát az erénye és ebben van a gyöngéje, tehát a kísértése és a bűne. A föld iránti szerelme teszi önmegtagadóvá, lemondóvá, igénytelenné, de az teszi a gazdagot önzővé és gögőssé, a szegényt pedig iriggyé és alatomossá. — Ezen a két végleten belül az egyéni sajátosságoknak és tulajdonságoknak hosszú skálája van. A falusi emberek között több eredeti egyéniséget találunk, mint a sablonizált városiak között, ezért a falu egyéniségei markánsabbak, mint a városiéi. Ebben a nagyobb változatosságban is van azonban valami kifejezhetetlen, valami merőben irracionális belső egység, valami közös íz és zamat, valami uralkodó közös vonás, mint a széttört gótika különböző nagyágu, különbözőképpen elvált darabjai között.

A falusi ember fajiságának és népiségének örök szerelmese. Bizonyos gunnyal azonban azt mondhatnám, hogy nem »világnézeti alapon«, hanem ismét csak magátólértetődő természetességgel és nem-tudatos ösztönösséggel. Faji ragaszkodásának és népi azonosságának eszközlője a nyelv, a szokás, a művészi motívum, a sajátos jellem és jelleg.

★

Ime, szétszedve, megelemezve ezek azok a sajátosságok, amelyek a falusi embert és a belőle alakult falut jellemzik. És ezeknek a sajátosságoknak a közös belső elrejtett titkos gyémántszála az a copula, az a belső összetartó erő, amely a falut faluvá teszi, mert ez az a szellemiség, amely a falu közösséget, mint közösséget fenntartja és élteni. Ahol ez a gyémántszál felcsillan, ott van és csak ott van az élő falu.

Ha azonban az élő falunak ezt a helyreállított képét összehasonlítjuk a mai faluk legnagyobb részével, úgy nagyon leverő eredmény-

hez jutunk. A modern idők sorsváltozásai egyetlen közösséget sem érintettek olyan súlyosan, mint a falut. Mintha a fagyasztó-pusztító történeti szelek és viharok elsősorban a falut támadták volna meg. A modern idők romboló erői durván vágtak a falu tisztas ábrázatába. Még a jöndulatu falut-boldogító törekvések is kiméletlenül törölték le himporát, avatatlan kezekkel támadták meg létalapját és gördítettek elé olyan lelki, erkölcsi és világnézeti akadályokat, amelyek elbukatták, beszennyezték, eltorzították, üressé és fonákká tették életét. A huszadik század nagy világramlása azzal kezdődik, hogy a városi gondolkozás, a városi erkölcs, a városi életfelfogás és a városhoz szabott kultúra és civilizáció bevonult a faluba. Keresztül vágatott a falu tisztas fehér uccáján a százas-sebességgel haladó luxus-autó és széles gumi-kerekei felverték és az emberek arcába csapták a sarat és szétszórták a messi utakról a kerekeken magukkal hozott világszemetet. Képe annak, ami a faluval történt és ez a kép tetszésszerint tovább váriálható és alkalmazható. Az élő falu, ennek a brutálításnak a hatása alatt még mélyebben visszahúzódott a maga sajátosságának rejtett gyökérzetébe.

A falut nem lehet és nem szabad megfosztani a kultúra és a civilizáció áldásaitól. A falunak kell kultúra és kell civilizáció. A falut emberibb életlehetőségekhez kell segíteni. Ugy van! De a falunak már van kulturája és van civilizációja, amelyet maga alkotott, amely az ő lelkéből lelkedzett. Ezt kell megkeresni és ehhez kell kapcsolni minden valódi kulturát és hasznos civilizációt. A falu templomát, iskoláját, vasuti indóházát nem lehet úgy építeni, mint a városéit, hanem az építésnek alkalmazkodnia kell a vidék és a falu sajátos fekvésének ősi természetes stílusához. A falu színpadjára nem lehet a városi színház darabjait vinni, mégha annyira népiesek és regényesek is azok. A falu könyvtárában nincs helye a pszichoanalitikus regényeknek és novelláknak, sem a neoprimitív, szabad verseknek. A falunak kell a film-kultúra is, ugyanis mint szépség és úgy is mint ismeret, de nem kellenek a filmsztárok bravurosz szerelmi ábrázolásai. A falunak az kell, ami az ő lényegének megfelel. Nem az, ami a városi civilizációból nőtt ki, de nem kell az sem, amivel már több mint félszázad óta boldogítják a falut: a romántikus népieskedés, a meggondolatlan faluboldogítás, amely egyéni kezdeményezésekből és nem a falu belső ismeretéből nő ki. Hogy mennyire nem kell, ezt bizonyítja az a tény, hogy az eddigi faluboldogító és falunevelő munkák legnagyobb része ma is gyökértelen, mert hiányzik azokból az élő faluval való élő, belső kapcsolat. Ezért húzódozik, menekül a falu azoktól és ezért rejtőzködik az élő falu ma is láthatatlan gyökérzetének a mélyén. A falunevelés módszerét, utját nagy gondal és elmélyülő szeretettel fel kell keresni. Ez nemzeti létünk, egészséges civilizációnk és tiszta kulturánk létfeltétele, mert ha a falu elhal, elhal a nép, elhal a nemzet és vége az európai kulturának.

Tavaszy Sándor

Aranyady György

Már több, mint két éve annak, hogy egyszer meglátogattam a nagybeteg Szentelekyt. Panaszkodott, hogy fáradt, kimeríti a betegsége és nincs ideje pihenésre. Fél éjszakákat huzott keresztül a Kallangya szerkesztésével, hápogva, köhögősen, levegő után kapkodva. Akkor is a kéziratok tömege feküdt előtte sulyos, vastag levelek, hosszú kutyanyelvek apró betűkkel teleírva. Ez a kézírathalom keresztmetszetét adta irodalmunknak és az egész vajdasági magyarság kulturmozgalmának.

Szürkeségben elkopott nevek hullottak elénk, olyanok, akiket a vidék unalma és az ujságok kézírathiánya szabadított fel és akik magától értetődően követelték bebocsátásukat ifju irodalmunkba. Képviselve volt ebben a kézírathalomban a falusi világmegváltó elcsépeelt filozófiai frázisaival, a mániákus széplélek meggyötört versikéjével, önképzőköri hangjával és a mult ködében élő álmodozó, Cicerót megszegyenítő körmondataival. Mindenki, aki valaha itt akár borászati közlönybe is leirta a nevét. Izzadság-szag csapott meg a kéziratokból és megborzadtunk ennyi elpocsékolott energia és az aktivitás ily szörnyű tultengése láttán. Érdekes, értékes, irodalmi hiteltelű munka alig akadt. Akkor Szentelekynek eszébe jutott, hogy az aznapi póstát még meg sem nézhette. Ismét egy nyaláb levelet hozott be. Unottan néztük egymásután a feladót. Aztán egyszerre felcsillant Szenteleky szeme.

— Nézd csak ezt — mondotta — Aranyady György, Szombor. Ki lehet ez? Nem ismered? — És izgatott kíváncsisággal bontotta fel a borítékot. Ösztönösen megérezte, hogy értékeset fog kapni. Én szkeptikus maradtam. Mindenkit ismertem nagy falumban, nem hittem, hogy éppen innen érhet meglepetés.

A vékony borítékból kiesett egy novella. Csillaghullás volt a címe. Szenteleky rögtön belekezdett az olvasásába. Hangosan olvasta. Egy realista elbeszélővel ismerkedtünk meg ezen az estén. Szenteleky magyarázott, szinte protezsálta az új jövevényt. — Csupa erő, csupa levegő, fiatalos lendület. Nagyon tetszik, nagyon örülök neki.

Az író, levelében másodéves jogásznak vallotta magát és tisztelettel kérte a szerkesztő urat, amennyiben szerény írása megérdemelné a nyomdafestéket, értesitse őt egy ismert szombori ügyvéd címén, ahol gyakornokoskodik.

Naponta négyszer mentem el a megnevezett ügyvéd háza előtt. Mindenkit ismertem az uccában, csak éppen őt nem tudtam felfedezni.

Egyszer aztán egész váratlanul megismerkedtem vele. Hazafelé mentem szokott utamon, amikor megszólított egy fiatal ember. Nyurga, sovány legény volt kabát nélkül, feltűrt ingujjal és kihajtott gallérral állt előttem. Haja rövidre nyírva, arca napbarnított. Megmondta, hogy ő írta a Csillaghullás című novellát és miután Szenteleky megírta neki, hogy nemcsak neki tetszett írása, de nekem is, nagyon szeretne velem hosszabban beszélni. Délután már íróasztalommal szemben ült. A nyomdából behallatszott a gépek zaja és ő félig kiabálva mondta el rövid élete történetét.

Keserű, akasztófa humorral beszélt. Életét csupa kinlódásnak, szomorúságnak láttam, de ő nem tudott elszomorodni. Tiszta szemű embernek ismertem meg. Jól látta az okot, amely az akadályokat gördítette eléje, de erősnek érezte magát, hitte, hogy sikerül leküzdenie ezeket az akadályokat. A történelmi materializmust olvasta és optimista volt.

Pár hónapon keresztül sokszor meglátogatott. Aztán egyszerre elmaradt. Sokáig semmit sem tudtam róla. Nagysokára elküldte egyik barátját, könyveket kért. Megtudtam, hogy súlyos beteg, fehérvérűségben szenved.

Betegsége alatt kiolvasta egész könyvtáramat. Fáradhatatlanul olvasott. Tudta, hogy meg kell halnia és lázas sietős, mohóság-gal falta a könyvek garmadáját. Sokáig nem mertem meglátogatni. Félttem találkozni azzal az emberrel, aki nemrég még lángoló szemekkel beszélt a jövőről, félttem most a halál lassan órló köve alatt összetörve látni. De aztán mégis erőt vettem gyengeségemen. Én misztikusokat küldtem neki, ő dialektikusokat kért. Ez bátorított fel. Akkor láttam utoljára.

Sárgán, szakállasan feküdt ágyában és cigarettázott. Próbáltam vigasztalni, mondtam neki ezzel a bajjal még évekig élélhet és időközben biztosan felfedezik a mentőszérumot, hiszen a orvostudomány ma már mérőföldes eszímával halad előre. Tompán, cinikusan felnevetett. Azt mondta, hogy ő jobban ismeri betegségének literatúráját, mint én, jól tudja, hogy meg kell halnia. Alig várja, hogy egyszer már vége szakadjon szenevadásának. Ezért is nem gyötörte magát a misztikusokkal. Csak a napot ne látná sütni — panaszkodott — mert akkor nagyon erőt vesz rajta a kívánság, szeretne kimenni, egy jó nagyot sétálni vagy megfürdeni a csatornában. Megmutatta az alsó testét, amelyet szánalmasan meggyötört a közel tízennyolc hónapi fekvés. Már nem takarta bőr vérvő húsát.

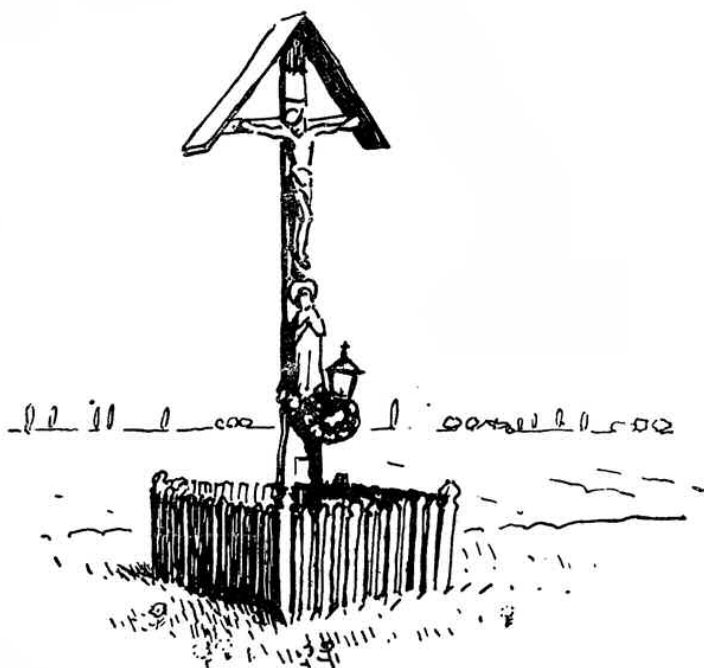
Amikor elbucsztam, viszontlátással köszöntöttem és jobbulást kívántam neki. Ő legyintett.

Pár hét múlva meghalt. Szerettem volna egy pár szót szólni a koporsójánál, röviden megadni az adósságot, amit az élet elmulasztott megadni, dicsérő elismerő szavakat akartam mondani, de torkomat fojtogatta a szomorúság. Ő vigasztalanul állott a halál kapujában, fülében ólom, szájában pór és az uccán a ragadós mély sár, amely sisteregve mállott szét a halottas-kocsi kerekei alatt. Siró

édesanyja ment a koporsója után, néhány szomszéd, temetésre járó sírató asszonyok, egy-két diák barátja a kolloquiumról vitatkozva. Többet nem láttam a szomorú menetből. A dolgom után indultam.

Tehetség volt. Ifju irodalmunknak reménység-palántája, akit huszonegy éves korában pusztított el a könyörtelen ismeretlen miazma és minden szegény ellensége a januári fagy.

Herceg János

Gyónás

A püspök nem tudott lefeküdni, úgy hogy átment a királyi villa kertjébe. Külön kulcsa volt, bármikor átmehetett. Egyszer délután járt odaát a parkban, mikor hátulról meglátta, egymástól meglehetősen távol a hercegnőt és a királyt. Az ősz már ott zengett a fában, fényben, mint egy távoli hegedűkar egy elhagyatott lakásban: a butorok komorak, de a távoli hur-zümmögés kísérteties otthoniasságba zsbasztja a falakat. Ősszel mintha megnőnének a levelek, nagyok és átlátszók, akárcsak aranydenevérek esernyő-bordás szárnyai, s nem úgy csüngnek az érett időben, mint medál a láncáról vagy levél a fájáról, hanem mint bolygók az űrben, ahogy például az ágtalan, kocsánytalan gyík-zöld Hold kora reggeleken, münchenaiseni búvészkedéssel. A püspök válla körül is ezek a szeláris kacsalábak lebegtek, a királyi pad fölött is ilyen tarka göncölszekerek usztak-álltak. Az egész erdőnek s külön-külön minden levélnek ilyenkor, őszkor nincs más szerepe, minthogy átengedje magán a Napot: Néha ugyan tükrök, néha kancsók, de legtöbbször szűrők, mint ahogy a nagy önmegtagadó szentek testének sincs jóformán már semmi önálló értelme, csak az, hogy átengedik érhálójukon a Szentlélek békésen rájuk fésülő fényét. Tavaszkor ennek nyoma sincs, ennek a reszkető nap-spiritualitásnak: akkor minden levél egy-egy pajzs, kemény mint a cserebogár szárnyfedője, melyen apró pontokká, kis szikra-koronává törik a napfény. Most mindegyik csupa alázat és befogás. És a színességük is szinte morális koncert: a sárgák, a vérek, a pörkölten barnák és halbőrösen kékkek mind egy-egy lírai bucsu-vétel a világtól és szent, egyénileg szent átvetkőzés Nappá. Milyen zsufoolt volt a park, még minden levél az ágon, de valahogy külön-külön, mindegyik szelid önzésének zárt kristálya; milljó remete egymásmellett: az ősz azért oly gazdag, mert minden fűszálból kiüt ilyenkor a tavaszkor még nem is létező s nyáron csak lappangó egyéniség; akkor mikor épen egészen lemondanak magukról, hogy csak a nap szolgáló kagylói legyenek, épen akkor hull le róluk minden triviális vonás, hirtelen arcot, profilt kapnak, mint az öregedő emberek. A gyeprikitő zöld volt, de alatta ott aranylott már az idő, a csillagok októberi sárga fénye, mintha a valamikor egyöntetű zöld réteg nemsokára valami zöld spektrum sávjaira bomlana széjjel. Még a szél is másképp ringatta a nagy lomb-foltokat s miért ne? Ősszel más csillagképek között jár a föld s ettől bizonyára másképp himbálódznak a lombok. A szél nem járta át a fák minden tárt-ajku pórúsát, hanem egy fát felosztott négy-öt őriási labdára s csak azokat ingatta meg kissé a lassan mézesülő órákban. A királyi kertben csak eltévedni lehetett,

a kolostorében csak célhoz érni, azért szeretett a királyiban sétálni a püspök. A király és a hercegnő előtt valami viz is lehetett, mert nem volt ott se lomb, se virág, csak a délutáni ég szürkése: a Nap horizontális ezüstös göze, távolódó kékség, mint valami ottmaradt bocsánatos bűn a lélekben, mikor az ostya ereszkedik a testbe; felhők, — vagy talán nem is ég, nem is felhők, hanem egy óriási kutszobor háta vagy hátai, kissé összetört római gráciák, egy láb, egy váll, mint a valódi felhők.

A püspök nem tudta, hogy beszélgetnek-e vagy sirnak, alsznak, vagy a szerelem ferde közellététől ütöttek kissé. Semmi esetre sem tudott továbbmenni, hanem szinte megmeredve nézett. Igen, tó volt előttük, benne a rom-szobrok fordított képei, közbe-szórt lehullt ősi ég-darabkákkal a vízben, vízi növények bársony-ceruzáival s a lombok alulról fölfelé, ami által mindennek koronája éppen a mélység. A szobrok nagyok voltak, mint három Herkules, pedig női idomokat mutattak: női egeket, női felhőket, női égi-testeket.

Bűn volna ez az egész táj? Mért bűn és mért épen a táj, mért nem a király és a hercegnő? A püspök úgy hajtott el a homlokából egy vérvörös levélpatakot, mintha a saját haja lett volna, vagy legalább is parókája. A püspök még sohasem látott két embert ilyen csöndben, ilyen nyugodtan (mintha ők is szűz reflexek volnának csak a tavon) és ilyenforma távolságban egymástól, — se ölelve, se egymásmellett, se idegenül, hanem épp így, ahogy ezek. Egyszer vagy kétszer látott csokolódzó embereket, de azoknál a csók póza úgy villant le testükről, mint a villám az egyébként koromfekete égről: egy pillanatnyi véletlen volt csupán. Azóta azt hitte, hogy a szerelem mindig csak a test egy ilyen pillanata, inkább egy gyertya ellobbanása (egy tompa b-hang, utána füstből husz S egybefűzve), mint égése. Ezek azonban az égve maradt gyertya voltak s ez volt a titokzatos, sőt bűnös.

A szerelem és az idő együtt lehetnek? Az őszi különben is az idő szezonja, szőlőnél, almánál fontosabb szüret a tiszta órák megérése: minden perce gömbölyű, mint egy nagy szőlőszem, minden órája ovális, mint egy lány méhe. A nőnek csak oda kell álnia ezen formába-bódult órák és percek közé, mint a grácia-töredékeknek a vízbe s ezzel ott van a maga teljességében a szerelem.

A hercegnő és a király nem csináltak semmit, — ép ez az, amit ő nem tudott eddig, hogy férfi és nő csinálhatnak semmit is együtt, — és nagyon jó, hogy megtudta. Tűrje ezt? Rójja meg a királyt? Mikor a püspök este visszament a kolostorba, izgatottan várta, hogy lesz-e a király modorában valami változás, bejön-e hozzá esetleg beszélgetni. A király rendesen megvacsorált és lefeküdt. A püspök nem tudott lefeküdni. Lement éjjel a királyi parkba és próbált a sötétben valahogy eljutni a villához, ahol a hercegnő aludt, — ott is még sötétség volt minden, csak egy csillag a fűben. Egyszer megbotlott és a bokrok közé esett, — az esés, az ismeretlen helyzet, a szurások, a föld s a levelek összevissza kuszált szaga hir-

telen eszébe juttatta, hogy valami örültséget csinál, — eddig aludt-e és most ébredt föl vagy eddig volt tudatában mindennek és most zuhant hirtelen az álom kutjába, mint egy kötéléről leszakadt veder, nem tudta volna megmondani, de mindenesetre tettének egy másik, ellenkező felét látta szemei előtt. A bokorba-esés büntetés: Istentől, a királytól vagy a: hercegnőtől. Vagy az ördög tréfája. Szinte a torkán érezte a hercegnő kegyetlen kezét, látta a királyt, amint kilöki a kolostorból. Menekülni szeretett volna, de úgy képzelte, hogy lehetetlen a kert zürzavarából kijutnia s ha kijut, még rosszabb, akkor észreveszik a bűnét.

A hercegnő nyugodtan aludt odafent, — mellette egy udvari szobában egyetlen gyertya égett, selymesen és szókén, mint a hercegnő haja, mind lejjebb s lejjebb szállva, hol szelid kigyózással, körülfonva le-lebukó lánghullámaival a viaszárbócot, hol meg hirtelen esve lejjebb, mintha egy lépcsőt eltévesztő láb volna, — néha szikrázva, néha két szélsáv közé lapulva, mint illanó könyvjelző két lap között, cicázva önmagával, ego-láncot szóktatva ego-törzs köré, — végül lelapult, zöldes lángjával behuzva az egész viaszfogó tányért, halkat szisszent, s amíg az ember szeme még szeliden kápráztott a zöld fénytől, egy cérnavékony füstszál már el is érte a menyegyzetet, elszakadva a kanóctól, ökönyálként lógva felülről lefelé a sötétben. Fények nem voltak sehol, de egy tárgy valahogy jobban belenyomja láthatatlan sulyát az éjszakába s ez pótolja a világságot: így a villa udvarának oszlopai vagy árkádjai (ezek az álvilágító sulyok és formák inkább távolról idetévedt illatként hatnak), a hercegnő lázadó szókesége vagy egy belső-belső lépcső szédült legyezője. A püspök is elaludt odalent az izgalomtól, — mikor felébredt, úgy elborította a sárgás-zöld és szinte zümmögő, ciripelő holdfény, mint a hó a szobrokat vagy a tenger a halat. Egyszerre világos volt körülötte minden: a falak úgy meredtek rá, mint egy óriási hajó éles orra felé hajló oldalai, — a világ tele volt ablakokkal, félig széttépdesett, önfényüktől elrongyolt, kibojtosodott csillagokkal, fákkal és Ariadne-térképekkel, de neki mégis az volt a benyomása, hogy a Hold learatott, lenyirt, kiirtott mindent s ő meztelenül fekszik egy San Gimi guano-i torony tetején. Valami retteneteset álmodott, — minden színét élesen látta a holdtól almává zöldült ég árnyalat nélküli háttérben. Szemben látta a királyt és a hercegnőt egymástól féltávolságban ülve, ugyanugy, mint délután valójában, csak éppen az arcukat is. Nem szóltak semmit, csak valami végtelen titok birtoklása látszott az arcukon, — mögöttük tompán világított az őszi levelek pirossága (szakadár püspökök ruhája lesz ilyen áruló színű az utolsó ítéleten), előttük egy kis tó, kékes, átlátszó, önnön hullámaiból színes csontvázat rajzoló vizei. Ez a hallgatás volt, a bűnök bűne, az ember lelkének bezárkózása természet és Isten előtt, — ez a megvetése szónak, megvetése mozdulatlan, csóknak, bizonyára megvetése szerelemnek: ez volt a leg-sötétebb nemi bűn, a megtestesült amoralitás. Ők mindent »tudnak«,

Ők mindenen túl vannak, önekik a vágy semmi, a házasság semmi, a perverzitás semmi, ők az Isten terveit is átlátják, mint egy gyermek naiv bujósdiját, egymáshoz nem szólnak, mert tudnak, mindent tudnak. A tudás fája: hogy mi az, most végre meglátta, égő szemekkel, maga előtt. Tudnak: ez a bűn. A tapasztalat, a felnőttek tapasztalata, elérhet egy olyan fokot, ami bűn és mindenek előtt nemi bűn — a természet utjainak, az ösztön evidenciáinak és paradoxonainak olyan ismerete, átéltsége, mely az Istent már csak kontár mechanikusként tudja érezni. Ők mindenek fölött álltak mosolygó melankóliájukban az erdő fölött, egymás fölött. Békések voltak, mint az árnyék, de kegyetlenek, önzők és belülről lázadók, mint az oszlopok árnyéka. A szerelem tagadása, igen, ez volt bizonyára az anarchista tabló: de ez nem aszkézis volt, hanem rut, rut szerelmeskedés, absztrakt, racionális, előkelő, démoszértő szerelmeskedés. S a püspök, noha gróf volt, szerette a népet, a leveleket, ami egyre megy. Milyen nevetségesek voltak azok a gyermekkori csókolódzások, melyeket oly szigorúan megbánt, ahhoz képest, ahogy ez a királyi pár itt lemondott a szerelemről. A Holdfényben hazament kolostori szobájába. Ha megcsókolták volna egymást, akkor megdorgálná őket, de ezzel a csönddel mit csináljon, — ez eretnokség, istenkáromlás. Holtfáradtan dobta magát az ágyra és legnagyobb meglepetésére bekopog hozzá a király, mondván, hogy gyónni akar és áldozni. Nála? Igen. Nem valami öreg szerzetesnél? Nem, nála. Hát akkor jó, akkor lent lesz egy negyedóra mulva a templomban, a jobboldali gyóntatószékben.

Mikor leért, a király már ott térdelt a rác mellett. A püspök izgatottan ült le és odahajtotta a fejét a bűnök szűrőjére. A király nem sokat mondott és főleg semmitsem a hercegnőről. És a tó? És a tó? — kérdezte a püspök, mikor a király elhallgatott, — már bocsánatos bűnök sem csöppentek belőle, mint egy kifordított pohárból.

— A tó? — kérdezte csodálkozva a király.

— Az a csönd, az a rettenetes csönd ott a tó partján, Felség.

A fiatal fiú és az öregedő király szemei találkoztak a rácson keresztül, egész közel, mintha a király szemüvege a püspök szeme volna.

— Nem tudom, miről beszél Excellenciád.

— Nem? Lehetetlen, oly rosszul emlékezne? A hercegnővel, a tó partján.

— A hercegnővel? Excellenciád figyelt?

A királynak rosszul esett, hogy önkéntelenül ingerült hangon kezdett beszélni, mikor egész testét már belehajtotta a várt feloldozás áramába, mint az álomba.

— Nem figyeltem, véletlenül láttam, de Felséged lássa be, hogyha leselkedtem volna is, előre megfontoltan, az sem lett volna hiba: itt, bűn és erény kérdéseinél nem lehet olyan semmisségekről

szó, hogy leselkedtem-e, vagy sem: az egyik etikett dolga, a másik a halálé.

A halál szó úgy jött ki a gyermek püspök szájából, mint egy kővér kukac egy gyönyörű cseresznyéből.

— Excellenciád valamit félreértett, rosszul látott, vagy össze-
téveszt. A hercegnővel nem volt semmi.

— Semmi? Azért, mert csak ültek, mert egy szót sem szóltak, csak mosolyogtak a halottak cinizmusával, azért azt hiszi Felséged, hogy az semmi?

A fiatal püspök most csak az álmát látta a bokrok között és a megalázott véres fákat, a tó meduza-arcát és nevetségesnek, kacagatónak találta, hogy a király mindebben nem lát »semmit«.

— Felséged úgy ült ott a padon azzal a nővel, hogy az több volt a házasságtörésnél, több volt az eretnokségnél: úgy ült ott, mint aki Istennél is jobban tudja, mi, lényegében mi is a szerelem és lenéz mindent.

— Excellenciád bocsássa meg, de olyat erőszakol a lelkiismeretemre, ami ott nincs. — A király megint erősen, szeliden, most már apailag, de irányába-fagyva a püspökre nézett. A püspök egyszerre elszibbadt. Hátha tévedett? Hátha csak erőtette magát a felnőttek eszén való eljárásban, hátha csak valami ismeretlennel állt szemben, melynek semmi köze bűnhöz? Ő is visszaneézett a király szemébe: hiszen most is tele volt titokkal, csönddel, melyet most sem tudott másnak érezni, mint alattomos összeesküvésnek, képmutatásnak. Micsoda zagyvaságok azok, amiket a király elmondott; mindenféle böjtszegések, mise-mulasztások, politikai hazugságok. Ez a dolgok lényege: az arca, a ráncai, a hangja színe, a nézés hangneme, — ezek rosszak-e, vagy jók? Szeretett volna sirni, az ismeretlenkirály ölébe borulni és elmondani, meggyónni neki az ő kísérteties álmát a villa-kertben, félelmét a szerelemtől, az idősebbektől.

— Mért nem beszél Felséged? Mít érzett, mit gondolt ott a tóparton, mit akart? Engedelmeskednie kell a lelkiatyjának.

Méért mondja ezt? A saját álmát akarta hallani a királytól? A gyóntatószékben másokkal akarja elmondatni a saját vízióit, esetleg bűneit? Hátha ő a bűnös? Ugy érezte, hogy akkor is joga van a királyt büntetni érte: bűn és nem-bűn olyan szörnyű káoszban forogtak körülötte, hogy úgy érezte, az egyéni felelősséggel itt nem lehet törődni, a lényeg, hogy a büntetés, a bűnbánat valahol, akárhol, de jelen legyenek. De lehetett-e itt szó cselekvések vagy gondolatok értékeléséről? A püspök maga volt a fiatalság — ezer gyanujával és ezeregy absztrakciójával. A király maga volt a fáradtság — minden közönyével, színvakságával.

— Excellenciád nem tudom, mit akar: a hercegnővel beszélgettem egy keveset unokaöcsém házasságáról. Ott nem volt semmi egyéb. Amit a gondolataimról feltételez, nem áll. Próza volt.

Igen, igen — a király joggal utasítja vissza Gyónakvását, csak az ő, a püspök álmairól van szó, azokat nem gyónhatja meg a ki-

rály. De hátha a hercegnő a bűnös. Ővele kell beszélnie.

— Abszolút tisztáknak kell lennünk, — mondta halálosan idegen hangon a püspök s aztán feloldozta a királyt.

Miközben a feloldozás szavait mondta, úgy érezte, hogy nincs semmi értelmük: a király sohasem bűnös igazán, tehát nem kell abszolúció — ő, a püspök, talán bűnös, de bűnét annyira másba helyezi ki víziójában (most a királyba), hogy képtelen megbánni.

A király felment a kolostorfolyosóra, a püspök a sekrestyébe. A feloldozás megtörtént, de a püspök úgy találta, hogy nem tőle származik, s nem a királyra vonatkozik — a levegőben lebeg, mint egy véletlenül a kolostorba-tévedt erdei madár.

Szentkuthy Miklós

a csend beszél...

A füst

Pipámból bodoran, gomolyogva száll a füst. Lassu felhőzéssel terpeszkedik szét a szobámban. Az álmos macska nyujtózkodását utánozza kékes vonalaival. Néha mozdulatlanok látszik. Szélei mégis lehajlanak, mint nyári eső a messzi égen. De újabb füstkarikák futnak, kigyóznak fel és megbontják a békében csendesedő füst-réteget.

Pipám egyre ontja a füstjét és lassan ellepi, eltakarja a tárgyakat. Eltűnik minden előlem. Butorok, könyvek, képek, szőnyegek. Már nem látom a falakat sem. Eltűnik a valóság, az élet keserves kinja. Édes nyugalom száll meg, mert ketten maradtunk: a füst meg én. Ilyenkor a füst ködéből rámmosolyog egy pufok arcú barokk angyal. Majd kettő, három. Testüket nem látom. Csak kacagó arcukat, hegyes kis szárnyukat dugják ki a bomló felhők mögül. De a gomolyag alsó részén már csintalan kópék törnek elő; játékosok, vidámak. A szertelen félembereket az angyalok nem szeretik és egy füstdomb mögött eltűnnek. A hegyes arcú kópék vásott kölykök módjára hancuroznak. Pipámból megint füst száll föl és az állhatatlanok ezért elhagynak.

Újabb képek: Sejtelmes, karcsu testű, hosszú fátyolos tündérek, kecses hajlással libegnek élem. Majd hirtelen szétrebbenek, mert kacagástól könnyes szemmel megérkezett az öreg, szatir arcú Bacchus. Vén csufolódo pogány — gondoltam én — ne vigyél kísértetbe. De ő csak kacag, egyre kacag..

— Öcsémt, — mondja — mit kinlódasz, mit töröd magad, hát nem látod, hogy milyen gyorsan iramlík az élet, nem látod: minden csak füst...

★

Szerte mindenütt nagy városokban úgy merednek a gigantikus gyárkémények az égnek, mint fák az erdőben. Ezek a kéményer-

*) Bemutató Kende Ferenc „A csend beszél...” című, sajtó alatt lévő kötetéből. A könyvet Farkas Béla festőművész illusztrálja. Csak 100 számozott példányban, izléses és gondos kiállításban jelenik meg. A noviszádi Uránia nyomdai műintézet, Komlós Márton adja ki és hozza forgalomba.

dők nappal-éjjel szüntelenül ontják a nehéz, sűrű, fekete füstöt. Ez a füst már nem kápráztat, más a beszéde.

A kazán falja a szemet, fülsiketítően zakatolnak a motorok. Kattognak, dübörögnek a gépek, szinte reng belé a föld. Lázás siet-séggel, pontos kiszámítotttsággal készítenek mindenfélét, amiről azt hisszük, hogy életünkhöz szükséges. Gyármények komor füstje a légben összevegyül, szinte elhomályosítja a napot és a füstretek fátadt lomhasággal beszélgetnek. — Én lisztet öröltem a malomban. — Én szövetet csináltam. — Én világosságot adtam az embereknek. — Én gyógyszereket. — Én mámort. — Én ékszert, aminek olyan nagyon örülnek.

Lassan terpeszkedve omlanak, bomlanak a nehéz füstretek. Eloszlásuk előtt megvetéssel mondják — balga ember nem látod: minden csak füst.

★

A svájci hegyek téli napsütésben a legszebbek. A nap égő fénye csillámló szikrákat gyújt ki a fehér havon. A tiszta tündöklésbe élesen rajzolódnak ki a hegyek és a házak konturjai és lilában játszó kékes árnyékokat vetnek a sárga káprázatok varázsló fehér óra. Áhítatos tisztaság leng a légen át. Ünnepi hangulatban uszík a mindenség, mert a szűzi havat az ártatlan napsugár csökolja. Minden fehér, mosolygós, minden üde ragyogás.

De amott az uton emberek jönnek. Vonalban, párosával kigyóznak a szomszéd hegy felé. Mind magasnak látszanak: a férfiak is, meg a nők is. Mintha Zuloaga képeiről szakították volna ki őket. Fekete ruhát viselnek és soruk élesen válik ki a fehérből. Lassan, szomoruan lépkednek. Szinte érezni bánatuk súlyát. Sárga ház felé tartanak. Ez az épület époly barátságos, mint a többi emeletes lakóház.

Bemennek, eltűnnek szemeim elől.

Meredten bámulom az ajtót, amely elnyelte őket.

De — ime — alig néhány perc, máris jönnek kifelé. A tetőtől ugyanekkor fekete füstgomolyag tör elő, majd ritkuló sárgává válik. A füst pillanatokra megáll a légben. Szellő lebben és a halott-hamvasztó felett s az űrben: szétfoszlik a füst.

Eloltom lámpámat

A kihunyó fény még szememben ül. Áthatolhatatlan sötétség borul rám. Takaróm magamra huzom. Tágra meredt szemekkel bámulom az éj feketéjét. Percek, talán csak pillanatok mulnak és miközben felzug az ezerhangu csend, szürke, bizonytalan formában bontakoznak ki szobám tárgyai. A csillagok fénye halvány derengéssel lopózkodik be. Áttöri a sötétség komor leplét s néhány elmosódó vonallal sejteti az életet.

Lehunyam szemeim és ilyenkor megrohan nappalom. Egész tö-

megével száguld elém minden cselekedetem, minden akarásom, találkozásaim, átéléseim, vitáim, ütődéseim. Erzem, ilyenkor ébred valami bennem, valami más, ami nemcsak én vagyok, ami szemben áll velem és ítélkezik.

A lelkiismeret ez?

És a nappal vádol: türelmetlen voltam, igaztalanul bántottam valakit. Másiknak érzékenységét sértettem. Ennek kárt okoztam tudatlanul, másiknak tudatosan. Annak vesztén jóérzésem támadt. Többeket gunyoltam. Hazudtam sajnálatból, mást mondtam udvariasságból, valótlanul állítottam érdekből. Rosszat kívántam másnak. Nem figyelmeztettem némelyeket tévedésükre.

Egész napom valamennyi alakja nyüzög most bennem. Egyik vád a másik után esik! Zsibbadt fáradtsággal fekszem, nem tudok védekezni. A vádak szörnyűek, a bíró igazságos, én erőtlenség vagyok.

Kinyitom szemeim, kegyelmet kérek, de a sötétség komor arcával mered rám, nem vigasztal. Új vádak érnek és birómhoz, fogyó erőmmel így könyörgök: nézd, talán az élet ilyen. Nézd, szükségből vétkezem. Te tudod, te ismered szíved jóságát, te látod, milyen rútul visszaélnék veled. Tudod, hányszor magyarázzák félre tetteim. Hányszor gyanúsítanak ártatlanul. Hányszor nem hisznek őszinteségemben. Nézd, én másokért vagyok ilyen. Én azt hiszem, kötelezettségeim vannak. Nekem élni, védekezni kell. De nézd, nézd a szívemet; tudok szeretni. Te látod milyen résztvevő, milyen megértő vagyok. Neked olyannak kell látni engem, amilyen vagyok. És te látod a gonosz szemek felém lövelő villanását. És te tudod szándékaim jóságát és gyöngeségem. Nem vagyok erős, mert élni akarok és mert élni akarok, vétkezem.

Szeretnék tisztá lenni, csak jó lenni, te tudod!

Bírámat könyörgő magyarázatom nem győzi meg, de érzem még nem mond ítéletet, elhalasztja.

Holnap újra kezdem. Jobban vigyázok, még többet türok, még többet megbocsátok. Ma büszke voltam, gögös és hiu! Holnap szerény leszek, halk és alázatos.

De nincs nyugalmam még. Most felém száguld egy-egy mulasztásom. Nappal olyan jelentéktelen semmiség, éjjelre rémisztőre nő. Most kergetőznek bennem, szinte nyögök bele. Egyre jönnek, ujabak jönnek, rám nehezednek, rajzanak bennem. Zaklatnak, nyugtalanítanak, egész testemet rándítják.

Mélyről felsóhajtok: Isten, Te nagy!

A kin csökkenését nem érzem, de fáradt kábultság zsongit és a nappal rázó markából igyekszik kiemelni. Öntudatom kihagy, gondolataim feygelmezetlen össze-visszaságban jutnak elém. A képek összezavarodnak, nem tudok különbséget tenni régmúlt és jelen között. Már nincs semminek nappali logikája.

Meg-megrándítanak idegeim, de érzem az álom angyalának jótékony közeledését.

Giotto anyala ül hálószekrényemen. Meztelen alabástromfehér lábát ágyamra teszi. Szeme kék, haja szőke. Szárnya sokszínű, ezüstös ragyogású. Kezében nagy gitár. Lány hangokat pengét és zengő alt-hangon altatódalt énekel énekem.

Gyermek vagyok, napsütésben künn a mezőn játszom. Édesanyám vár és minden olyan tiszta és egyszerű.

Alszom.

Kende Ferenc

Laták István versei

Tavas a Jaszi-barán

Valami szelid zsongás simítja
S gyógyítgatja mind a sebeket,
Ablaknyira nyitlak lázrózsás
Arcocskákból fakult gyerekszemek.
Nagykendőbe burkoltan fekszenek,
Vagy ülnek rozsdaszín kapuk előtt
Betegápoló munkanélküliek
Ölükben tavaszragyuladt kis beteg,
Ferdevállu, görbelábu asszott gyerekek
Kutyával, kecskével ténferegnek.
Árokszenyviz pocskol, por hullámszik,
Süt a nap és nevetnek a külvárosban,
Nevetnek és karikáznak,
Ebihalakért halásznak,
Port rugdalva nyargalásznak,
Az angolkóros gyerekek.

Ragyogó piroshéju retket tépek

Ragyogó piroshéju retket tépek
A házunk körüli veteményes kertből.
Milyen gyönyörű paraszti idill!
Paradicsom, paprika, zöldbab,
Borsó, saláta, vörös- és fokhagyma
Terem a mi szűkös kertünkben.
A szomszédban krumpli, here,
Azontul cseresznye, piszke és málna.
Nem messze villamos fut és vasut
Komor rohanással dübörög.
Nem messze a zsidó temető
És a katolikus, hol zsiros bácskaiak
Gyönyörű ágyások és illatos
Szébbnél-szebb virágok alatt porladnak.
Nem messze a mohamedán temető
Hol pár hazátlan és jeltelen-hantu
Török alszik a királydinnyés, szikes fölben,
A próféta kebelére kíváncozva.
Ez a lomha paraszti környék jelképezi
Egész életemet és származásomat.
Paraszt őseim talán évszázadokon át
A földet turták vagy barmot őriztek,
Vadat hajszoltak és szaporodtak.
Aztán az apám megunta őseim lószagát,
Eleresztette az eke szarvát

L a t á k I s t v á n v e r s e i

És a falusi esperes reverendája szélét
És eljött városba kiskenyerű, nyugös proletárnak.
Én is egyszerű proletár maradtam volna,
De már gyerekkoromban megpofozott
Az a néhány ügyetlen szobor az uccákon,
Megállítottak a reklámplakátok,
Megszédültem ötéves koromban a betüktől,
Betegen évekig ágyhoz, szobához kötötten
Megmérgezett a könyv és a művelt gondolat
És zavaros félintelektuelként hányódtam,
Mig végre átvettem apám elégedetlenségét,
Kibővitve ezernyi gondolattal
És furfangos művészettel
Hogy mások röpke lelkét elfogjam,
Megragadjam, mint legyeket a légyepapir.

Holnap a tél gyilkosa leszek!

Holnap máglyára teszem
A piroskalácsra fagyott térdem,
Hídeg orromat, mely lila a dérből,
Viszketeges, hizott lábujjaimat,
Fagysebes sarkaimat;
A náthát, a tüdőgyulladásokat,
A rongyos nagykabátomat,
Cifrafoltos cipőimet,
Minden gyomorkorgást,
Istentagadó káromlást,
Minden roncsolt idegem;
Egyetlen magántulajdonom:
A kővé dermedt türelem,
Ezt is összetöröm,
És a máglyára cipelem
És ami a legjobban éget:
A pokoli munkanélküliséget
Is máglyára ölelem...
Mert hogy mondjam emberi szavakkal
Elég a szélből, a dérből, a télből,
A számlálatlan sok félebédből,
Mert mind ez az állati kin,
Mert elkerül mér egészen
A szikrányi emberi öröm,
Holnap összeszedem
Az örök tél minden átkát,
S a decembert, januárt,
Februárt megölöm!

Szerelem ?

Ez a szokatlan kérdőjel a cím mellett nem sajtóhiba; készakarva biggyesztettem oda, mert magam sem tudom, szerelemnek nevezhető-e az, amit Rudics Péter, kis történetem hőse Mahler Vilma iránt érzett. Különben is úgy vélem, hogy ezt a nagy szót óvatosabban kellene használni; nem minden arany, ami fénylik és nem minden szerelem, ami fáj. (Ez persze fordítva is igaz.) A baj ott van, hogy érzéseinket csak akkor tudjuk helyesen megítélni, ha már elmúltak, ahogy a bankjegyről is csak akkor derül ki, jó-e vagy hamis, amikor tuladunk rajta.

Más szavakkal, de körülbelül ugyanezt mondta Rudics Péter is, amikor történetét elmesélte nekem:

— Az a kis testrész, amit röviden szívnek nevezünk, kamráival, billentyűivel, vércsatornáival, izomrekeszeivel és idegszálaival olyan bonyolult valami, hogy talán még az orvosok sincsenek vele egészen tisztában. Bizonyára vannak benne felfedezetlen zugocskák, ahova egy szép szempár sugara könyebben tud behatolni, mint ők a finom bonckésükkel. Nem igaz?

Bólintottam, hogy ez bizony az orvostudomány mai fokán sincs kizárva, Rudics Péter pedig folytatta:

Előre kell bocsájtanom még azt is, hogy világeletemben pedáns ember voltam, tehát a hivatalomba is mindig pontosan jártam be. Tapasztalatom szerint ugyanis a hivatalnokoknak három fajtája van: az egyik fajta akkor ül le az íróasztalához, amikor az óra nyolcat üt; a másik fajta nyolckor indul és negyedkilenckor ér be az irodába, mert kicsit elkésni uri szokás; a harmadik fajta pedig már háromnegyednyolckor ott van, ők pesszimisták, akik a kelletnél korábban indulnak el hazulról, mert hátha az órájuk késik vagy utközben valami forgalmi akadályra bukkanak. Én, mondom, az első csoportba tartoztam éveken át.

Egyszer mégis megtörtént, hogy mintegy tíz percet késtem. Lakásom és az iroda között templom volt s egy májusi napon, amikor a templom elé értem, éppen nagy körmenet indult onnan; azt hiszem, buzasztentelésre mentek. Ez feltartott egy ideig s amikor tovább mentem, meglepetve láttam, hogy az uccák képe egészen megváltozott tegnap óta. Csupa ismeretlen arcot találtam, ezek voltak a későn menők, a negyedkilenceselek.

Ezt azért említem, mert akkor láttam először Mahler Vilmat. Akkor persze még nem tudtam a nevét s őt magát is csak futólag figyeltem meg, miután siettem, hogy a késést behozzam. Mindössze annyit vettem észre, hogy jólöltözött, husz-huszonkétéves lány, karcu, nyugodt járású és kissé sápadt arcú, nagy fekete szemekkel, amelyekből szomorúság áradt. A szemé volt az, ami legjobban megragadott s ami nélkül talán észre sem vettem volna őt. Másnap megint pontosan mentem be az irodába s egész nap szokatlanul szóragozott, időnként lehangolt voltam. Este az ágyban ráammeredt az is-

meretlen lány nagy fekete szeme s éreztem, hogy azért volt elrontva a napom, mert reggel nem találkoztam vele.

Igy ment ez három-négy napig s végül is elhatároztam, hogy negyedórával később megyek be az irodába, hátha ismét találkozom vele. A sejtelmeim nem csaltak: a kis trafik előtt, ahol először láttam, ezuttal is keresztezték egymást az utjaink. Most már tudtam, hogy hivatalnoklány s hogy pontos a pontatlanságban, mert akkor és később is, nyolc óra tiz perckor ott volt a trafik előtt. Én is végleg a negyedkilencesek fajtájához csatlakoztam.

A hivatali főnököm szigorú ember volt. Őmaga ugyan sosem jött kilenc óra előtt, de minden reggel, pontosan nyolckor, felhívta az irodát s valami ürüggyel mindig más-más alkalmazottat kért a telefonhoz, hogy megtudja, ott van-e már az illető. Én persze nem voltam ott. Először nem szólt semmit, másodszor sem, de már harmadszor — a kollegám szerint, aki helyettem jelentkezett — mérgesen kifakadt, hogy: »mi van ezzel a Rudiccsal?! Talán szerelmes?«

Az ám, szerelmes... Amikor a kollegám visszamondta nekem a főnököm szavait, magam is megdöbbentem, hogy talán csak nem vagyok szerelmes ebbe a szomoruszemű ismeretlen lányba. Mert akkor még mindig nem ismertem őt, noha már hetek multak el az első találkozásunk óta. Nem tudtam még a nevét sem, nem tudtam azt sem, hova jár hivatalba, hol lakik, van-e udvarlója, milyen a magánélete, — szóval semmit sem tudtam felőle, pedig kisvárosban nem nehéz kinyomozni az ilyesmit. De nem is akartam kutatni utána; nekem ez untilg elég volt, hogy minden reggel találkozunk s egymás szemébe nézünk s ebből élünk megint huszonnégy óráig. Csak ennyi kellett, de ennyi azután okvetlenül kellett s vasárnaponkint például, amikor nem találkoztunk, szinte nem volt értelme az életemnek. Ugy van-e hát, ahogy a főnököm mondja? Szerelmes volnék a szomoruszemű ismeretlen lányba?

Azelőtt életem legszebb órái voltak a szombat esték s a legnagyobb boldogságom volt az a tudat, hogy másnap reggel nem kell fölkelni, nem kell dolgozni; most pedig félttem ezektől a szombat estéktől, amikor azzal az érzéssel kellett lefeküdnöm, hogy másnap nem látom őt. Néha fel sem öltöttem már ezeken a kinos vasárnapokon, csak heverésztem legénylakásomban anélkül, hogy kedvem lett volna az emberek közé menni vagy valamibe belekezdeni. Az ebédemet is elhozattam a vendéglőből, ahová étkezni jártam, de ritkán nyultam hozzá.

Urnapján mégis bementem a városba, misét hallgatni. Az ösztönöm azt sugallta, hogy válasszam ezuttal is a szokott időt s a hétköznapi utat, mintha hivatalba mennék, hátha találkozom vele; nagy öröömre ugy is volt: nyolc óra tiz perckor ott volt ő is a kis trafik előtt. Pedig ezen az ünnepen bizonyára ő sem dolgozott, tehát őt is az a vágy sodorta ki az uccára, hogy engem lásson. Következő vasárnap még egy ilyen kísérletet tettem s ez is sikerült: megint találkoztunk és azután is minden vasárnap találkoztunk.

Ilyenkor mintha egy kis mosoly futott volna végig sápadt arcán s éreztem, hogy ez a hála, a köszönet mosolya, amiért vasárnap is eljöttem.

Most már szerelmes voltam belé. Az én szívem ugyanis olyan, hogy sajátmagától nehezen gyullad meg; kell hozzá egy kis biztatás, egy csók vagy legalább egy tekintet, amiben felvillan a remény sugara. Most már szerelmes voltam belé, mert tudtam, hogy ő is foglalkozik velem, ő is látni akar engem, ő is szerelmes belém.

Ezekután természetesen keresni kellett volna az alkalmat a megismerkedésre. De ez nem volt olyan egyszerű, mert a mindennapi találkát kivéve seholsem láttam őt. Én délben egy órakeremtem haza, ő alighanem tizenkettőkor; délután háromtól hétig dolgoztam, ő alighanem kettőtől hatig; a korzón sosem láttam őt, színházba, hangversenyre, moziba vagy kávéházba szintén nem járt. Csak egy mód lett volna a megismerkedésre, megszólítani őt, mint régi ismerőst, ott a trafik előtt. De ettől visszatartott egyrészt a félelem, hátha nem állna szóba velem, mert úgy láttam, hogy szegénysége mellett is sokat ad magára; másrészt féltem attól is, hogy elfogadja közeledésemet, ami kiábrándító lett volna, mert ezt a tiszta, légies szerelmet nem akartam uccai ismerkedéssel beszennyezni. Ez a két lehetőségem volt s mind a kettőtől visszariadtam; tudom, hogy ez ellenmondás, de a szerelmes szívemben ilyenellenmondások jól megférnek egymásmellett.

Viszont, mint minden szerelmes, optimista voltam s biztam benne, hogy a jósorsunk, ha már belekergetett ebbe a játékba, megtalálja majd a kellő kiutat is belőle s előbb-utóbb összehoz bennünket. Tehát nem erőltettem a dolgot s még annyira sem jártam utána, hogy megtudakoljam a nevét. Boldog voltam így is, mindennap nyolc óra tiz perckor a kis trafik előtt.

Ezek a találkozások idővel mind tartalmasabbak és jelentőségteljesebbek lettek, úgyhogy ismeretlenül is egész jól összebarátkoztunk. Ha láttuk egyik a másikat szembejőni, meglassítottuk a lép-teinket, hogy ez az édes pillanat minél hosszabb legyen és némán is beszélgettünk egymással. Egyszer például kissé csodálkozva nézett rám s amikor elhaladtunk egymás mellett, megálltam egy kirkakat előtt, hogy annak tükrében keressem a feleletet; akkor vettem észre, kissé szégyenkezve, hogy elfelejtettem megborotválkozni. Máskor ismét a lábamra nézett hasonlóan meglepődött kifejezéssel; akkor eszméltem rá én is, hogy a nagy sietségben krémszínű nyári nadrágomhoz tévedésből fekete félcipőt vettem fel. Ismét máskor a kezemre nézett, mintha valami hiányoznék s tényleg, hiányzóit ezuttal a cigaretta, amire reggeli után szoktam rágyújtani, hogy utközben az irodáig elszívjam. Nagy öröömre szolgált, hogy ő ugyanígy olvas már az én gondolataimban is. Egy reggelen például francia sapkában jött, ami nekem nem tetszett s ezt a szememmel bizonyára el is árultam, mert legközelebb ismét kalapban tünt fel s a francia sapkát azóta sem láttam a fején. Máskor meg a szokottnál piro-

sabdra festette az ajkát-arcát; ezt is rosszalólag vehettem tudomásul, mert legközelebb újra a régi, vonzó sápadtságában jelentkezett.. Így társalogtunk, ki nem mondott szavakkal, így szerettük egymást, ki nem mondott vallomásokkal, így értettük meg egymást és így forrt össze, elválaszthatatlanná a lelkünk. A testünk még vergődött az ölthatatlan vágyak, a távolság s a bizonytalanság bilincseiben, de ez mégis szerelem volt és talán így volt a legszebb. Különben is, mondom, erősen hittem, hogy eljön annak is az ideje. Még be sem mutatkoztunk egymásnak, de azért szorosabban és boldogabban tartoztunk össze, mint sok házaspár.

Egyszer nagyon megijedtem: nem találkoztunk. Megálltam a trafik előtt, föl-le sétáltam az uccán, sokáig vártam rá, de hiába, nem jött. (Amikor beléptem az irodába, a főnököm már ott volt s azt mondta: »Ejnye, Rudics! Maga, úgy látszik, végkép elveszítette az eszét!...«) Nem jött másnap sem, harmadnap sem, de szerencsémre negyedik nap, amikor már a kétségbeesés kerülgetett, ismét ott volt a kis trafik előtt.

A viszontlátás ujjongó örömeiben észre sem vettem, hogy a járása bizonytalanabb lett, az arca még fehérebb, mint volt és szemének megtört fénye mintha bocsánatot kért volna tőlem, hogy ne haragudjam rá, ha távolmaradásával fájdalmat okozott. Mindezt csak másnap s a következő napokon láttam tisztán.

Az ember önző, önmagát hiszi a világ központjának s önmagával hoz kapcsolatba minden eseményt, — ez régi igazság. Önzésemben én is arra gondoltam először, hogy a szomoruszemű lányt a szerelem emészti, bántja, hogy nem ismerkedtünk össze, gyötri a vágy utánam. Nagylelkűségemben elhatároztam, hogy véget vetek szegény lány szenvedéseinek, megszólítom és bemutatkozom és bevallom, hogy én is szeretem őt. Igen, ezt megteszem. »Holnap — gondoltam — ugyanis vasárnap lesz s az a legjobb alkalom, mert utána mindjárt sétálhatunk egyet s elmondjuk szóval is azt, amit eddig lelkünk-testünk kisugárzó szikráival üzentünk egymásnak.«

Ezt a tervemet, sajnos, nem válthattam valóra sem vasárnap, sem hétfőn, sem azután. A szomoruszemű lányt többé nem láttam. Most már tudtam, hogy beteg volt s egy iszonyu sejtelem azt sugta, hogy meg fog halni, ha ugyan életben van még.

Nem akarom részletezni azoknak a napoknak szörnyűségét, amelyek ezt a felfedezésemet követték. Az egész testem elernyedt a fájdalom igájában, a torkom kiszáradt valami ölthatatlan szomjúságtól s néha sirtam, mint egy gyerek, máskor viszont a hajamat téptem tehetetlen dühömben. Dühös voltam magamra, hogy ilyen menthetetlenül ostobán viselkedtem s még a nevét sem tudtam meg, még a hangját sem hallottam soha annak a lánynak, akit halálosan szerettem.. Ha valakit elveszítünk, aki a mienk volt, akkor a vele töltött boldog órák perzselő kinnal tűnnek fel újra meg újra emlékünkből; de ha ettől az emléktől szabadulni akarunk, talán sikerül, ha erős akaratallal folyton csak a hibáira gondolunk, amiket

együttlétünk alatt felismertünk benne; mert hibája mindenkinek van. Ha ellenben elveszítünk valakit, aki sosem volt a mienk, annak emléktétől is nehezebb szabadulni, mert nincs árny, ami elűzné a fényt s ha nem ismertük őt, nem ismerhetjük a hibáit sem. Aki nem volt a mienk, az tökéletes; aki nem volt a mienk, abból nem tudunk kiábrándulni. Így voltam én a szomoruszemű lánnyal, mindig jónak, mindig szépnek láttam most, hogy örökre elveszítettem. Nem is volt már földi lény a szememben, hanem angyal, aki a földön jártában megérintette szárnyaival a lelkemet.

A hivatalba már csak pontatlanul s néha napokig egyáltalában nem jártam. Ha ott is voltam, az eszem másfelé kalandozott s a főnököm nem egyszer kilátásba helyezte, hogy elsején kidob. »Pedig sajnálom magát, mert azelőtt maga volt a legszorgalmasabb és legügyesebb tisztviselőm, de a fene tudja, mi ütött most magába, Rudics!« Ezt a fenyegetést majdnem minden héten kellett hallanom, de elment a fülem mellett, nem bántam, most már akármi lesz is velem..

Közben elmúlt az ősz is..

Halottak napján, már kora délután kimentem a temetőbe. Valami zonzott oda, ahol azelőtt ritkán jártam, mert sosem szerettem a halottakat.

A temető kápolnájából éppen temettek valakit, ezüst koporsóban, amelyre rá volt írva: »Mahler Vilma. Élt 22 évet.«

Szegény lány lehetett, ahogy azt a gyászoló, jajveszékélő rokonságból megállapíthattam és hivatalnoklány lehetett, mert a koporsótól tisztos távolságban volt egy csoport elegáns ur is; ezek nem sirtak, látszott, hogy csak kötelességből, kegyeletből voltak itt.

Részvettem én is a temetésen, bár nem volt rá semmi okom s utána akaratlanul is azzal az uri csoporttal bandukoltam vissza a városba. Az utjuk, nagy meglepetésemre a mi vidékünk felé vitt; elmentünk a kis trafik előtt s azután befordultunk.. a lábam reszketni kezdett.. befordultunk abba az uccába, ahová a szomoruszemű lány szokott befordulni, azután eltűntek az urak egy emeletes ház kapujában, amelyen gyászjelentések lógtak, mindegyik közepén a fekete névvel: »Mahler Vilma.. Mahler Vilma.. Mahler Vilma..«

Ő, igen, ő volt az, az én szomoruszemű lányom, az én sápadt kis barátnőm, az én örök szerelmem. Mégis ő szólított meg engem: bemutatkozott a koporsóból.. A koporsó aranybetűs ezüsfődele volt a névjegye..

Másnap reggel, nyolc óra tiz perckor, néhány szál őszirózsával ott álltam a sírjánál és ott pótoltam, amit a kis trafik előtt annyiszor elmulasztottam. Ajkaim az imát rebegték, de a lelkem, amelyet ő úgy megértett, ezt mondta:

— Vilma kisasszony, engedje meg, hogy bemutakozzam. Rudics Péter vagyok.. Nagyon szeretem magát, Vilma kisasszony és hű leszek magához mindörökké.. Amen..

A művészi meglátás

A címszavakba zárt témához nyúlva, a fogalom kellő kiértékeléséhez önként kínálkozik az a lépcsőzet, melyen a művészi meglátás, mint legmagasabbra értékelt látás színvonaláig emelkedhetünk: nézés, látás, meglátás. Felszínesen mérlegelve három azonos funkció, mélyebben elemezve nagy különbségek elhatárolói.

Jól előre kapcsoljuk itt ki a három szónak a mindennapi életben használatos értelmét, hogy például megnézek egy szindarabot, látam X.-nét a korzón, megláttam a 46-os villanyost. A művészetek területeire vonatkoztatva ugyanezek a szavak teljesen átértékelődnek s a nézés csak üres szervi funkciót, a látás már többet: lélekkel nézést jelent, a meglátás pedig a legbensőbb, rejtett tartalom, a lényeg megérzését. Nézni tehát mindenki tud, akinek ép szeme van, látni már csak azok, akiknek lelki szemeik is vannak, meglátni pedig a hivatottak.

Ebből a szemszögből itélve a nézés: szükséges életfolyamat, az összes körülöttem levő dolgok száraz tudomásulvétele annyira, amennyire tudomásul kell őket vennem, hogy mozgásomban ne akadályozzanak s járás-kelésemet, mozdulataimat hozzájuk szabjam. Így tulajdonképpen a tapintásnak egy korlátlan távolságokig kihosszabbított fajtája, mely nincs ahhoz a szűk körhöz kötve, melyet kezemmel, újjaimmal elérhetek. Ezáltal a célszerű térbe-helyezkedést szolgálja, fölösleges, esetleg káros, vagy életveszedelmes mozdulatoktól s mozgásoktól kiméli meg.

A látás egy fokkal mélyebb tartalmat kap. Már nem pusztán annyi, hogy a szem szabályosan, egészségesen működik s a maga csodálatos és minden gép-optikánál tökéletesebb kis sötétkamrájában kiformalja az előtte lévő valóságot, arról jelentést tesz az agynak s az agy tudatosítja a képet. Ugyanakkor más, lelki folyamatok is megindít az idegközpontból, a látott dolog lelkileg is foglalkoztat, megindíthat, lehangolhat, vidámmá tehet, élményt jelenthet s örök időkre emlékezetembe vésődhetik.

A meglátás pedig ezen a két előző lépcsőfokon át a legmagasabb fokra hág: megérzi, megérti a látottak rejtett lelkét, legbensőbb lényegét. Nem elírásból tettem egymás mellé a két ellentétes fogalmat: megérzést és megértést, mindkettőre szükség van a művészi meglátás teljes analizéséhez. Amellett segítenek annak hangsúlyozásában is, hogy a művészi meglátásnál maga a látószervi funkció egészen háttérbe szorul s ha nélküle az egész folyamat el sem képzelhető, de csak úgy működik közre, mint festőnél az ecset,

írónál a toll. Festő nem festhet ecset nélkül, író nem írhat tolla nélkül, de az ecset nem fest magában s a toll sem ír halhatatlan re-
gényt csak úgy maga erejéből.

A művészi meglátás, — a szem funkcióját, mint magától érte-
tődő materiális adottságot véve, — érzelmi folyamat, ráhangolt-
ság, megézés s a már megtörtént érzéskiváltás után következik a
ható-elemek tudatosítása, kielemezése, értékelése az expressió szá-
mára. Mert igazi élményt jelentő meglátás nem is képzelhető vérbe-
li művésznél anélkül, hogy formába öntést, az élmény-érték sokáig
megmarad s némelykor lassú, belső érésen átmenve jut megöröki-
tésig. Vagy ha egy meglátott téma más, mélyebben ható meglátá-
sok rivalitásában marad alul és kifejezetlenül, a vele foglalkozás
tanulságai mégis a művész tapasztalataihoz kapcsolódnak s lelki
strukturáját gazdagítják.

Ilyen látásig nem egyszerű az út. Eltekintve attól, hogy a mű-
vész hivatásos tanulmányai közben szemét fizikailag is gyakorolja
és finom érzékelések számára tökéletesíti, — vannak apró szakma-
beli fogások, melyek a komplikáltabb apercepciót megkönnyítik és
elősegítik. Ezeket már a laikusok, különösen a műértésüket fitog-
tatni szeretők is utánozzák, de természetes, hogy számukra nem je-
lenti azt, mint a hivatásos művészeknek. Ha a laikus hunyorgatva,
vagy megdöntött fejjel áll egy kép előtt, legtöbbször csak azt ki-
vánja dokumentálni, hogy rutinos tárlatlátogató. A művész ugyan-
akkor a szempillákon átszűrt fátyolos nézéssel a téma összefoglaló,
átfogó tónusait mérlegeli, legyszerűsítve, fölösleges részletektől
megtisztítva látja a tárgyat. A megdöntött fej, vagy az állványról
levett és fordítva falhoz állított kép szemlélete ugyancsak nem üres
hókuszpókusz: az örökké egy fekvésben megszokott képen egészen
más dolgokat vesz észre a szakember, ha szokatlan helyzetben te-
szí maga elé. Ezen alapul a fordítótükör használata is, mely előtér-
be lök az állandó egyfekvésben észre sem vett hibákat. Vízszintes-
re döntött fejjel nézve a színlátás élénkebb, talán mert a szemideg
vérbővebb lesz, de bármiért: bizonyos, hogy egy szinompás alko-
nyati szceneria, távoli hegyek végtelenbe futó hullámaival rendes
helyzetből nézve is megkapó, de vízszintesre döntött fejjel meglepi
még azt is, aki a színek ragyogásához hozzá van szokva. Még gaz-
dagabb, mélyebb, telítettebb lesz az egész színárványos skála. Az
ilyen távoli horizontok szemléletét ilyenkor különösen kitáruló és
még teljesebbé teszi a szemnek a vertikálisra beállítottasága, hogy
tudniillik vertikálisra lévén szokva, horizontálisra fektetve a hori-
zont végtelen vonalain fut át s ezeket úgy széttagítja, amennyire a
horizont soha máskor nem tudja az ember érzékelni.

Jelentős a művészi látás szolgálatában a látás-memória is. Nem
ismeretlen a laikus előtt sem, — közismert és sok tréfa tárgyául
szolgál például a nők egyszerű memóriája, mellyel rivális barát-
juk ruháját egyetlen pillantással úgy meg tudják maguknak je-
gyezni, hogy utolsó csipkediszig leírják s akár utána varrják. De

ott szerepel a látásmemória a kisdíák életében is, aki leckéje megtanulása közben emlékezik még arra is, hogy melyik mondat az oldal melyik helyén van a könyvében. Ott szerepel a mindennapi életben is, érdekes esetek, mikor csak úgy veszünk róla tudomást, hogy valaki megkérdézi otthon: nem láttad ezt, vagy azt, holá tettem, itt hagytam valahol? Megkíséreljük visszaemlékezni s talán eszünkbe jut: itt volt, ott láttuk valamelyik tárgyat. A látáson át a kép bevéssődött a memóriába, anélkül, hogy értelmileg foglalkozott volna és a szükség előszólitotta az adatot. Éppen olyan folyamat ez, mint mikor a fényképlemez már exponálva van, de még elő nem hívták. Előhívás közben jelenik meg rajta a kép: kérdés közben jut eszünkbe, hogy valamit láttunk.

Ez a véletlen, vagy csak szükségszerűen alkalmazásba lépő látásmemória a művésznél a szakszerű és állandó foglalkoztatás révén hihetetlenül kifejlődik. Képes pár pillanatig látott dolgokat, tájakat, jeleneteket olyan részletességgel megjegyezni, hogy ennek alapján meg is örökítheti, ha nem is teljes élethűséggel, de a lényegben semmi esetre nem hibázva. Az ilyen pillanatnyi meglátás után visszaadott műalkotások sokszor éppen azért megkapóak, mert azt adják vissza, ami a jelenségben maradandó, kiemelendő, benyomástkeltő volt. Minden sallang lemaradt róla, minden zavaró és fölösleges hiányzik, előbbi hasonlatunkkal élve: a rövid ekspozíció csak a fő-fényeket vette föl. A ragyogást egy mozdulatban, a gyöngéd vonalat egy női torzón.

A pár pillanat szűk keretében is intenzív látás, a mindig mély megfigyelés és a látottak állandó elraktározása fejleszti annyira a művész látás-memóriáját, hogy pár vonalas, látszóan kusza irkafirkáról, melyet valamely helyszínen lejegyzett, műtermében kész művet alkot s arról senki sem fogja gondolni, hogy nagyrészt műtermi munka volt. A memória teszi jórészt lehetővé a komponálást is, ahol csupa már tudott, százszor látott és feldolgozott elemek újraalkalmazásáról van szó, hogy t. i. ezeket az elemeket egy benső elképzelés szerint önálló műbe csoportosítsuk. A memória tulajdonképpen kiküszöbölhetetlen az egyszerű modell-festésnél is, mert minden megnézett részlet s minden e részletet rögzítő ecsetvonás között a látás-memória tartja a szoros kapcsolatot, rövidebb időtartammal, de annál intenzívebben. Természetesen a látott részlet intenzív berögzítése összefügg az időtartalommal is, amennyit a részlet előzetes szemléletére fordítunk. Alaposan megnézett részlet tovább, felszínesen szemügyre vett rövidebb ideig marad a memóriában. Hogy hivatásosaknál és laikusnál milyen ez a látás-memória, a látott részletek beraktározásának képessége, erre nézve egyszer érdekes próbát invokáltam baráti körben. Vidékünk egyik kedves hegyoldalából szemlélgettük a völgyet, három jó barát, két piktor és egy bankfiu. Előttünk a völgyben kis faházikó volt, zsindeletetővel, körülötte apró istálló, kamra, tyukketrec, az egész retárcsós kerítés zárta körül, zöld pázsit, pár gyümölcsfa és a közel-

ben kanyargó vékonyvízű kis patak. Feladtam a kérdést: ki mennyire fog emlékezni, ha pár pillanatig ránéz erre a kis házra? Próbáljuk meg. Ránéztünk, míg tizet számoltam, azután behunytuk a szemünket s beszámoltunk róla egymásnak, ki mire emlékezik. Nem akarom tulságosan részletezni az eredményt, de érdekes és feltűnő volt, hogy bankos barátunk memóriája alig fogott fel valamit a látott képből, a mienk pedig már első tiz másodpercre is eleget, később, még egy tiz másodperces ránézésre többet s harmadszorra már arra is emlékeztem, hogy az eresz alá létra volt akasztva s a léckerítésen zöld mázas fazekak voltak.

Míndezen azonban csak felületi részletek a mélyebb tartalomhoz. Maga a művészi meglátás valami ahhoz hasonló, amit szerelmesekről szokás mondani: »meglátni s megszeretni egy pillanat műve volt.« Éppen így a művész számára: meglátni az egyéniségéhez illő, benső lelkivilágával harmonizáló, rajta át kifejezést kereső témát, valóban egy pillanat műve. A teljesen kedve szerinti téma látomásként nyilatkozik meg előtte, s a témának ez a szinte megütő, hirtelen megvilágosodó érdeke egészen hasonló, rajongás-szerű lelkiállapot, mint amelyet a szerelmes érez, mikor valakit első látásra megszeret. A művész is — meglátott téma szerelmese, — igyekszik azt magáévá tenni, mint a szerelmes szíve választottját. Nem küzdelemnélküli az útja neki sem, harcol az anyaggal, a kifejezéssel, de az első, elhatározó impulzust éppen a meglátásban kapta, amelynek így inspiráló ereje is jelentékeny.

S aminthogy a művészet csodálatos szövedékében bármerre vizsgálódunk, mindenütt ott találjuk minden igazi érték alaptónusát: az egyéniséget, így már a meglátásban is a művész egyénisége nyilatkozik. A körülöttünk lejátszódó életjelenségek és természet mirriád témájából minden művészt más és más kap meg, egyénisége szerint. A portréfestő hidegen fog elmenni a tájképtémák mellett, fordítva is. De ugyanazon művészetág kultiválói is merőben más impulzusokra fognak hevesen reagálni meglátásaikban, aszerint, amint lelkiviláguk, érzés-skálájuk, átéléseik, ideáljaik, meg kereséseik is mások és mások. Ennek az egy fölvetett gondolatnak szinte iskola-példája lehetett volna a »Szentendrei festők« tavaly őszi budapesti csoportkiállításán egy képsorozat, ahol három-négy piktor szószertint ugyanazt a dunaparti részletet festette le s ugyanannak a részletnek előadásában semmi rokon vonást nem mutattak, csak a rajz azonossága utalt az azonos témára. De egyik a párás, vizenyős levegőt hangsúlyozta, másiknak láthatóan az egymás mellé bujó apró házacsokak tetszettek, harmadik mindent alárendelt a Duna méltóságosan hömpölygő tömegének. Egy ma nagyon népszerű ismeretágból: a rádió szótárából vett hasonlattal azt mondhatnám: minden művész más és más hullámhosszra van hangolva s még ha a leadóállomások ugyanazt közvetítik is, ők más és más hullámhosszon fogják.

A »művészi meglátás« kifejezést az inspiráló erejű, téma-adó

igazi értékétől eltekintve egy másik értelemben is használhatjuk, ha tudniillik arról van szó, hogy a művész minden eléje kerülő látnivalóban azonnal felismeri azokat az elemeket, amelyek — noha nem annyira értékesek, hogy műalkotásra inspirálják, vagy mélyebb élményt jelentsenek számára, de az adott témában aránylag leginkább hordozói a művészi szépségnek. Megtörténhetik, hogy a művész egy ilyen téma művészileg értékesíthető elemeinek tulhangsúlyozásával tárgyát érdekessé és élvezhetővé tudja tenni. A laikkal különben gyakran megesik, hogy elmegy olyan jelenségek, szépségek mellett melyeket egyáltalán nem tud észrevenni s ha megfestve látja, akkor eszmél rá, hogy az általa negligált dolog képhatásban milyen szép. Igen, mert amit a kész műalkotásban lát, az már a szép-elemek hivatott rendezése, a lényeg kellő hangsúlyozása, a kikeresett harmónia aláhúzása.

Itt említhetjük meg a művészi látás egyik komponensét, amely különösen a térbeosztásban érvényesül, szakszóval élve a »bevágás«. A meglátott, megtetsző és megrögzíteni szánt témát a kép méretébe, arányaiba bevágni, vagyis úgy elhelyezni, hogy az adott méretben és keretben a lehető legkellemesebb művészi hatást nyújtsa. A legjobb témát tönkre lehet tenni ügyetlen bevágással viszont egyszerű témák érdekét nagyban fokozhatja egy ügyes bevágás. Nagy horizontú képeken kinosan hat, ha a horizont a kép felezővonalában fut végig. Vagy lejjebb — s akkor az ég dominál, emelve a levegő végtelenségét, vagy följebb — s akkor a leszűrített ég a földre tereli a figyelmet s azon ad több mondanivalót. Éppúgy figurálsnál. Magas kép középtengelyébe állított alak, mintha kinos vigyázban állna, középtengelytől kicsit oldalt már jobban hat, levegőt kap s valami egyéni mozdulatban rögzíthető. Régimódi piktorok »keresőt« használtak erre a célra s avult árjegyzékek még ma is hirdetik a »Sucher«-eket, két csusztatható lappal szűkebbre s tágabbra idomítható kis keretet, melyen átnézve szemelték ki a bizonytalanok, hogy mennyit vágjanak ki a tájképből, vagy figurából. Holott ez a kiválasztás sokkal egyénibb és sokkal finomabb árnyalatokkal bírő benső mérlegelés, semhogy két csusztatólappal tudákosan keretbe lehessen szorítani. Az a művész, aki meglátja, hogy egy társaságbeli hölgy milyen kecsesen, könnyedén nyugtatja ölében finom, fehér ujjas, gyűrűs kezét s arca milyen sápadtan világít a sötét hajkeretben, ajkai mint egyetlen keskeny, véres vonal, a meglátott jelenséget minden »kereső« nélkül úgy fogja térbeállítani, hogy az a térbeállítás a jelenség szelleméhez, karakteréhez, stílusához illő legyen és ha lehet, még fokozza a finom ujjú kéz pihenő kecsességének, a sápadt arcnak, vérpiros szájnak különös impresszióját. Mert mindez, — hogy a felvett példánál maradjunk, — nemcsak attól fog függeni most már, hogy a művész a mondain hölgyet sötét környezetben állítja, hogy a sápadt ragyogást kiemelve; vonalvezetésben, színfajtákban s tömegelosztásban is alkalmazkodnia kell a téma különleges zamatához, mert ha nyárspolgárian székre ülteti, középre te-

szi a hölgyet s a modell stílusából kieső stílussal kezeli, bizony soha nem lesz belőle az, aminek lennie kellett volna.

A meglátásról szólva ne feledkezzünk el a kulturált műizlésű műbarát (tehát csak a művésszel szemben laikus, az igazi laikus-sal szemben műértő) helyes látásáról sem, amelyet veleszületett szépérzékéből önműveléssel fejlesztett arra a fokra, hogy a művészi értéket megítélni, felismerni önállóan is képes. Tárlatlátogatások, szakolvasmányok, művészekkel való gyakori érintkezés meghozták ezt a fölkeszültséget és megadják az előbb tájékozatlan laikusnak is a látás tisztultabb fokát, amelyről szemlélődve már nem tapogatózik s nem ujságkritikák után szabja tetszését vagy nemtetszését, hanem saját lelkével fogja fel azt, aminek megértésére tanulmányai s gyakorlata képesítették.

Lehetetlen itt szóvá nem tennem, hogy az utódállamok magyar művészetének egyik igen súlyos baja éppen ennek a helyesen látó és önállóan itélni tudó műértő-rétegnek nagy hiányossága, mert csak a szélesen rétegezett műértő társadalom adhat éltető taaját alkotó művészek számára és csak ez hidalhatja át a sokszor végzetesen nagy szakadékot, mely előbbretörő irányok és elmaradt izlésű közönség között tátong. Nem a közönséget akarom bántani a kijelentéssel; a mi szerencsétlenségünk, hogy a százszorosan megnehezült élet, a kisebbségi magyar sors és leszegényedés minden előző meszszeségnél is távolabb helyezte annak lehetőségét, hogy a közönség közé jól bevezetett és erős színvonalon tartott szakirodalmunk és káros vadhajtások ellen jól védett és megszervezett művészi közéletünk legyen. Ma egyik sincsen. Nem lehet ezért csak a közönséget hibáztatnunk. Utóvégre nem hiszem, hogy volna intelligens ember, aki ne szívesebben lenne kiképzett, finom itéletű műértő, semmint laikus. De hogy azzá legyen, annak a lehetőségei számára ma éppugy távolabb esnek, mint a művészek számára is a boldogulási lehetőségei.

És ha valaki vándor kóklerektől pár tiz dinárért »valódi olajfestmény«-t vásárol, mégis csak az otthonát akarja díszíteni vele, valami primitív ösztönrel s nem éppen ő maga tehet róla, hogy nem tanították meg: mi különbség az ilyen maszat és a művészi kép között.

Mindég előbb jöttek a művészek s azután lett a közönség. Első az alkotás, aztán a gyönyörködés. Minden művészgenerációnak magával kell nevelnie a közönséget is s noha valószínű, hogy ez a közönség egy-két tempóval mégis hátrább lesz, mint maga a kor művésze, ez a távolság egyenesen szükséges, mert amely percben a művésznek nincs új mondanivalója, leteheti az ecsetjét, mert végzetesen kiesett az örökké új magasságokat kereső szellem szárnyaló röptéből.

Deszanka Makszimovics:

Földijeim...

Brankovinán most sok fatörzs roppan meg,
fejsze alatt kenyérért esnek.

Fiatal erdőket tarolnak földijeim:
bükköst, hol még tejben piheg az ifju kéreg,
s kis cserest, mi még nőni is alig kezd.

Egész áldott nap görnyedten robotolnak,
míg a nap át nem gyalogol az égen.
S csak mikor a papjuk már vecsernyére ballag
ülnek a rönkökre, s mélázva kenyeret törnek.

Másnap az egyetlen ökröcskével le a városba,
tarisznyájuk vacsorára darab málét rejt.
Házuk fölött egy helyben a hegyek pusztá jaja,
ők baktatnak a halott rönk árnyékában lent.

Erdőik lelkét viszik el a városba,
s majd néznek utána mint eladott lelkükre.
Tarisznyájukban bocskor és gyertya terhe marad
és apró kis kósó göröngyök melléje iznek...

Fordította: **Kristály István**

M. Papics:

Kalászok földjén...

Elmult az ifjuság, hogy féljek.
Szellő hamvadott rám;
A mezőn érett szemek
S felettük kihunyó a láng.

Miért az emlékezés?
Magunk vagyunk itt, senki más.
Hallga... a szemek égsejtelmén
Éppen csak nyit a kalász.

Ó, hány szem fog majd leperegni
Rigófüttyös estelen,
S lesz-e köztük majd néhány testvéri
Végzetben, arcban ilyen fent.

Figyeld: az érő kalász hogy szenved,
Nem érti szellő s fény.
Karcu tested is hogy miért remeg,
Megérthetem-e én?!

Fordította: **Kristály István**

KISEBBSÉGI SZEMLE

A szerbség új feladatai és a nemzeti kisebbség

Milutinovics Nikola dr. a Szerpszka Matica főtitkára és a Letopisz szerkesztője, Szuboticán meg nem érdemelt kisszámu, de lelkes közönség előtt programot adott a Szerpszka Matica jövő feladatairól. Megindokolta, hogy mi készítette az egyesületet, hogy fokozza aktivitását, szélesebb területeken tevékenykedjen és bevonja érdekkörébe azokat a társadalmi rétegeket is, amelyek eddig közömbösek voltak a Szerpszka Matica munkájával szemben.

A Szerpszka Maticát úgy a múltban, mint a napjainkban is, mint a vajdasági szerbség kulturvárát emlegetik. A díszes jelző megérdemelt és nem akar pusztán kedveskedés lenni az évszázados múltira visszatekintő egyesület iránt. De a Szerpszka Matica mostani irányítói úgy érzik, hogy nem elég, csupán szimbólikus vonatkozásban emlegetni a Maticát, mint a vajdasági szerbség kulturvárát, hanem valóban azzá kell fejleszteni az összes erők bekapcsolódásával.

A délszláv állam létrehozása után — amelyben nem kis része van a szivós és anyagilag jól alátámasztott Szerpszka Matica körül álló csoportnak — vajjon mi szükség van arra, hogy az egyesületet, amely a szabad hazában működik, tovább építsék és újabb feladatokat bizzanak rá?

Az önként felvetődő kérdésre megadta a választ dr. Milutinovics nemcsak szuboticiai előadásában, de ezt megelőzőleg a Letopiszban, valamint a Glasznicban is, amely szintén a Matica kiadványa.

A vajdasági szerbeknek, a szerbiai szerbekkel való egyesülése — amint mondotta — nem szüntette meg a Szerpszka Matica további létjogosultságát és nem tette illuzoriussá további munkásságát.

A Szerpszka Matica aktivitását fokozni kell, hogy az összes szerb erőket megmozgassa és a szlávtság szolgálatába állítsa a kisebbség által lakott Vajdaságban.

»A kisebbségek élénk kulturális és politikai tevékenysége« készítette a Szerpszka Maticát a nagyobbarányu aktivitásra, amint azt őszintén és minden köntörfalazástól mentesen dr. Milutinovics hirdeti, magyarázza és meggyőzően írja lapjaiban.

— Mi nem akarunk imperialista politikát folytatni és nem akar-

juk a kisebbségeket bántani. A sajátunkat őrizzük, de a máséhoz nem nyulunk.

Milutinovics Nikola dr. ebben a két tömör mondatban foglalta össze e sorok írója előtt a Szrpszka Matica mostani aktivitásának jelentőségét. A szerbség, amely századokig küzdött a Vajdaságban még nem tekinti misszióját befejezettnek, mert látja maga körül, hogy miként tevékenykedik a kisebbség és azért úgy érzi szükség van arra, hogy a szerbség az egyesülés kiharcolása után is megmaradjon az a mozgó és indító erő, amely volt a régi Magyarországon is a szerbeklakta területeken.

Nagyon érdekes és bennünket magyarokat a legközvetlenebbül érdeklő mozgalommal állunk szemben, amelyet tökéletesen megismereni kötelessége a magyarságnak. Már régen megdőlt az az egyoldalú állítás, hogy csak az iránt érdeklődjön a kisebbség, ami szorosan rája vonatkozik. Ez a téves felfogás, hála Istennek, a múlté. A kisebbségi polgárnak sokoldalú, mindig tanulni kész, örök készenlétben levő világpolgárnak kell lenni ha nemcsak saját, de a fajtája boldogulását is szükségesnek tartja.

Mi jó világpolgárok és jó kisebbségi polgárok akarunk lenni, amikor nyomon követjük dr. Milutinovicst és társait a propaganda-utron, amelyet a Vajdaságban végez, hogy a szlávság érdeklődését a Szrpszka Matica iránt fokozottabb mértékben felkeltse. Ha elindulunk a Szepszka Matica vezetőinek a nyomában, akkor eljutunk a vajdasági viszonyok, az adottságok mérlegelése és a helyzet teljes megismeréséhez.

A Szrpszka Matica erősödik

A beográdi Pravda egyik legutóbbi számában, a Szrpszka Matica újkeletű mozgalomával kapcsolatban a következő nyilatkozatot olvastuk dr. Milutinovicstól, amelynek ideiktatása nélkül nem mehetünk tovább:

— A Matica régen gyűjtött annyi új tagot, mint mostan. Az egész vajdasági közvélemény azt várja, hogy a Szrpszka Matica összegyűjti és megszervezi az összes konstruktív nacionalis erőket a mi északi országrészünkön. A vajdasági nacionalista elemnek nagy államalkotó missziója van, hogy az északi országrészeket továbbra is megőrizze és tartósan biztosítsa Jugoszláviának. A háboru előtt az itt élő szerb lakosság élénk ellenállást fejtett ki Magyarországgal szemben. Ma a nacionalista aktivitás ezen az országrészen a mi nemzeti imperativusunk. A jugoszláv észak nacionalista aktivitásának a megerősödésén a Matica nagyobb lendülettel és akaraterevel fog dolgozni mint eddig.

A nyilatkozat azt jelenti, hogy a Szrpszka Matica, amint a múltban sem volt, úgy a jövőben sem akar kimondottan merev kulturközpont lenni, hanem kiszélesíti tevékenységét az élet összes

adottságaira és újból politikai területekre lép, hogy a vajdasági szerbesség érdekeit szolgálja.

Hogy miért van minderre szükség azt is megtudjuk ha átlapozzuk a múlt év májusában megindult Glasz Szrpszke Matices című folyóirat számait, amelyekben lendületes és propagandaizű cikkek egész tömege áll a rendelkezésünkre. A lapok megjelenési idejének a sorrendi alkalmazása végett kissé rapszodikus a beszámoló, azonban a szerves kapcsolatokat minden egyes cikkben megtaláljuk.

Az első szám megboldogult Szenteleky Kornél emlékét idézi igen hízeltő hangon a Kalangya egyik 1932-ben megjelent számának az emlegetésével. »Béke a szomszédokkal«, a címe a cikknek, amely dr. Milutinovics Nikola megértő és finom tollából való és a korán elhunyt Szenteleky Kornélnak dunai kulturális tervével foglalkozik szimpatikusan és megértően. Abban egyetért dr. Milutinovics a Kalangyával, hogy az illetékes tényezőknek kell megragadni az alkalmat a kulturális együttműködésre. Jugoszlávia részéről bejelenti, hogy mindig kész az együttműködésre és ennek csupán az a feltétele, hogy Magyarország nyugodjon bele mostani sorsába és mostani határaiba. Ha az bekövetkezik, akkor megkezdődhet egymás kulturjvainak a kölcsönös kicserélése: monográfia és közös antológia kiadása. Sajnos azóta, hogy ezek a cikkek megjelentek, sok zavaró momentum történt, azonban az író nem a politikus szemével nézi a dolgokat és tovább remél és bizik a szebb és boldogabb jövőben, az emberiség megértő együttműködésében.

Milutinovics Nikola dr. örök optimista velünk együtt, ezt látjuk a Glasz többi számaiból is, amelyekben még sok bennünket érdeklő cikket olvastunk tőle. »Tradíciók nélkül, mecénások nélkül«, az egyik cikk címe, amelyben ugyancsak a Kalangya egyik régebbi cikkével foglalkozik most is megértő fáradozással. Dr. Brájjer Lajos a Kalangyában régebben cikket irt arról, hogy amíg az erdélyi magyarságnak gazdag történelmi multja van, addig a vajdasági magyarságnak nincsen. Ez a hozzászólás és többek által észrevett és eléggé kihangsúlyozott körülmény felkeltette dr. Milutinovics figyelmét is és foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy miért nincsen a vajdasági magyarságnak tradíciója. Ezután így folytatja:

»Egytel több kétségbevonhatatlan bizonyíték arra vonatkozólag, hogy igazunk van, mikor állandóan azt hangoztatjuk, hogy csak mi szerbek tudjuk a Vajdaságban kimutatni nemzeti multunkat; a régi Magyarországon a vajdasági magyarok és németek nem rendelkeztek nacionalista intézményekkel és ilyenek csak nekünk szerbeknek voltak. A vajdasági magyaroknak és németeknek nem voltak mecénásaik. Azért, mert nem is volt szüksége a magyarságnak mecénásokra, hiszen a hatalom a kezükben volt. A bácskai és a bánáti német intelligencia jelentéktelen kivételtől eltekintve a magyarokkal tartott és egy táborban volt a magyarsággal«.

A magyarságnak is lesznek mecénásai

A szerző a tradicionélküliségről is ír és arra a konkluzióra jut, hogy a vajdasági őslakók a szerbek: a magyarok és a németek későbbben jöttek, majd megnyugtatja a kisebbségeket, hogy nem kell félni, majd lesznek nekik is mecénásaik.

»Rámutatunk egy körülményre: a mi magyarjaink és néme- teink tradíciók nélkül is gyorsan bele helyezkedtek a kisebbség sze- repébe Jugoszláviában. Ezen a területen soha nem voltak a magya- rok nemzeti szempontból tekintve annyira aktívok, mint mostaná- ban. Ne értsenek azonban félre bennünket: minden hátsó gondolat nélkül mondjuk ezt, mert távol áll tőlünk minden sovinizmus és nemzeti türelmetlenség. Mindössze arra akartunk rámutatni, hogy az elmúlt tizenöt év alatt mi mindent tudtak létrehozni a magyarok és a németek a Vajdaságban. Egyben figyelmeztetni akarunk a kö- telességeinkre: mit kell tennünk ha megakarjuk tartani mostani po- zíciónkat, hogy megerősítsük és a további eredményes versenygésre alkalmassá tegyük magunkat.

Ha tehát a magyaroknak a Vajdaságban ma még nincsenek, tradíció hiányában, mecénásaik, holnap lesznek. A mecénásokat ki- zárólag a nemzeti aktivitás hozza felszínre. Mindig akadnak majd gazdag emberek, akik hozzátartozók hiányában vagyonukat nemze- tükre hagyják, ha a nemzet fejlődni és élni akar. Nekünk vajdasági szerbeknek sincsenek ma olyan mecénások, mint amilyenek voltak, a közelmúltban. Régi igazság: a tradíciók sokat jelentenek, de nem szabad azt tulbecsülni. A Vajdaságban sem a magyaroknak, sem a né- meteknek nincsenek tradícióik, mégis már ma olyan mértékben fej- tenek ki nacionalista aktivitást, hogy irigyelni lehet őket. Ha mi vajdasági szerbek nem kezdünk élénkebb, erősebb és sokoldalubb nacionalista tevékenységet, akkor az idő keresztül gázol rajtunk — fényes tradíciónk ellenére is.«

Ezeket a sorokat úgy kell értelmezni, hogy dr. Milutinovics a kisebbségek kulturális és politikai mozgalmát meglehetősen élénk- nek tartja és azért sürgeti, hogy a szerbség, mint államalkotó elem kapcsolódjon bele újból az intenzív vajdasági kulturális és politikai életbe és tartson lépést a kisebbségek felhánytorgatott aktivitásá- val. Azt hisszük, hogy a Glasz kiváló szerkesztője ennél a megálla- pitásánál kissé eldobta a sulykot, hiszen aligha lehet ma fokozot- tabb aktivitásról beszélni a magyar kisebbség részéről, akár irodal- mi, akár kulturális téren. Az pedig, hogy a magyarságnak napilapjai, heti és folyóiratai vannak, amelyek úgy-ahogy prosperálnak, még nem ok a harang félreverésére és a fokozottabb munkateljesítmény- re. Vagy talán az erre való utalás sarkalólag hat azokra, akik kivon- ták magukat a Szrpszka Matica átfogó mozgalma alól?

Valóban így lesz, mert másként nem tudjuk megmagyarázni a következő sorokat sem:

»Vegyük csak a vajdasági magyarokat. A háboru előtt soha

nem volt annyi magyar lap, mint ma ezen a területen. A háboru előtt nem volt vajdasági magyar irodalom. Ma van és ritka eredményeket ér el. Soha a Vajdaságban nem adtak ki annyi magyar szépirodalmi könyvet, mint mostan. Anthológiát, elbeszélést, regényt adnak ki. Maga a Vajdaság ugyszólván több magyar regényt ad mint Jugoszlávia szerblakta vidéke együttvéve. A magyaroknak fejlett dráma-irodalmuk van. Csupán Beeskereken több eredeti komédiát és három operettet mutattak be. Magyar színház hiányában megszámlálhatatlan műkedvelő együtteseik vannak. Csak el kell olvasni dr. Batta Péternek a Kalangya mult év februárjában megjelent cikkét, amelyben kifejti, hogy milyen naptárak kiadását tervezik a vajdasági magyarok: a naptárak kiadását még az idén meg kellene kezdeni.«

Műután már az új esztendőben vagyunk, azt hisszük most már dr. Milutinovics is egyetért velünk abban, hogy mindezek a szép tervek már a múltté és egyiknek a megvalósítására sem került a sor.

Dr. Milutinovics megállapításait, amelyek feltétlen korrekturára szorulnak, helyre kellett igazítani, részben az ő tájékoztatására, mert amilyen tárgyilagosságnak ismerjük, feltételezzük, hogy nem szemrehányásként és irigységből írta a Glass eddigi számaiban, hogy milyen élénk tevékenységet fejt ki a kisebbségi magyarság. Mindezeket nem panaszként és szemrehányásként, csak a meztelen igazság végett szögezzük le, mert szeretjük az igazságot és megnyugtatjuk dr. Milutinovics Nikolát, nemcsak akkor, ha nekünk van igazunk, de minden alkalommal, amikor szűkebb hazánk, ami drága Vajdaságunk életéről, az itt élő népek viszonyáról és életéről van szó. Nem is kérünk mást dr. Milutinovicstól sem, csak azt, hogy ő is hasonló szeretettel ölelje magához ezt a rögös földet és ne bántson bennünket kisebbségi magyarokat, akik mindig mélyeséges tisztelettel olvassuk a szerb kisebbségi mozgalomról szóló régi és új könyveket, hogy tájékozódjunk és gyarapítsuk tapasztalatainkat.

Vegyük elő újból a június 15-iki számot, amely »Szerpszka Matica még egy feladata« című cikket tartalmazza és dr. Lalosevics Jócónak, a Kalangya által is ismertetett revízióellenes írását közli.

Milutinovics dr. ebben a cikkében megjelöli a Szerpszka Matica jóvő feladatát, amikor így ír:

»Kérdezzük: a jugoszláviai nacionalista egyesületek közül első-sorban melyik van hivatva arra, hogy éber szemmel figyelemmel kísérje a magyarországi és külföldi revíziós politikát? Mindenesetre első-sorban a Szerpszka Matica. Jugoszláviában nincsen még egy egyesület, amely ebben a tekintetben a Szerpszka Maticát helyettesíthetné. A Szerpszka Matica szívesen vállalja ezt a honvédelmi és hazafiúi feladatot. Ismételjük: a noviszádi Szerpszka Matica együttműködése nélkül nem lehet eredményesen leküzdeni a magyar revíziós politikát. Azért lehetővé kell tenni a részére ezt az együttműködést.«

Ha tehát egymásmellé állítjuk az állítólagos kisebbségi aktivi-

tásról szóló megállapításokat a magyar propagandával, amelyre utalás történt, akkor megtaláljuk az összefüggést a Szrpszka Matica aktivitásának sürgetése és a Glasz között. Mi nem akarunk és nem is beszélhetünk arról, hogy mik a Szrpszka Matica feladatai, azonban ismételen felhívjuk dr. Milutinovics Nikola figyelmét arra — aki nem kicsinyes szerkesztő és nem felületes ember — hogy minden mással lehet magyarázni a Szrpszka Matica aktivitásának a szükségességét csak nem a kisebbségek mozgólódásával, mert ilyen mozgólódás, vagy aktivitás, ahogy a szerző nevezi a Vajdaságban ma nincsen.

A Dunabánság sajtója

A Glasz egyik számában tudósítást találunk a dunabánsági sajtóról, amelyet valószínűleg nem azért tettek közé, hogy a kisebbségi sajtó állását illusztrálják, hanem statisztikai okokból bocsátották ki. A cikk először is arra mutat, hogy a Dunabánság erős és számottevő sajtójával is az ország legelső országrészei közé tartozik. A szerb sajtóról szólva a következő sorokat is olvassuk:

»Az itteni országrészek sajtójának a fejlődése néhány évtizedre nyulik vissza. Ugyszólván az összes nagyobb városokban több lap jelenik meg. Különösen szerb napilap és folyóirat. Még a háborúelőtti időkben az itteni szerb sajtó eredményesen elősegítette a szerbség nemzeti és létfenntartási harcát. A szerb nemzeti sajtó a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben kapott nagyobb lendületbe, amikor az ifjusági mozgalom megindult. A magyaroknak és a németeknek nem volt olyan nagyszámu lapjuk, mint a szerbeknek.«

A mostani statisztikai adatok szerint a Dunabánságban 134 különböző napilap és folyóirat jelenik meg. Ebből 112 a Vajdaságban. A Glasz igen jelentős tünetnek tekinti azt, hogy ebből 73 államnyelven jelenik meg, 63 a kisebbségek tulajdonában van. Német nyelven 28 lap jelenik meg: 2 napilap, 13 heti, 2 félhavi és 6 időszakos lap. Ugyancsak 28 lap jelenik meg magyar nyelven: 5 napilap, 11 hetilap, 5 félhavi, 4 havi és 3 időszakos lap. A magyar napilapokról szólva a Glasz a következő megjegyzéseket fűzi a statisztikai adatokhoz:

»Szembetűnő, hogy különösen magyar nyelven mennyi napilap jelenik meg. (Azóta a »Jugoszláviai Magyar Ujság« megszűnt és így csak 4 napilap van). Mert, amíg a Dunabánságban mindössze egy napilap jelenik meg államnyelven s két napilap német nyelven, a magyaroknak öt napilapjuk van. Meglepő ez főleg azért, mert tudjuk, hogy Beográdnak sincs több, mint öt napilapja. Magától értetődő, hogy a magyar lapok példányszámai megsem közelíthetik a fővárosi lapok példányszámait, ezt azonban Milutinovics nem vette figyelembe. Ugyanis egyetlen beográdi napilap példányszáma négyszer akkora, mint az itt megjelenő magyar napilapok példányszáma együttvéve. A magyar napilapok példányszáma 40.000, a tizenötna-

ponként megjelenő lapoknál 23.000, a hetilapoknál 61.000, a folyóiratoknál 34.000 és 14.000 példányszám az időszerű lapoknál.»

A legtöbb lap Noviszádon jelenik meg (44), Szuboticának csak 17, míg a legtöbb helységben csak egy-egy lap jelenik meg. A Glasz arra is utal, hogy háboru előtt a németeknek nem volt annyi lapjuk, mint mostan és napilapjuk egyáltalában nem volt. A magyar lapokat analizálva a Glasz azt mondja, hogy a háboru előtt egyetlen magyar időszerű lap nem jelent meg a Vajdaságban, ma pedig 12 van. Végül a lap név szerint felsorolja az összes Dunabánságban megjelenő lapokat, közöttük a magyar és német lapokat is, amelyek közlése teljes és semmiben sem hiányos.

A szerbség új feladatai

Végül a Glasz egyik legutóbbi, december 15-én megjelent 16-os számában, »Az újabb feladatok előtt« című cikkben összegezve, könnyen áttekinthető feldolgozásban megkapjuk a felvilágosítást, hogy mit akar a Szrpszka Matica fokozottabb aktivitásával és propagandájával. A cikk először az ujonnan létesített helyiszervezetekkel foglalkozik és áttérve azok feladataira, rámutat arra, hogy taggyűjtéseken és adományokon kívül mik a helyi Szrpszka Maticák feladatai:

»Mindennek előtt a legszélesebb területen való együttműködés a Glasszal. Az előttünk álló 1935-ös esztendő erre kell felhasználni. A Glaszban közzé akarjuk tenni, hogy mondjuk, kinek a kezében van ma a szombori kereskedelem? Közölni szeretnénk, hogy a kereskedők közül hány más nemzetiségű és hány kerül ki a kisebbségek soraiból. Érdekel bennünket fejlődnek-e a szerbek tulajdonában levő üzletek és a szombori piacon érezhető-e a szláv kereskedői jelleg? Mi van a kereskedői ifjakkal? A Privrednik tanoncaival? Tudni akarjuk, hogy a szombori kereskedők elegendő mértékben támogatják-e nemzeti intézményeinket, tehát a Maticát is? Tudni akarjuk, hogy miként állunk Szomborban »Mindenkinek a magáét« mozgalommal?

A Glaszban nyilvánosságra akarjuk hozni, hogy a becskerekai főtéri házak ma kinek a tulajdonában vannak. Az eladásra kerülő házakból vásárolnak-e a szerbek, vagy pedig ők adnak-e el házakat a kisebbségeknek? Tudni akarjuk a becskerekai szerbek anyagilag haladnak-e, vagy visszafejlődnek?

Tudni akarjuk továbbá, hogy a szombori és a becskerekai határban levő földek kinek a birtokában vannak? Épülnek-e új szerb szállások, ki vásárol az eladásra szánt szállásokból? Nevekre nincsen szükségünk, de fel akarjuk állítani az ugynevezett nacionalista katasztert.

Tudni akarjuk, hogy a kikindai, szentai, pancsevói, vrsaci, belackvai szerbek elegendő számban vesznek-e részt a gazdasági életben és hogy a kisebbségek ma főleg gazdasági foglalkozást folytatnak-e?

A Glaszban megakarjuk írni, hogy ma Szuboticán milyen a viszony a szerbek és a bunyevácok között. Tudni szeretnénk, hogy Szubotica külső formájában vajjon látható-e, hogy ez a város a legnagyobb szláv város a Vajdaságban, amelynek lakossága túlnyomórészt szerb-horvát anyanyelvű?

A Glaszban közölni akarjuk, hogy a nemzeti kisebbségeink Szentán, Szomborban, Noviszádon, Kikindán, Becskereken, Pancsevón, Vrsacon és Belacrkván milyen nemzeti ellenállást fejtenek ki?»

Majd a szláv intelligenciának a nacionalista közéletben való szerepére tér át a Glasz és adatokat kér arra vonatkozólag, hogy milyen arányban vesznek részt a nemzeti kulturmunkában. Mindezeket a megbízható, pontos adatokat a Szrpszka Matica helyi szervezetei útján akarja a Glasz beszerezni, hogy azokat feldolgozza és felhasználja. A Szrpszka Matica hivatásáról szólva külön fejezet igyekszik eloszlatni azt a téves felfogást, hogy a Matica gazdag intézmény. Ezt dr. Milutinovics Nikola ugyan előadásában is megcáfolta, de cikkeiben is tiltakozik a beállítás ellen, amint az, az alábbiakból is kitűnik:

»A Szrpszka Matica a legszegényebb nacionalista intézményeink közül való. Ha az alapítványai gazdagok is, a Matica szegény. Mégis a leggazdagabb intézménynek kiáltották ki. A Szrpszka Maticában uralkodó régi állapotokkal magyarázható, hogy ez a téves fogalom elterjedt és ma igen nehéz meggyőzni a szerbséget arról, hogy a Matica szegény. A Matica alapjai ha gazdagok is, ez még nem jelenti azt, hogy a Matica is gazdag. A Matica naptárát, a Letopiszt és a Glaszt pedig nem az alapokból adják ki. A Szrpszka Matica tudja mit akar, tudatában van feladatának ezen az országrészen és meg van győződve arról, hogy a hazaszerető közönség kiadós támogatásával elő fogja segíteni a részére, hogy kitartson és a népünknek hasznos legyen a munkásságában.«

A nyolc hónapja megjelenő Glasz Szrpszke Maticé tehát kizárólag propaganda célt szolgál és arról igyekszik meggyőzni a vajdasági szerbséget, hogy a vajdasági szerbségnek a nemzeti államban sem szüntenek meg a kötelességei a Vajdaságban, ezen a poliglott, nemzetiségekkel tarkított országrészen. A Glasz rövid fennállása óta ennek a propagandának a tengelyében állott és a munkáját lényegesen kiegészítette dr. Milutinovics Nikola előadássorozata a szerb lakta városokban.

Amikor a Glasz eddig megjelent tizenhat számának a végére érünk újból arra gondolunk, amit dr. Milutinovics Nikola, aki serkenti és ébresztgeti a vajdasági szerb öntudatot, mondott: »Mi nem vagyunk sovínisták és imperialisták. A magunkét nem adjuk, a másét nem bántjuk.«

Megnyugtató kijelentés ez egy olyan férfiúnak a szájából, aki a vajdasági szellemi élet irányításában részt vesz és egy új generáció tanító mestere.

A jugoszláviai magyarságot teljes mértékben kielégítenék ezek

a kijelentések ha az életben is kifejezésre jutna ez a szép és nemes gondolat.

Megtanultuk tisztelni és becsülni a Szrpszka Matica nemcsak multbeli, de mostani tevékenységét is és hogy intenzíven foglalkozunk a vajdasági szerbség e nemes kulturintézményének munkásságával, a figyelmen tulmenő elismerés akar ez lenni az egyesülettel szemben s ugyanakkor a magyarság érdeklődését igyekezünk ráterelni az egyesület munkásságára, amely megérdemli a legteljesebb figyelmet nemcsak a szerbség, de a kisebbségek részéről is.

Minden félreértés elkerülésével füztük e szerény megjegyzést ismertetésünkhöz azzal a kivánsággal eltelve, hogy talán alkalmunk lesz lényegében behatóbban foglalkozni hamarosan a vajdasági szerb szellemi élettel és annak a magyarságra vonatkozó részeivel, jobban kifejtve nézeteinket az új szerb mozgalomról..

Csuka János.

A jugoszláviai német kisebbség kulturális és gazdasági szervezetei

(Átfogó kép a német kisebbségi mozgalomról)

Írta: Hamm Ferenc hirlapíró

A Kalangya szerkesztősége elhatározta, hogy megszólaltatja a vajdasági szellemi élet kiválóságait, hogy az itt élő népek kulturális, politikai és gazdasági célkitűzéseiről nyilatkozzanak. Elsőnek Hamm Ferenc a Noviszádon megjelenő Deutsches Volksblatt egyik szerkesztője, a sokoldalú és tevékeny újságíró juttatta el felszólításunkra cikkét, amely kizárólag a német kisebbség életéről és eddigi kisebbségi eredményeiről számol be hűen és kimerítően. Miután ez az első átfogó cikk, amely a magyarság előtt feltárja a német kisebbségi mozgalom eddigi eredményeit, Hamm Ferenc fejtegetései és adatai a legteljesebb figyelmet és megbecsülést érdemlik.

(Első közlemény)

A Kalangya szerkesztőségének szíves felszólítására, hogy fejtsen ki a jugoszláviai német kisebbség kulturális, gazdasági és politikai mozgalmát és az eddigi eredményeket, a következőkben igyekszem a német népcsoport kulturális és gazdasági szervezeteinek életmegnyilvánulásairól beszámolni, előrebocsátva azonban azt, hogy ez a cikk nem lehet teljes és feltétlenül kiegészítésre szorul annyira messzeelágazódó a felvetett kérdés.

A népek nagy harcainak közepette, hazánkban a német nép megtalálta önmagát, fellángolt benne a szunnyadozó életakarát és a háboru befejezésével lerakta a német népcsoport szervezeteinek az alapját, amely szervezetek állandó, buzgó tevékenység alatt állanak. Mielőtt a mozgalom megindulhatott volna, Noviszádon 1920 június 20-án megalakult a Schwäbisch-Deutscher Kulturbund (Német-sváb kulturszövetség) mint az egész jugoszláviai németiséget magába foglaló testület, amely egyesület a legszélesebb néprétegek lángoló lelkesedése közben jött létre és ezáltal fejlődött ki, mint a jugoszláviai németiség kulturális és gazdasági törekvéseinek előharcosa. A Kulturbund megalakításakor a következő irányelveket tűzte ki maga elé: »A kulturszövetség feladata a jugoszláviai német kisebbség szellemi, esztétikai erkölcsi és társadalmi törekvéseinek helyes ápolása és nemesítése, valamint gazdasági és társadalmi jólétének hathatós előmozdítása«. A mi németeink kezdettől fogva célkitűzéseik elérése tekintetében hazánk földjére helyezkedtek és kiadták a jelszót: »Államhűség és néphűség«, amely azóta is világos és becsületos jelszava és legfőbb törvénye a Kulturbundnak és

a német nép minden területének és ezt a legfőbb törvényt az életben maradéktalanul megvalósítottuk.

A Kulturbund felejthetetlen megalakítása után — ennek az előljárója volt az 1919 őszi megindított Deutsches Volksblatt, amely a németiség orgánuma és előharcosa a nép célkitűzéseinek, — a Kulturbund vezetősége azonnal hozzáfogott a szervezkedés munkájához, amely a németek által lakott helyeken mindenütt a leglelkesebb megértéssel és támogatással találkozott. A Kulturbund első három éves fennállása alatt 128 községben alakították meg helyi szervezeteit és tagjainak a létszáma aránylag rövid idő alatt 55 ezer főre szaporodott. A Kulturbundot 1924 áprilisában érte az első hatósági betiltás, amely működését egészen 1927 októberéig bénítólag megzavarta. Amikor 1927 októberében újból megindulhatott a munka 26 helyi szervezett még működött és a számukat 1929 január 6-ig 64-re lehetett növelni. A kormány magas államférfiui belátása folytán 1931 április 14-én a Kulturbund munkáját újból engedélyezték és a közben 13-ra leolvadt helyi szervezetek számát 1934 október 31-ig 129-re lehetett emelni. Ez a változás a Kulturbund életében a harmadik kiépítési fejezet volt, amelyben sokkal nehezebb körülmények között dolgozhatott, mint az előző szervezkedések alkalmával, mert a gazdasági válság már egyre jobban kiütöközt és tudvalevő, hogy ha valamit előről kell kezdeni, hogy milyen nehéz eredményt elérni. Most azonban a munka zökkenők nélkül teljes erővel folyik, a helyi szervezetek száma nőttön nő, s ami különösen jelentős körülmény, a fiatalság tömegesen tódul a Kulturbundba, a szolgálatába állítja szerény képességeit és ezáltal biztosítja önfeláldozó lelkes munkájával a Kulturbund jövőjét.

A Kulturbund munkahálózata hazánknak ugyszólván minden területére kiterjed ahol csak németek laknak, így a régi Vajdaságra, a Szerémségre, Szlavóniára, Szlovéniára, sőt a boszniai német telepítvényekre is. Nemcsak a falusi, hanem a városi helyi csoportokban is, amelyekkel a noviszádi központi vezetőség szoros és élénk kapcsolatokat tart fenn, intenzív lüktető élet folyik. Hogy a Kulturbund megbirkózhasson a rája váró nagy munkával és hogy szervezetenleg kiépíthessük a helyicsoportok teendőit és azokat fejlesszük Oszijéken a törekvő szlavóniai helyi csoportok, Celjében pedig a szlovéniai helyi csoportok részére kerületi titkárságokat állítottunk fel, amelyek a néppel a legszorosabb érintkezésben állanak. A Kulturbund központja most azzal a tervvel is foglalkozik, hogy a Felső-Bácskában és a Bánátban hasonló kerületi titkárságokat állít fel.

Az egyetemi hallgatók tevékenysége.

A Kulturbund, hogy sokoldalú feladatait minél eredményesebben elvégezhesse külön egyesületeket hívott életre. A német ifjúság részére külön ifjúsági egyesületet létesített, amelyhez a múlt év ok-

tóber 31-én nem kevesebb mint 102 alosztály tartozott. Az egyes ifjusági alosztályok a Kulturbund helyi csoportjainak kiegészítő szervei, ami által az ifjuság a helyi csoportokkal harmonikusan együttműködhet. A német ifjuság lelkesedésével és munkavágyával nagy kihatással van az egész német kulturélet felvirágoztatására. A német sportszövetségnek 34 alakulata van, amelyek keretében eredményesen fejleszti a testi kulturát és elősegíti az ifjuság testi erejének szabad fejlődését. A sportszövetség számos sportünnepélyt rendezett, tanfolyamokat tartott fenn sportvezetők helyes kiképzésére, hogy az ifjusági sportegyesületek, amelyek ugyancsak a Kulturbund helyi szervezeteihez tartoznak minél eredményesebben megoldhassák feladataikat. Az ifjuság munkájában részt vesznek a lányok is, akik nemes versenyben együttműködnek vállalva a fiukkal a Kulturbund minél sikerebb kiépítése érdekében.

A jó népkönyv helyes ápolása érdekében német népkönyvtárakat létesítettünk, amelyekhez már eddig is 114 népkönyvtár tartozik és amelyek egységes irányelvek szerint dolgoznak. A Kulturbund gondoskodik a legjobb népkönyvek beszerzéséről, szabályozza a folyóirat szolgálatot, olvasóórákat szervez és minden községben olvasótermet tart fenn. Ugyancsak a Kulturbund hatáskörében szerveztük meg vándorkönyvtárainkat is, amelyek még a legkisebb községekben is áldásdus működést fejtenek ki. A népkönyvtárak vezetőinek kellő kiképzése céljából tanfolyamot rendeztünk, amelyek élénk látogatottságnak örvendtek és amelyeken alkalmas és szakértő férfiak voltak az előadók.

A jugoszláviai német egyetemi hallgatóknak önálló egyesületeik vannak, amelyek 21 alosztállyal működnek és amelyekbe a német egyetemi hallmatók a közös munka minél sikerebb elvégzése érdekében tömörültek. Az egyesületekben tömörültek a főiskolák hallgatói, továbbá azok is, akik az egyetemi tanulmányok elvégzése után valamilyen életpályán működnek, tekintet nélkül arra, hogy férfiak-e vagy nők. Az egyetemi hallgatók egyesülete a lehetőségek határain belül előadó estélyeket, tanfolyamokat rendez, amelyeken főleg azokról az időszerű kérdésekkel foglalkoznak, amelyek első sorban érdeklik a németeket és az ilyen előadásokon gyakran előadást tartanak német egyetemi tanférjak is. Az előadások célja: azoknak a kérdéseknek a megvitatása, amelyeknek a megoldása a németekre vár, azonkívül az ilyen előadásokon igyekeznek a német polgárok tudását kimélyíteni és az egyetemi hallgatókat tovább képezni, hogy a német nép körében eredményesen munkálkodhassanak. A legutóbbi előadó estélyen, amelyet a múlt év nyarán Noviszádon tartottak meg, dr. Milutinovic Nikola a Szrpszka Matica főtítkára igen érdekes előadást tartott a Matica jelentőségéről. A kölcsönös megbeszélések azt eredményezték, hogy a Matica és a Kulturbund között kulturális együttműködés tekintetében megállapodás jött létre. A Matica muzeumában, nagy képtárában, több ezer könyvet befogadó könyvtárában történt látogatás elősegítette, hogy a né-

met egyetemi hallgatók gyarapítsák és kimélyítsék tudásukat az 1824-óta fennálló Szrpszka Matica hasznos és eredményes működéséről. A német főiskolai hallgatók országos egyesülete részletes kimutatást készített a német főiskolai hallgatókról és mintegy 500 egyetemi hallgató nevét tünteti fel. Az egyesület más irányú feladatai mellett állásközvetítéssel is foglalkozik, sőt pályaválasztó ianácsokat is ad. A főiskolai hallgatók egyesülete szoros összeköttetésben áll a többi német alakulatokkal és hasonlóképpen az a törekvése, hogy a német népközösség áldásos munkáját szolgálja és az ügyét előbbre vigye.

A német dalszövetség feladatai.

A német dalszövetség szintén a Kulturbund egyik alakulata. Magába foglalja az összes német dalegyleteket és énekszóportokat s azok munkája felett ellenőrzést gyakorol. A szövetség állandó kar-nagya tanfolyamok útján gondoskodik arról, hogy a helyi csoportok dalegyesületei megfelelő karvezetőket kapjanak, amivel igyekszünk elősegíteni az igazi német népdal kultiválását. A dalszövetség nagyszabású előadásokat is rendez és a szövetséghez ma 36 dalegyesület tartozik. A szövetség rendezésében Noviszádon és Beogradban bemutatásra került Hass József »Szent Erzsébet« oratóriuma, Pancsevón nagyszabású dalünnepélyt rendezett, a Kulturbund dalszövetsége azonkívül elősegítette a »Last uns singen« című dal-könyvecske kiadását, nyilvános dalórákat rendezett, amelyek során a jelenlevőket a szakképzett irányítás arra ösztönözte, hogy valamennyien résztvegyenek az éneklésben. A dalszövetség továbbá az egyes helyicsoportok székhelyén a szabad ég alatt dalosnapokat rendez, énekelőadásokat szervez és ezáltal a német népdalt népszerűsíti s annak híveket toboroz. Most pünkösdkor Noviszádon tartják meg az első német országos dalosünnepélyt, amelyre már most erősen készülődnek. Nemrégiben egy szerzői est keretében alkalmat nyújtottunk a dalszerzés terén működő hazai zeneszerzőknek, hogy műveikkel és szerzeményeikkel a nagy nyilvánosság elé lépjenek. A dalestélyek sok tehetséges zenésznek megnyitotta az utat a későbbi érvényeléshez. A helyi dalegyletek minél hathatósabb támogatása céljából központi hangjegy archívumot létesítettünk, amelyet állandóan kiegészítünk legújabb zeneszerzeményekkel és a hangjegy archívumot igen gyakran veszik igénybe a dalegyletek.

Mindent összevéve megállapítható, hogy a Kulturbund működése igen sokoldalú, mint az az egyes alakulatok munkájának az ismertetéséből kitűnik. Az összes egyesületek szerves kiegészítő részei a Kulturbund hatalmas szervezetének, egységes irányelvek alapján dolgoznak és a népközösség követelményeit annál inkább teljesíthetik, mert az egyes alakulatok működési területe már biztosítva van s most már azt a feladatot kell megoldani, hogy a munkát tovább kimélyítsék és minél bensőségesebbé tegyék.

A Kulturbund munkájáról szólva még néhány igen fontos ada-

tot kell felsorolnunk. A munka kiszélesítése érdekében a Kulturbund időnkint munkakedvelő és munkaszerető férfiak és nők bevonásával vándortanfolyamokat szervez, amelyeknek az a céljuk, hogy a tanfolyam hallgatók képesítést nyerjenek arra, hogy lakóhelyükön tovább képezzenek másokat is, a népet kellően felvilágosítsák a Kulturbund szociális és kulturális céljairól, továbbá hogy elősegítsék új helyicsoportok felállítását. Magától értetődő, hogy a német tanügyi viszonyokra a legnagyobb gondot és figyelmet fordítja a Kulturbund. A Kulturbund a tanügyi viszonyokról pontos nyilvántartást vezet és tanácsokkal szolgál a helyi csoportoknak a tanügyi kérdésekben. Hasonlóképpen egyházi természetű kérdésekben és az anyanyelven való lelkioktatás kérdésben is utbaigazító tanácsokat nyújt.

A Kulturbund központja bábszínházat tart fenn, amely a népművelés szolgálatában áll és mint tanácsadó testület működik, amely felvilágosítást ad bármilyen ünnepély és előadás rendezésére, ügyelve arra, hogy az előadásokat és ünnepélyek egységes irányelvek figyelembevételével történjenek.. Állandó és pontos sajtószolgálat gondoskodik arról, hogy a Kulturbund működéséről a közönség pontos értesüléseket szerezzen és a Kulturbund egy külön osztálya nevezetesebb német színművészek és színtársulatok bevonásával előadásokat és hangversenyeket rendez. A Volkswart című folyóirat, amely a népművelés szolgálatában áll és kiváltképpen honi történeti és népmesmereti értekezéseket közöl, negyedévenként jelenik meg. A folyóirat kiegészíti a negyedévenként megjelenő »Unsere Schule« s. mind a két folyóiratnak nagyon sok munkatársa van. A német művészet fejlesztése céljából már eddig is három nagyobb szabású képzéskiallitást rendeztünk, amelyek azt igazolták, hogy a németek sorai-bantehetséges művészek vannak. Különös népszerűségnek örvendenek a német népviseleti bálak, amelyeket a Kulturbund tervszerűen rendez és amelyek rendszerint valóságos népi ünnepélyé alakulnak át. Nem csupán a nagy noviszádi népviseleti bálát rendezzük meg évenként, igen sok kis községben is rendkívül népszerűek lettek a népviseleti bálak, hiszen egyetlen más művészi életmegnyilvánulás nincsen annyira egybeforrva a nép őseredetével, mint a népviseleti ünnepek. Ezzel kapcsolatban széleskörű propaganda indult meg német muzeumok létesítésére, amelyben a régi német telepítvények népének ereklyéit igyekezzünk összegyűjteni és megőrizni. Az első ilyen muzeumok már működnek és most azon dolgozunk, hogy egy szélesebb alapon nyugvó muzeumot állítsunk fel.

A szociális akció.

A Kulturbund szociális működése külön figyelmet érdemel. Nagy gondot fordítunk a tanonc gondozás minél eredményesebb kihasználására. Már eddig is 337 tanoncot sikerült jó helyeken elhelyezni, 102 esetben állást közvetítettünk. A tanoncokat rendszeresen látogatják, pontos nyilvántartást vezetnek az inasok képességeiről,

előmenetelükről, jó könyveket kapnak olvasás céljából, azonkívül takarékosagra nevelik őket, hogy az étellel majd eredményesen megbirkózhassanak. A tanoncok részére gyűjtőperselyeket állítanak fel, amelyekben megtakarítják pénzüket, amit felszabadulásuk után a kamatokkal együtt megkapnak. A Kulturbund központja gyermekotthonok fenntartásáról is gondoskodik, színiidei akciókat támogat, hogy a városi gyermekek nyáron át a falvakban, jó levegőn lehessenek és jószívű, gyermekszerető német családok szeretettel felkarolják őket. A legfontosabb azonban a népmozgalom figyelése és ellenőrzése. A kérdéssel külön bizottság foglalkozik, amely figyelemmel kíséri a népmozgalmi megnyilvánulásokat és megfelelő rendszabályokat alkalmaz szükség esetén. A falvak közegészségügyi helyzetének az emelése érdekében külön munkaterületet létesített a Kulturbund. S végül mutassunk még rá arra is, hogy az idei télen a »Brüder in Not« elnevezés alatt működő téli segélyakció több, mint háromszáz ezer dinár készpénzt és jelentős természetbeni adományt gyűjtött össze, hogy a legnagyobb szükség idején segítse a szűkölködőket.

Igy dolgozik szociális és kulturális téren a Kulturbund a német nép érvényesülése érdekében. A Kulturbund legfőbb célja a békés együttműködés a haza és a nép érdekében és a becsületes megértés hazánk hű polgáraival.

Fordította: Cs. J.

(Második közlemény a Kalangya márciusi számában lesz).

KISEBBSÉGI KULTURÉLET

Egy ujság története

A Kalangya szerkesztőségének felszólítására írom meg, amennyire tudom és amennyire lehet a Napló történetét. Mindenesetre érdekes próbálkozás egy ujság történetét a közönség elé tárni, mert az ujságban benne van az élet és az ujság története az elmúlt évtizedeknek története.

Szívesen vállakoztam a megtisztelő megbízatás teljesítésére, habár személyi skrupulusaim voltak. Először furcsa dolog, hogy a Napló történetét megírom, amikor a Naplónak munkatársa vagyok, másodszer pedig kicsit furcsa dolog, hogy ennek a történetnek egyes fázisairól írjak épen azokról a fázisokról, amelyekben elvi harcot folytattam a Napló ellen. Így tehát meg van a lehetősége annak, hogy elfogulatlan legyek. Ami az egyik oldalon elfogultság, tulságos jóindulat, az a másik oldalon elfogulatlanság, rámparancsolt szordinózás. Ennyit személyes kérdésben.

A Napló teljes és eredeti címe: Bácsmegyei Napló volt és már a címében benne volt a territoriális jelleg. Azt is lehet mondani, hogy vidékiesség. Ugyanolyan vidéki ujság volt, mint az a néhány száz, amely helyi politikai okokból és helyi politikai érdekekből születik meg a hajdani Magyarországon. A Napló mindenesetre jó csillagzat alatt született, mert az első szerkesztője Dugovich Imre nem volt vidéki ujságíró és így már az első lépésnél, a primitív kezdetnél a Napló sok minden dologban más volt, mint a harminc-négyven év előtti magyar ujságok. Ahogy szaknyelven mondják, jól csinált lap volt. Megérezett rajta, hogy a szerencsétlensorsu Dugovich Imre többet akart, nagyobbakat akart, mint szokványos vidéki veszekedő ujságot. Az igazsághoz azonban még hozzátartozik az is, hogy az akarás nem valósult meg és bizony a Napló elmerült a vidéki veszekedések posványában. Kicsit bele is fulladt. A szabadelvű párt orgánuma volt és amikor megalakult a koalíció, egy darabig még küldött, de hiányozván a támogatás, a szubvenció, ami havi száz korona volt, ami egész szép összeg a kéziszedés és a flach-nyomógép korszakában, csendesesen elaludt. Abban az időben sok ilyen politikai ujság, kormánylap és veszekedő orgánus szenderült jobblétre. A Napló halála azonban csak tetszhalál volt. Abban az időben kezdődött Szubotícán az ujságírás. Addig ambiciózus ügyvédek, széplelkű tanárok és praktikus nyomdászok csinálták a szuboticei ujságokat és épen a Dugovich féle jó ujság kényszerítette a koalíció embereit arra, hogy olyan ujságot csináltassanak, amelynél ujságírók dol-

goznak. Ez volt a Függetlenség. Politikai vezére Mukich Simon országgyűlési képviselő volt. A lap élén nem volt sok név, csak épen a következők: felelősszerkesztő dr. Fischer Jákó, főmunkatárs dr. Pleszkovich Lukács, dr. Ács Jenő és dr. Piller Arthur. A négy oldalas lap szerkesztőségében tehát ott volt a szuboticei ügyvédi kamarának talán egyötöde. Az ügyvédszerkesztők főtevékenysége abban merült ki, hogy tanácsoztak és elvitték az őket érdeklő cserepéldányokat. Érdeklődtek az ujságírás iránt, amit az is bizonyít, hogy barátságos vacsorákra, és vacsorákkal egybekötött ivásokra invitálták a szerkesztőket, ami a két tagból álló szerkesztőségnek lényeges jövedelme volt. Ez a két tag a nemrég elhunyt Vajda József, hajdan ügyvédjelölt és Fenyves Ferenc, akkor jogász, volt. Ezek csinálták az ujságot és ezek próbálták meg az első modern ujsággal valami kis konkurrenciát csinálni a budapesti ujságoknak. Itt meg kell jegyezni azt, hogy abban az időben semmi reménye nem volt tulajdonképpen egy szuboticei ujságnak. A budapesti ujságok kora reggel és kora délután már itt voltak Szuboticán és a közönség természetesen ezeket vásárolta, úgy amint ma a közönség a Politikát, a Vremet és a Právdát veszi, nem pedig a helyi szláv lapokat.

A Függetlenség szerkesztőségéből támasztották életre a Naplót. Fenyves Ferenc jogász és ujságíró vakmerő vállalkozásba kezdett. Az egyik szuboticei könyvkereskedővel megvásárolta a pihenő Napló kiadási jogát és így újra megjelenhetett a Napló, amely új elindulásakor független orgánus volt, nem tartozott egyik politikai párthoz sem. Nem hiszem, hogy ezer példányban megjelent. Mindenesetre nagyobb hangja volt, mint amennyire az ezer példány tulajdonképpen jogosította. Eleven és lármás, ezerféléte megpróbált ujság volt. Ez a kultusz egészen fantasztikus ötleteket támasztott, mert a kínai írást utánozták a címekben és egymás alá szedték a betűket. A Napló kezdet népszerű lenni és emelkedett a példányszáma. Ahogy emelkedett a példányszáma, úgy bővült a szerkesztősége. Már akkor megkezdte Fenyves Ferenc azt az ujságcsinálást, amely később a Naplót nagyra tette és amelynek lényege az volt, hogy a közönségnek adni kell valamit. Adni pedig csak jó ujságírókkal lehetett. A kis szerkesztőségi helyiségben hering módjára préselődtek össze az emberek, annyian voltak a munkatársak és a munkatársak fizetést kaptak. Az Fenyves titka volt, hogy miként tudta a nagy gárdát jól fizetni. Riportlap volt és egyik-másik riportja országos feltűnést keltett. A Haverda per idején tudom, hogy a pesti ujságok a Napló anyagát dolgozták fel és az éjjeli ügyészhistóriája a Naplóból került a világsajtóba és a kabarék szinpadára. A Napló első nagy sikere a Haverda-per volt. A többi sikere is ebben az időben ilyenféle volt. Szenzáció kergető ujság volt és a szenzációkergetés kiemelte a vidéki ujságok tengeréből ráterelte a figyelmet, úgy hogy már a háboru előtt bizonyos ajánlólevél volt pesti redakciókban az, ha valaki a Naplótól indult el, vagy megfordult a Naplónál. A régi vidéki magyar ujságírás legjobbjai egy-egy vendégszereplésre,

amely néha esztendőig eltartott, dolgoztak a Napló szerkesztőségében.

A háboru, amely a világ minden újságját megerősítette, mert soha olyan újságéhség nem uralkodott a közönségben, mint a háboru idején, természetesen a Naplót is új erőforrásokhoz juttatta. A háboru esztendeiről nem érdemes bővebben írni, legfeljebb két tényt kell leszögezni. Az egyik az, hogy a Napló is azok közé a magyar újságok közé tartozott, amelyek nem folytattak uszítást — a legtöbb magyar újság ösztönösen irtózott minden uszító háborus politikától és a nemzetiségi vidékeken feltűnő diszkrécióval tartózkodott minden nemzetiségi probléma felvetésétől — a másik az, hogy ebben az időben lett a Napló részvénytársaság és a részvénytársaság már meg tudta szerezni a rotációs gépet. A rotációs gép szenszáció volt. Vidéken alig volt még akkor rotációs gép, a Naplónak sem volt sok haszna belőle, mert a háborus papírközpont csak a fővárosi lapoknak adott rotációs papírt, tehát jó ideig a rotációs csak disz volt.

Az államfordulat ideje a megpróbáltatások korszaka volt. 1918 novemberében egy hónapra betiltották, azután újra engedélyezték és 1919 márciusig megjelenhetet, ekkor újra elkövetkezett a betiltás és legközelebbi száma 1920 augusztusában jelent csak meg. Ezt a próbát nem állhatta volna az újság, ha az új megjelenés időpontjában lettek volna más lapok, amelyek addigra elhódították volna a közönséget. Voltak újságok, Szuboticán három napilap is jelent meg, amelyek minden megszakítás nélkül juthattak el a közönséghez, azonban ezek nem tudtak kivergődni a lokális érdekekből, nem tudtak mást, mint szuboticei helyi újságot csinálni, úgy hogy a változott körülmények között nem állhatták meg a helyüket. A Napló új megjelenése után azért lehetett az egész jugoszláviai magyarságnak lapja, mert az egész jugoszláviai magyarság számára irt. A Napló volt az első, amely a pécsi lapok ellensúlyozásaképpen felfedezte azt, hogy a Baranya magyar vidékei idetartoznak és azok szükségleteiről is gondoskodni kell. A nagy ugrás sikerült, a szuboticei helyi lapocskából országos jellegű újság lett. Ez volt a Napló életének nagy korszaka és ebben a nagy korszakban Fenyves mellett kitűnő szerkesztőség állott. Ezt a szerkesztőséget egy nem újságíró, egy outsider, dr. Dettre János, hajdani szegedi főispán vezette, aki a jugoszláviai magyarságot megismertette az igazi nagystilusú újságírás művészetével. Dettre a született vezércikkíró volt és ezen felül a született szerkesztő. Művésze volt az emberkiválogatásnak, amit én annál inkább megállapíthatok, mert rólam hitatalosan is kijelentette, hogy lehetséges, hogy németül tudok írni, de magyarul semmiesetre sem, így tehát nem vagyok vele szemben elfogult. Fiatal emberekből, diákokból nagyszerű újságírokat faragott ez a két ember, Fenyves és Dettre és ebben a korban kezdett a Napló a nagystilusú újságcsináláshoz. Az embereit kiküldte minden nagyobb eseményhez, a Napló munkatársa hetekig irt ri-

portokat Dalmáciáról és a másik munkatárs ugyanakkor heteken keresztül ismertette a szlavoniai és baranyai magyarság helyzetét. A Napló ebben az időben már felismerte a kisebbségi újságírás egyik legfontosabb feladatát, a többséggel való kapcsolatok fenntartását és ezért nemcsak Noviszádon, amely már akkor centrum volt, hanem Beográdban és később Zágrebben is állandó szerkesztőséget tartott. A jugoszláviai magyarság ezekben az években kezdett törődni a jugoszláv belpolitika eseményeivel és hogy ez az érdeklődés felébredt, abban komoly része volt a Naplónak, amely szinte meglepő bátorsággal küldözgette »követeit« a jugoszláviai politikai élet vezéreihez, akik a Napló hasábjain sokszor igen fontos kérdésekben is nyilatkoztak. A Napló ekkor már európai stílusú újság volt és Dettre, aki mindenképpen nagystílű ember volt, megszervezte a Napló külföldi hírszolgálatát is.

Ezek az adatok arra valók, hogy némi fogalmat alkossunk magunknak arról, hogy miként alakult ki egy újság a vidékiesség és a kicsinyesség szűk elhatároltságából az európai újság stílusáig. Dr. Fenyves, aki vérbeli újságíró volt, megérezte az újságíró ösztönnel, hogy nem elég friss, eleven informált, esetleg nagyképű újságot adni, ezenkívül kell még valamit, kell valamilyen erkölcsi és eszmei tartalom is. Dr. Fenyves adta meg ezt az erkölcsi tartalmat, amikor a Naplót a jugoszláviai magyar irodalom dajkájává tette meg, amely járni tanította. Ma szinte el sem lehet képzelni azt, hogy mi volt ez a munka. Az eredmények azonban igazolták és ha majd egyszer meg fogják írni a jugoszláviai magyar irodalom történetét, külön fejezetben kell ezt a keserves és sokszor meg nem értett munkát méltatni. A Napló, amely először emancipálta a jugoszláviai magyarságot a külföldi sajtó hatása alól, csinálta meg a jugoszláviai magyar irodalmat is, amelyről lehetnek a vélemények eltérők, különbözők, mégis meg kell állapítani, hogy szükséges. Ezt a szükségességet elsőnek a Napló ismerte fel és szememben ez ebben a korban a legnagyobb érdeme.

A Napló ebben az időben élte fénykorát. Nem az anyagi sikerekre és eredményekre gondolunk, hanem a teljesítményekre. Ekkor kapcsolta be a Napló a magyar szellemi életbe újból Szenteleky Kornélt, akiről tudták, hogy évekig irt finom és értékes cikkeket a magyar irodalom egyik igen előkelő orgánumban a »Hét«-ben, de senki nem tudta, hogy Szenteleky Kornél azonos a sziváci közösségi orvossal. Egy novellát küldött be a Naplónak, így akadt rá Fenyves és így vonta be újra abba a nagy munkába, amelyben Szenteleky elégette önmagát. Szenteleky első jugoszláviai kötete a Naplónál jelent meg, úgy hogy az a munka, amely Szenteleky nevéhez fűződik, tulajdonképpen elválaszthatatlan a Naplótól. A Napló egy másik nagy író, nagy és komoly értéket is reaktivált. Ez a másik nagy érték Milko Izidor volt, aki évtizedes elfáradt hallgatás után szinte csodálatos aktivitásba lendült a Napló hasábjain, amelynek hosszú esztendőkön keresztül legnépszerűbb, legolvasottabb

cikkírója volt. Milkó Izidor hatása a Napló publicitása révén nemcsak a középosztályra terjedt ki, hanem a falu népére is és ma is emlékszem, hogy egy vidéki utamon engem, a másik lap szerkesztőjét, a parasztok izgatott és rajongó kérdésekkel halmozták el, hogy magyarázzam meg nekik, miképpen tud Baedeker annyi mindentről olyan sokat írni, és olyan szépen írni. Ekkor láttam a Napló átütő hatását és erejét. A Napló azonban új embereket is bevont a magyar írásba. Ezek közül elsősorban Gergely Boriskát és Kristály Istvánt kell említeni, akiknek első írásai a Napló hasábjain jelentek meg. Legértékesebb az ujak közül a korán elhunyt Novoszel Andor volt, aki egy novellapályázat díjnyerteseként került érintkezésbe a Naplóval. Ez a kapcsolat jó volt a Naplónak és jó volt Novoszel Andornak, akinek »Igy a koma« című kötete a Napló kiadásában jelent meg és ez talán ma is a legértékesebb termése a jugoszlávial magyar írásnak. Ezekben az esztendőőkben kezdte meg a Napló politikai elgondolásainak aláfestéseként a jugoszláv-magyar kulturközeledést. Egymás után fordították le a nagy szláv írók műveit magyarra, ezek a Naplóban jelentek meg, a legérdekesebb kísérlet mindenestre az volt, amikor a Napló Leszkovác fordításában szerb nyelven közölte Ady verseit.

Ekkor már olyan népszerűsége és ereje volt a Naplónak, hogy a politikai pártok bevonták számításaik körébe ezt a tényezőt is. Több-kevesebb sikerrel vergődött az ujság ezen a nem nekivaló terrenumon és egyik-másik kudarca, politikai veresége súlyos következményeket vont maga után. A pártharcok idején nem lehetett semleges maradni, nem lehetett félrevonulni, különösen nem lehetett egy ujságvállalatnak. A beavatkozás azonban ezer veszéllyel járt, mert az ellenfelek kibékültek és közös erővel érték el a port a szerencsétlen magyar ujságon, amely kényszerűségből valamelyik akciójukban velük járt. A magyar közönség ezeket a politikai tévedéseket értetlenül és idegenkedve nézte, de az ujság népszerűsége oly nagy volt, hogy a politikai kudarcok és a kudarcokból származó kellemetlenségek nem ronthattak sem az ujság tekintélyén, sem elterjedtségén.

Ha már ennél a pontnál tartunk, akkor meg kell azt is mondani, hogy a Napló olyan anyagi sikereket ért el abban az időben, amilyeneket azelőtt ezen a területen el sem lehetett volna képzelni és amelyeket természetesen jóakarát és irigység, különböző okokból, de egyformán eltulozott. Meg kell állapítani, hogy az anyagi eredmények felhasználása mintaszerű volt. Ebben a tekintetben másképp nézi a dolgokat az ujságíró és másképp a bankember. Az ujságíró úgy tartja, hogy új gépek beszerzése, a technikai tökéletesítés, új munkatársak és új összeköttetések teremtése, az anyagi eredmények legjobb felhasználása. Ekkor már jól fizetett külföldi munkatársak is dolgoztak a Naplónak és a belső szerkesztőség kis tábor volt. Egész külön közösség alakult ki a Napló körül. A Napló barátainak és fanatikus hiveinek köre, akiket szinte elkábitott az a magasstilu-

su ujság, amelyet Fenyves és Dettre vezetése alatt egy lendülettel mozgó, ötletes ujságírás minden nappal változó frissességgel, de állandóan erősödő öntudattal csinált. Öntudat volt ebben az ujságban. Kisebbségi kulturöntudat és ez a kisebbségi kulturöntudat nagyon sokban hozzájárult ahhoz, hogy a Napló életben tartotta a jugoszláviai magyarság kulturáját.

Dettre Jánost mint idegen állampolgárt kiutasították és így változás állott be a Napló szerkesztésében. A változás tulajdonképpen csak külső volt. A hiányát érezték, vezércikkeit még sokká emlegették, de a munka folyt tovább és mindig inkább abban az irányban, amelyet Fenyves állapított meg a kulturális munka irányában. Új erők kapcsolódtak be, Lucia első finom írásai a Naplóban jelentek meg. Szigethy Vilmos, Kosztolányi Dezső, Stella, állandó munkatársai voltak a Naplónak, amely az új generációval és a régi erőkkel tökéletes gárdát alkotott meg. Tamás István a Naplónál nőtt ki süvölvény riporterből, éles meglátású íróvá. Tamást a Napló kiküldte Párisba nyelvet tanulni és életet látni. Elképzelhetetlen még pár esztendővel azelőtt is. Nemcsak a jugoszláviai, hanem az általános magyar irodalmat is kapott a Naplótól Tamás ma már kitűnően ismertnevű író és a Naplóban jelent meg először Munk Arthur-nak két nagyszerű regénye, amelyek messze a jugoszláviai határon túl is megérdemelt feltűnést keltettek. Munk Arthur a Napló legrégebbi gárdájához tartozik. Már akkor irt ennek az ujságnak, amikor az már a sikerek útján járt.

A Napló nagy korszaka kifelé befejeződött amikor a nagy sikereket aratta. A valóságban a nagy korszak ma sem ért véget, mert a Napló továbbra is még azt a kulturális munkát végzi, amelyet azelőtt körülbelül tízesztendővel kezdett meg. Ma csak más eszközökkel, más formákban dolgozik a nagy kulturális célok eléréseért. Ennek a legközelebb fekvő korszaknak a történetét majd mások írják meg, bizonyos távlatból és bizonyos távolságból.

Havas Károly.

LÁTHATÁR

Irodalmi szemle

Hegyország hangja. (Szlovák költők versei, Kazinczykiadás, Kassa. Madelon Lulofs: Gummi. (»Pantheon« kiadás, Budapest.) August Scholtis: »Baba und ihre Kinder«. (Bruno Cassirer Verlag, Berlin). Ludwig Goldscheider: Zeitlose Kunst. (»Phaidon«-Verlag, Wien.)

A magyar irodalom a szlovák nép irodalmáról csak akkor vett tudomást, amikor ez a Kárpátok alatt élő északi szláv törzs a csehekkel államközösségben, a csehszlovák köztársaságot megalapította. A szlovák népköltészetről azonban sokszor esett szó és Jan Kollár nagy gyűjteményét, (»Pisné lidu slovenského« 1823—1827) Ondrej Haláša népdalgyűjtését, Ondrej Sladkovity kétszáznegyvenkilenc versből álló költeményét a »Detvan«-t néhány magyar író észrevette, megbecsülte. A mult század derekán megizmosodott szlovák irodalmi élet, amelyet Ljudevit Štur iskolájának is neveznek, olyan költőket adott, mint Jan Král, ez a petőfiesen szilaj lírikus és Ondrej Sladkovity, aki szemben Petőfinek a regék világából vett époszával, (János vitéz) Arany Jánosnak a lovagvilágba visszanéző nagy költeményeivel, (Toldi) megmarad népe lelkénél, a falusi élet, a falusi természet tiszta primitívességénél. A Štur-iskolát a nyolcvanas években új nemzedék s ennek két nagy költője váltja fel: Vajansky (Svetozar Hurban) és Hviezdoslav. (Pavel Orszagh) Vajansky a sladkovici genreköltészetbe kis népe gazdasági, szociális nyomora sötétre festett képét viszi és kár, hogy regényíró lesz, mert lirája sok új szint adott volna. A reprezentáns: Hviezdoslav, az európai lírikusok legelső sorába érik. A szlovák népi és nemes élet egymásbafonódó sorsából adott nagy époszai mellett (»Hajnikova žena«; »Vlkolin-sky«) bibliai képek és dalok összecsengéséből szövi átfogó himnuszait, filozófiai hajlandósága költeményeit, halk dalait. Két nagy költő formálja és nemesíti Hviezdoslav zsenijét: Shakespeare és Petőfi s a magyar irodalomnak nagy mulasztása, hogy a Kisfaludy-Társaság tagságán kívül nem volt más eszköze Hviezdoslav költészete megbecsülése külső jelére, holott magyar költők tökéletes fordításain kívül ő adta Madách »Ember tragédiája«-nak legkongeniálisabb fordítását.

Századunk szlovák irodalmának megint a lira a legjellemzőbb-

je. Drámai termése csekély, regényben komoly európai sikerig csak Milo Urban »Élő ostor« című nagy parasztregegye jutott, de Josef Gregor Tajovsky szociális háttérű novellái, Tido Gašpár tengerész-történelmi arra következtetnek, hogy a népi idillből és az etnografiai romantikából kivetkőző szlovák próza új művelői már a maguk reális valóságában, szociális felelőségük tudatában építik ki az irodalmi átértékelés szlovák frontját, hogy így kapcsolódjanak Európa szociális irodalmába, amelyhez az ut Budapesten, később Prágán át vezetett. Az új szlovák líra első magyar antológiáját a kitűnő költő és a »Slovenské Pohlády« nagynevű szerkesztője: Stefan Krčmery adta. 1925. év tavaszán jelent meg a tizives könyv és én, aki akkor egy-két romantikus hajlandóságu, az egymás mellett élő dunai népek kulturalközösségének hitéért küzdő társammal, a szlovák magyar irodalmi barátságért az uttörő szerepét vállaltam, boldogan köszöntöttem Krčmery antológiáját és az azt követő szlovák verseskönyveket, amelyeket, akkor egy prágai könyvkiadóvállalat sűrű egymásutánban hozott ki. Így kerültem szoros barátságba az új szlovák lírikusokkal, a pozsonyi dunaparti hajókávéház fedélzetén ödöngő, fekete-titánokkal, akiknek valamennyie szívvel beszélt magyarul, lelkesedett Adyért s velem együtt hittek a szlovák-magyar írók egymásratalálásában. Azóta ez a valaha mártiros, sokszor nevelésesen erőlködő misszió teljességbe ment, a pozsonyi magyar irodalmi és tudományos akadémia Masaryk előkelő gesztusu, bölcs elgondolása alapítványa szellemében hivatalosan valósítja ezt meg és messze kerülve, elfelejtve, csak a boldog szemlélődő mosolyára kényszerülök, számbavenni mindazt, ami a valaha lelkes, önzetlen elgondolásból idő, értékálló eredményül mutatkozik.

A »Heg y o r s z á g h a n g j a«, az új szlovák költők verseiből most megjelent újabb antológia az á propos, hogy annyi év után újra mélységese nosztalgiaival, baráti szívem minden melegével fordulok szlovák költő barátaim felé, akik ezuttal a kassai »Kazinczykiadás« fehér köntösében és a maga is jó költő Darvas János lelkes, kulturált fordításában kerülnek a magyar olvasók elé. Tizenöt szlovák költő negyven versét adja ez a kis antológia s tul az antológia mindig hézagot, mulasztást hozó formáján, természetesen ez sem tökéletes. Inkább lelkes izelítő, dokumentum, hogy jut ki a szlovák líra a maga lokális külörjéből, a csodálatosan szép, harmatosan friss tátrai tájvíziókból, a zord hegyek alján felfeslő tiszta szerelmi lírából, az asszonyi öl béklyózó légységéből napjaink szociális igazságai, harcai felé. Felüdülünk Ivan Krasko borongó dalain, lány visszaemlékezésein, a »Vesper dominicae« érzelgős lirizmusán, (Darvas János fordítása itt merész, sokszor önkényes, szemben Krčmery szótagokig hú átültetésével, de ritmusosan visszaadni ily rövid sorokat, mint

— A pokoj sadne
pomaly, tiško
na sivu hlavu
matičky mojej —

valóban nehéz feladat) Janko Jesensky és Martin Rázus önérzetes, tudatos nacionalizmusán, akiknek aktív nemzeti vágyból fakadó versei nyugati nagy lírikusokon tüzesedett vívódásait klasszikus hevület fokozza, de már elénk kanyarodik az új nemzedék: Lukač, Smrek, Nižnansky, Novomesky, akiknek gazdag rétegeződésű, mindent átfogó lírikus vágyálmaikból ez Adyn kulturált és a korán elhunyt cseh Jiri Wolker messze csengő harcos attitűdeje tárul elénk. Emil Boleslav Lukač költészetének a tiszta művészet, egyszerű életérzés és nemes hit a komponensei s ezt a Claudel sulyos, sűrűszövetű lírájához simuló franciás költőt az antológia négy verse egyáltalában nem reprezentálja. Én Darvas helyébe inkább a »Hymna k sláve Hasudarovej«-t fordítottam volna, ezt az architektónikus-transzcendens istenes éneket vagy a »Dvadsat päť ročny Kristus«-t. Jan Smrek bemutatása még szerencsétlenebb. A »Cvalajuce dni«-nek (»Vágtató napok«) a szlovák falu szűk horizontjából világvárosokba szakadt énekeséből, akinek a primitívségből a kollektivitásig tárguló pszichikai küzködésében a dolgok valóságize, ereje feszül, az »Enek« semmit sem mutat. (Kréméry már 1925-ben felismerte Smrek nyugtalan és nyugtalanító líráját s az akkor még alig huszonöt éves költő egyik legjellegzetesebb versét, a »December«-t fordította magyarra.) Jožo Nižnansky a parasztsorból a városi intellektuális környezetbe került szlovák valóságéletét énekli, a kérgeskezű parasztsők ivadékát, aki a paloták és a gyárkémények tövében gyökértelen napjait éli. A fordító Nižnansky tépelődő dualizmusához közeláll, mert úgy a versek megválasztásával, mint fordításaival értékes esztétikai és jó költői munkát végez.

»Óseim, ti jámbor óriások,
hódolok emléketeknek
és a földnek, melynek odaajándékoztaatok magatokat,
ti büszke parasztok,
én gyöngé vagyok s nincsen nyugovásom,
szélvész hurcol a világon végig
s átkozom a sorsot,
amely a rögtől elszakított.«

Laco Novomesky expresszív törekvésű költő, Jiri Wolkernek lelki, világnézeti rokona. Nincsenek képei, csak kitörései, lázadásai, harcos indulatai és verseinek témái cselédek, munkások, uccalányok konfessziója:

»Minket konyhák szennyes fagya nevel,
holt néma közöny,
mely sosem mondja el,
hogy Yvette Gilbert Párisban táncot jár,
s a szemünknek hazudni muszáj,
hogy a világon nincs öröm.«

Nižnansky és Novomesky után a legharcosabb és a legforradalmibb szlovák költő, Jan Rob Poničan következne, akitől azonban Darvas János semmit sem fordított. A tiszta naturalizmusból felfakadt és az új orosz líra rövid, rimes versformáit kedvelő költő dalaiból, (sok a közössége Majakovskival.) a »Som« (Vagyok) és a »Fotomontáz« kötetekből tudott volna válogatni, így a szlovák líra mai arculatát Ivan Kraskótól — Poničanig maradéktalanul mutatta volna meg. Ez a hézagosság több mint egyszerű mulasztás.

Darvas János munkája így is misszió, értékes irodalmi hitvallás szerény építőké ahhoz a testvéri munkához, amely minden utódállambeli magyar szellemi munkás elsőrendű kötelessége.

A nyolcvanas évek holland irodalmában új költői és művészi befolyások törtek előre. A líra francia parnasszista, szimbolista csapások felé haladt, a prózában szociális érzésektől fűtött naturalizmus nevel új nemzedéket s ha ugyan az irodalmi láztól forrongó ez években írott művek nagyrésze feledésbe is merült, hatásuk megmaradt és rendíthetetlenül megmaradt a törekvés is; az irodalom objektív, szociális szándéka. Egyetlen nagy holland író adott ez a kor: Multatuli, épen úgy, mint a francia nyelvű, de flamand érzésekkel hevített Flandriában is ekkor virágozik ki a szegényes, beteg, elhagyottan meghalt Charles de Coster bohó, tréfacsináló vaskos parasztfikójának Thyl Eulenspiegelnek világirodalmi jeleltőségű prózai éposza. Multatuli — Eduard Douves Dekker irodalmi neve — már pszeudonimjában, ami annyit jelent, hogy »sokat szenvedtem«, elárulja irodalmi hitvallását, a szegények, a gyámoltalanok, a kifosztottak szomorú életének visszatükrözését, páriásoruk iránti rokonszenv, szociális belátás ébresztését. »Max Havelaar«, ez Multatuli nagy regénye, amely az író tragikus élete hátterével, a jávai szigetek holland ültetvényein szenvedő benszülöttek kifosztását, állati sorsba, valóságos munkagéppé való alacsonyítását a közvetlen átélésnek, a velükérésnek azzal a nemes emberi hevével írja le, ami több az író szociális étosza művészi erejénél: már valóságos tett. A regény megjelenése a szemforgató, álszent hollandi középosztályban tomboló vihart keltett és a gyarmatokon szerzett milliókból épült hágai vilanegyed nem egy lakója érezte magát kellemetlenül, ha csak regényben, de szennyesét mégis kitergették. A hatás nem maradt el, Multatuli után már nem lehetett többé szórakoztató, édeskés könyvet írni. Így teremtett a polgári jólakottság kis országában egy író szociális irodalmat, amelynek később oly jelentős alakjai voltak, mint Heyermans, Eeden és a »Nieuwe Gids« generáció több tagja.

Madelon Lulofs, Multatuli irodalmi hatásán nevelődött új hollandi író első könyvében a »Az őserdő rabjai«-ban maradéktalanul a »Max Havelaar« ösvényén haladt s az alkoholemórtól, kockajátéktól, a mindent feledtető robottól elcsigázott jávai ben-

szülöttek szomorú rabszolgaéletét a kisémmizettek iránti végtelen szánalmában is ugyanazzal a robbanó erejű, a gyarmati romantika és a szűzi természet idillikus szépségeitől lelkesedő érzéseket kegyetlenül leleplező naturalizmussal láttatja, mint mestere, aki épen úgy, mint az író, ölete nagyrészt a gyarmatokon élte le. Fatálisan érdekes ez az ismétlődés, talán annál inkább, mert Multatuli nyomor, kintzott lénye minden érzésével a maga reális valóságában látta ugyan a gyarmati életet, de szociális felelőségét még nem tudta világszemléletre építeni, a szocializmus még akkor a bebeli-kautskyi katedraszocializmus horizontja felé tartott. Madelon Lulofs regénye már vádkomplexum, a gyarmati társadalom tulkapásainak, a kegyetlen munkafelügyelőknek a riportázs primerségével felépített pontos vádirata, amely egy pillanatra sem reked meg atavisztikus sirásnál, hanem amiért nehéz kapuján dörömböl, dönget. Az első könyv példátlan sikere után most itt a második, a »G u m m i«. Ez a regény már a gyarmatokon élő fehérember munkanapjairól számol be, a tropikus forróság izzásáról, a csontokig ható forróság minden ellenállást, józan számítást megtörő hatásáról, amint a legsebbe emberi tulajdonságok, szándékok italba, kámorba, olcsó szertekészekbe fulladnak és az Európából hozott kultúra teljes levétkezésével nyers, természetes ösztönök kerekednek felül. Még romantikusan szép, amint Marian és Frank az óceánjárótól bucsuzva, az alacsony, mocsaras part közelében álldogálnak és a gyűrött, piszkos, izzadságtól csurmovizes, részeges ültetvényesek, kormos parti gőzösök, mezitlábás bennszülöttek között az óceánjáró elnyúló üvöltésén, ajkukat összeszorítva, könnyes, néma sirásba fognak, holott pár hónap és már természetes lesz a trópusi élet minden exotikum a tönkremenő idegek, a vérhas, a malária és hó, friss tavaszi zápor csak vágyálmok maradnak. Sáros, fáradt, kiéhezett munkafelügyelők az est eltévedő szellőjében ébrednek embervoltokra s az égő őserdő tűzijátéka idilljében válnak eggyé a földdel, az ős szűztalajjal, az új élet új forrásával. Jön a konjunktura, napról napra emelkedik az osztalék, a pénz elveszti értékét s dől a pénz, pereg a kártya, folyik a pezsgő, szaporodnak a luxusboltok, Amerikából jönnek a drága gépkocsik s pezsgő, coctail, sör és whisky tócsa mindenütt. De néha egy-egy viharelőtti nap, halálsápadt arcú kulik primitív szenvedélyén fékezhetetlenül tör át a primitív gyilkolási ösztön, villan a kés és a kifosztott bennszülött megvívja harcát az elcsigázott, naptól, italtól felhevült fehér emberrel. Azután valamenynyit ültetvényről jönnek a kollégák, a társaság urai, eltemetik felügyelő-társukat s temetés után megint csak a gumi ára, az osztalék a téma s rosszkedvük minden keserűségében örült sebességgel autózna rozoga fahidakon a klubba, az italmáorba.

Madelon Lulofs második könyve is tele van robbanó, a mai gyarmati rendszer minden bűne felháborító anyagával, de mert a »Gumi« elsősorban, szemben a »Az őserdő rabjai« páriáinak rabszolga életével, a gyarmatokon élő fehérek társadalmi rajza, sok érint-

kezési pontja van a boulevardizmussal, a multon rágódó emlékekkel, letűnt idők apró mozzanataival is, amelyek a regény cselekvő akarata felé ivelő vonalát megtörik. Az író nem gyújtja meg a zsinórt és a robbanó anyag nem robban. A gyarmatok rendszere sem változik, ma a nyugatindiai szigetek, holnap Afrika, holnapután más világ-rész, más ország s amíg a gyarmati irodalom teljesen nem szakít az intellektuális művészi feladattal s nem sokkal több annál az izgalmas és fantasztikus valóságnál, amit az ember energiakésztségéről biztos pointerre építő kalandorregények tárnak fel.

Az északsziléziai bányák vidéke Kelet-Európa legérdekesebb része, különösen a világháborút követő idők óta, hogy ezt a kis földet három nép: németek, lengyelek és csehszlovákok között elosztották. Szilézia a maga tarka, vegyes nyelvű lakosságával, feudális főurak hatalmából világvárosok bankjai érdekkörébe tartozó bányavállalatok osztalékpolitikájának eszköze és a színes érdekes népi szokásaival jámbor bányásznép megpróbál ebbe is beletörődni. A Beszkidék tövében elterülő lankás, dombos táj az irodalomnak mindig kedvelt miliuje. Elég az egyszerű bányamunkásból nagy cseh lírikussá kibontakozott Petr Bezruč sziléziai dalaira (»Slezské písně«) mutatni, hogy mily felszabadultan tépi le szívéből az igaz író a város lidércnyomását, mily szívvel jár a vidék őszi avara ezer színe között s mily alázattal roskad vissza a falu ősi, eltéphetetlen gyökereihez. Szilézia a »Heimatliteratur« igaz területe, de mert a bányák, az iparvállalatok és a nagybirtokok árnyékában szegény, kihasznált bányász és zsellérnép lakik, ez a »Heimatliteratur« szociális problémáig mélyül, a népi-nemzeti gondolatnak addig a szociális felfogásáig, amely a fasizmus, a völkisch ideológiáktól elfordulva, az osztálybéke és az individualizmus tiszta életformáját választja. A cseh Bezruč népi-szociális lírájának, sziléziai bányászballedáinak hatása mutatkozik az expresszionistának indult, de filozófiai értelmű népi misztériumok áhitatos lírikusává mélyült lengyel Emil Zegadłowicz-nál, aki a varsói irodalmi kávéházak abszintos, vodkás milieujéből a Beszkidék tövében néhány érdekes író társával együtt a »Czartak« irodalmi csoportot, az új regionista irodalomnak ezt a nagyjelentőségű csoportját alakította meg.

A sziléziai regionista irodalom nem izolálódott cseh és lengyel írók értékes kísérletére, az ottani németeknek mindig jelentős, külön irodalmuk volt s az odakerült német írók, így többek között Hermann Stehr és Ernst Barlach több munkája háttérben, figuráiban ott van az az érzékeltető, lágy realizmus és átéltség, ami Szilézia szépségéből, színességéből, életességéből irodalmi materiává vált. Szilézia német íróinak új generációja élen a fiatal August Schollitsis halad, akinek első regénye az »Ostwind«, egy rendkívül eredeti felsősziléziai »Eulenspiegel« regény s a határvidék külön tragédiá-

jának népi, mitikus csodákba érő meséjével nagy hatást ért el. Az író maga is a népből sarjadt, sorsát kinzó nyomor, lelki, testi tespedés töltötte ki s új regénye a három felé tépett Sziléziának abban a határösvényében játszódik le, ahol a nép a három nyelv izes keverékéből valóságos külön nyelvet teremtett. »Baba und ihre Kinder«, ez a sziléziai német író új regénye, amelynek középpontjában egy életerős, vidám, vallásos, szaggatott sorsu munkásszony, tizenhárom élő gyermekével áll s körülöttük, napjaikon át szinesedik ki a főhercegi uradalom jószágigazgatóinak, gazdatisztjeinek sorsa is, akiket az uradalom új szelleme, az industrializálódás folyamata máról holnapra a múlt lomtárába kerget. Baba rendíthetetlenül állja a vihart, az istállók melletti zsellérházacskából a gyártelepre költözik, legidősebb fia, a pupos Matusch irodafőnök lesz és a többi gyermek is egymásután kerül a gyár szolgálatába, majd a nagy háboruba, hogy annak lezajlása után, ha számban megfogyva is, Baba csemetéiből napjaink konvulzív gondolataitól tépett lelkű emberkéi legyenek. A nagy világszínház van ebbe a színes, érdekes alakokkal gazdag képsorozatba szorítva s lendületét az a sajtósági környezet és elevenen átérzett cselekmény adja meg, amely az uradalommal jobbágyi függőségben élő nincstelen zsellérek életérzését a gépi berendezkedéssel meginduló szociális strukturára hasonlító vágyaikat fűti. Valóságos kor és körkép a »Baba«, de inkább karrikatura, mint világszemlélet. Nehéz is lett volna nem karrikaturát írni a feudális uradalom pusztuló rendszerén elinduló konjunkturális ipari folyamatról, amely körül primitív emberek csetlenek-botlanak, hogy azután kotyagos, nehéz megöszült fejjel visszarakadjanak a tömegszállások fapriccseire, a bérmunkás hatnapos sorzába, amit a hetedik nap sovány fizetésének keserű ize vonnszol új robotig.

★

A kultúra életének bizonyos korszakaiban a teremtő erő elapad. Kénytelen tehát a régi formákhoz visszatérni s azoknak örök értékeit feleleveníteni. Ez a tünet rendszerint egyidőben jelentkezik a kulturális élet minden megnyilvánulásában, elsősorban legösztönösebb megnyilvánulási lehetőségében: a képzőművészetekben. A régi formák új életéről azonban nem lehet és nem szabad arra következtetni, hogy most már minden evolúciós lehetőség kiszáradt, vértelen lett, nincs további fejlődésképeség. Ha a kor művészete vissza is tér az előzők nagy eredményeihez, igazi fejlődéséről ezzel még nem mondott le, sőt igen sűrűn, ideális, örök értékek felfrissítőleg hatnak rá, mint kiapadhatatlan tiszta forrás vize a fáradt vándorra.

Ludwig Goldscheider, a kiváló esztétikus és műtörténész, aki a német művészettörténelem nagyjainak, így: Grimm, Justi, Mommsen standardesszéinek új kiadásait készítette elő, »Zeitleise Kunst« címmel most kiadott, antológiaszerű képgyűjteményével körülbelül ezt a tételt igazolja és ha a képantológiája száz-

harmínkét reprodukcióját figyelemmel lapozgatjuk, magunk is megállapíthatjuk, hogy az időről időre érvényre jutott művészeti célkitűzések egy nagy ut legközelebbi szakaszai, amelyek, ha a distanciás érzettől eltekintünk, csak akkor válnak valóban új művészetek kiindulópontjává, ha a görög fenségesség és a keresztény művészet etikus hajlamának — ez a két látszólagosan különálló művészet tulajdonképpen a legszorosabban összefüggő kontinuum-magjából sarjad új szintézissé. Négy évezred művészetének kincseit és eddig kevés figyelemre méltatott ritkaságait közli a képművészeti ismeretek terjesztésére, népszerűsítésére és esztétikai méltatására meglepően alkalmas ez új forma s ahogy egy Greco vásznon a tizenkilencedik század harmadik szakaszában élt Marées egyszerűségének és nagyvonalúságának eredőit fedezi fel vagy ahogy egy másik Greco portréból (az égő széndarabot fuvó fiúval) az expresszionizmusig jutott Kokoschka ecsetkezelése különleges technikájával rokon komponensekre utal, úgy mutat rá Krisztus előtti tizennegyedik századbéli egy egyiptomi női fejlet ábrázoló szobrocskára, amelyben a modern jugoszláv plasztikusok, így a nagy Meštrović művészetével rokon impresszionisztikus, naturalista vonásokat lát meg. Ludwig Goldscheidernek az egyetemes művészet minden korszakát és minden alkotását átfogó szemlélete a legújabb német művészettörténeti álláspontból, Riegl, Wöhlflin, Dvorak felfogásából ered, amely századunk kezdő éveiben élesen fordult szembe Max Burckhardt ideális dogmatizmusával, hogy a művészi produkciót nem egyetlen kor történeti alakulásán és belső konstitúcióján át kell megközelíteni, hanem minden kor, sőt minden nemzeti közösség művészetének értékei az idő és térbeli adottságok legteljesebb figyelembevételével bírálандók el. Ennek az új művészettörténeti szemléletnek tudható be, ha ez az értékes művészeti antológia egy pillanatig sem hat műtörténelmi képgyűjtemény vagy száraz atlaszként, hanem valóban csak azt a szándékot tükrözteti vissza, hogy mindabból, amit a világ évezredes művészete produkált, a ma művészetével összefüggő hatásának közvetlen, illusztratív anyagu történetét adja. A képtáblák technikai tökéletessége a rövidre fogott képszövegek az író sikerét nagyban elősegítették.

Kázmér Ernő

Nagy Karola: Itt voltam

Epocha-kiadás, Budapest

Egyszer egy öngyilkost láttam, aki a vonat elé vetette magát. Feje messze gurult a törzsétől, végtagjait véres cafatok kötötték a testéhez. Borzalmas volt. Amikor Nagy Karola könyvét olvastam, nem tudtam szabadulni ettől a régi rettenetes emléktől. Ujra és újra eszembe jutott, a szemem előtt táncolt, beleette magát

felfogó fantáziámba, félelmetesen átütött a tragikus sorokon; a lemeztelenített emberi lélek a hus-vér realitását kereste és találta meg ebben a borzalmas emlékből.

A test összenőtt a lélekkel, a materiális a spirituálissal, a sziv dobog, az agy működik és ami látható színes és plasztikus: ember. Élő, érző ember. De, ha az ember biológiai alakja eltűnik, a halál után a lélek megnyilatkozása tovább él abban a környezetben, ahol az ember megfordult és ezt a folytatódást úgy hívjuk: emlék. Emlékeink azokról, akik elmúltak mellőlünk reális képekben jelentkeznek. Emlékezzünk a hangjukra, arcukra, alakjukra és ennek az emlékezésnek szerves hitele van.

Nagy Karola könyvében hiába keresnénk az embernek ezt az összetett egységét. A lélek itt egyedül jár, él és vergődik. A feledés halálkapujából két előszó kísérte vissza. Az egyik — Benedek Marcellé az íróról szól, aki nem érhetett meg a halhatatlanságra, a másik — Benamy Sándoré — az emberről szól, aki halott.

Befejezetlen regény és szindarab vázlatai után következtetünk a nagy tehetségre, amely soha sem tudott szabadulni a kiegyensúlyozatlan lélek béklyóiból és itt, ahol az élet önmagát követeli a tragédia éjéig ér, rezonanciánkban idegeinket korbácsolja. A tragédia itt maga a mű, amely az élet kegyetlenségének és a lélek vergődésének anyagából mozaikszerűen tevődött össze.

Az irodalmi mérőléce formai tényezőkben, komponálásban, stílusban, felfogásban és visszaadásban hamar feneket érne. De kinek is jutna eszébe itt az irodalmi mérték? Naplójegyzeteiben lelkének minden rezdülése meg van örökítve és őszinteségének fénye minden külsőséget elhomályosít. A lélek sír, tépelődik, önmagát sebzí és sikolt a menekülésért, mint a kipányvázott öndudatlan állat a tehetetlenség rettenetes érzésében.

Vallomása sajtóságság asszonyi. Önzetlen szeretetre, megbecsülésre és a családi élet melegségére vágyakozott, olyan intenzitással, amire csak asszony képes. És ez a kívánsága soha sem teljesülhetett. A kispolgári szegénység még csak súlyosbitotta fájalmát.

Boldogtalansága nem egyedül álló, sorsa egy generáció sorsa, századunk dekadenciája testesült meg benne, mint kortünet a differenciált egyéniség minderwertigkeitsgefühl-jével. Így tehát semmiképpen sem hasonlítható Baskircseff Máriához. Ez a konzolidált viszonyok között élő nárcisz-lélek szándékos és tervszerű beteges exhibíciósságában messze esik Nagy Karolától. Ő az örök kenyérharcban az életnek csak keményebb csapásait jegyezhetette fel, azt is kuszáltan, sietősen, önmagának.

Az ő könyve nemcsak egy boldogtalan asszony lelkitükré, de kortüneti dokumentum is, igazolása annak a ujjászületésnek, amely századunkból fog kinőni egy boldogabb jövőt hozva magával.

Herceg János.

AKADEMIA

IRODALOMTÖRTÉNET · BÖLCSELET · TÁRSADALOM TUDOMÁNY

A jövő kapitalizmusa

Világnézetek harca

A nemzeti szocializmussal szemben minden rendszer, melyben a nagytőke játssza a vezető szerepet, kapitalizmus. A jövő kapitalizmusa alatt azt a rendszert értem, mely lehetővé teszi, hogy a kapitalizmus a gazdasági és politikai kérdéseket a termelési technika mai magas színvonalán is megoldhassa. Vagyis a kapitalizmusnak mint gyakorlati gazdasági és politikai rendszernek a mai viszonyokhoz való hozzáigazodásáról van szó. A vezetés a nagytőke kezében kell hogy maradjon a jövőben is, mert enélkül a nagytőke megfelelő erő kifejítése el sem képzelhető.

Nem változott a múltban és nem változhat a jövőben sem a gazdasági politika főcélja sem. Nevezetesen a termelés és fogyasztás fejlesztése és a gazdasági élet egyensúlyának föntartása. De a különbségek mégis jelentékenyek: A múltban a termelés fejlesztése volt a főprobléma, ellenben alig volt probléma az árufölöslegnek kölcsönös kicserélése és a közmunkák finanszírozása sem ütközött nagyobb akadályokba, amikor a gazdasági élet megbillent egyensúlyát közmunkákkal kellett helyreállítani. Annyira nem volt ez probléma, hogy talán senki észre sem vette, hogy végeredményben az egyensúlyozó szerv szerepét mindenkor a közmunka töltötte be. Ma viszont a termelés fejlesztése nem probléma többé, ellenben súlyos probléma a folyton szaporodó árufölösleg kicserélése és még súlyosabb probléma a köztermelés oly mérvű fokozása, hogy az a fölbomlott gazdasági egyensúlyt helyreállíthassa.

Nincs tehát szükség új célkitűzésre, csupán figyelembe kell venni azt, hogy a termelés határtalan technikai lehetősége új helyzetet, ugyszólván egészen új gazdasági életet teremtett, melyben a közmunkának nagyobb szerepe van, mint a múltban volt és melyben a gazdasági és politikai élet szabadságának és a társadalmi szolidaritásnak is tisztultabb értelme van, mint volt a múltban. És a hiba ott van, hogy a kapitalizmus intézményei még nem igazodtak hozzá ehhez az új élethez. Adórendszere, pénzrendszere és árrendszere ma is a régi. Mintha a gazdasági helyzet nem is változott volna meg. Az, hogy ebben a században a kapitalizmus nem követte a kultura meredéken előretörő fejlődési vonalát, nemcsak válságot idézett elő, hanem növelte a kapitalizmus ellenségeinek számát és végül is odavezetett, hogy Európa hadszínterén a nemzetek véres háborúját a kapitalizmus harca a nemzeti szocializmussal és kommunizmussal váltotta föl. Ha a nemzetközi értekezletek napirendjén más kérdések szerepelnek is. Ily izgalmas és nagyjelentőségű küzdelemre nincs példa az emberiség történetében. Mert az a rendszer, mely a gazdasági és politikai kérdések legelőnyösebb megoldásához vezet, meg

fogja hódítani az egész világot. Melyik rendszer fog győzni, illetve mitől függ a győzelem? Ez az a kérdés, melyre lehetőleg röviden válaszolni kívánok.

Mint a tőkés termelési rend és a gazdasági és politikai szabadság híve, nem hiszem, hogy a nemzeti szocializmus, vagy a kommunizmus könnyebben oldhatná meg a gazdasági és politikai kérdéseket. Viszont struccpolitika volna, ha nem kutatnók az okokat, melyek lehetővé tették, hogy a kommunizmus a kapitalizmustól elhódítsa Oroszországot, Németországot és Ausztriát és hogy a nemzeti szocializmus a kommunizmustól elhódítsa Németországot és Ausztriát és a kapitalizmustól az Amerikai Egyesült Államokat. És nyíltan be kell vallanunk, hogy ma a nemzeti szocializmus hadállásai a legerősebbek és hogy a kommunizmus áradatát is nem a kapitalizmus, hanem a nemzeti szocializmus szorította vissza. Nyíltan kell beszélnünk, mert ebben a küzdelemben a győzelem nem attól függ, hogy az egyik tábor a másik kettő hadállásait bekerítse, hanem attól, hogy saját visszamaradottságát és fogyatékoságait fölismerve, intézményeit minél előbb a kor színvonalára emelje és a gazdasági és politikai kérdések minél tökéletesebb megoldásával táborába vonza az egész emberi társadalmat.

Ma a nemzeti szocializmus vezet, amely nem egyéb mint nemzeti kereszténység, amit hinni és érezni kell. Társadalmi szolidaritás és politikai egység, amit nemcsak hirdet, de komolyan megvalósítani is törekszik. Mussolini, aki a fasizmus jelszava alatt a nemzeti szocializmust Olaszországban megteremtette, kétségtelenül nagy gyakorlati eredményeket is ért el. Gazdasági és politikai téren egyaránt Modern intézményeket létesített, föltartóztatta a bolsevizmus áradatát és oltárt emelt a nemzeti eszmének. De a gazdasági és politikai kérdés megoldását a nemzeti szocializmus nem hozta magával. Nem is hozhatta. Mert a tőkés termelésnek ebben a forradalmi rendszerében a nagy tőke nem viszi azt a szerepet, melynek betöltésére egyedül hivatott. Nevezetesen nem a nagytőke tűzi ki a gazdasági politika főcéljait, nem irányítja a termelést és nem szabályozza a fogyasztást, ami a tőkés termelésben mindenkor a tőke joga és kötelessége volt és marad a jövőben is. A gazdasági és politikai kérdések megoldásának elengedhetetlen előfeltétele a gazdasági és politikai szabadság és egyenjogúság, aminek biztosítására a nemzeti szocializmus tervgazdasága és tekintélypolitikája nem alkalmas. A nemzeti szocializmus hirdeti ugyan a gazdasági egyenjogúságot és politikai egységet, de a gyakorlatban a tervgazdaság természetrajza azt hozza magával, hogy a tőkének nincs annyi joga, mint a munkának és a tekintély politikának természetrajza azt hozza magával, hogy a politikai hatalom birtokosaival szemben a legtermékenyebb eszme is alig érvényesülhet. Mussolini maga is hirdeti, hogy a rendszert fejleszteni kell. De ha ez a fejlődés a gazdasági és politikai élet szabadságához és a nagytőke természetes jogaihoz vezet el: a nemzeti szocializmus nem szocializmus többé, hanem kapitalizmus.

Elméletileg a kommunizmus helyesebben van fölépítve. Minden-

ki munkás és mindenkinek joga van a munkához és a termelt árúk egyrészéhez. Gyakorlatilag azonban mindenkinek csak ahhoz a munkához van joga, melyet részére a hatalom birtokosai kijelölnek és egyáltalán nincs biztosítva, hogy a termelt áruból minden dolgozó ember megkapja a maga jól kiérdemelt részét. Voltaképpen a kommunizmus egyenjogúsága abban áll, hogy senkinek sincs joga a gazdasági és politikai élet szabadságához. Viszont kétségtelen, hogy a kommunizmus intézményei is fejleszthetők.

Ez a három világnézet áll egymással szemben. Ma a nemzeti szocializmus vezet. De ha a nagy tőke fölismeri, hogy a termelési technika új helyzetet teremtett és levonja annak következményeit: a kapitalizmus végleges győzelme nem maradhat el.

Világ gazdaság és közmunka

Mint a kapitalizmus híve azokra az intézményekre kívánok rámutatni, melyek a világnézetek harcában a kapitalizmus főmaradását és fölényes győzelmét biztosíthatnák. Ma még a legötletesebb nagytőkések, a legmélyebben szántó szaktudósok és legkiválóbb államférfiak is tehetetlenül állanak a válsággal szemben. Ennek két természetes oka van. Az egyik az, hogy a közélet vezető tényezői nem kísérletezhetnek mindenféle ötletekkel, mert a mai izzó hangulatban egy szerencsétlen kísérlet az egész rendszer összeomlására vezethetne. A másik ok az, hogy a közélet vezetői a multban nem gondoskodtak azoknak az adatoknak gyűjtéséről és földolgozásáról, melyek hűen visszatükrözhetnék a gazdasági helyzet minden változását és szilárd támpontot nyújthatnának a gazdasági politika új vonalvezetéséhez. Nem gondoskodtak erről és most csaknem teljesen tájékozatlanok a termelés és fogyasztás és a kivitel és behozatal fejlődéséről és ennek a fejlődésnek aránytalanságáról az ipari és agrárállamokban és nem ismerik a folyton fokozódó közmunkák és a költségfedezetül szolgáló különböző adónemek és járulékok, valamint a fokozódó termelés és a bankjegyek aranyfedezetének egymásra hatását.

Voltaképpen mingyárt az ipari forradalom beköszöntése után kellett volna megkezdeni az adatgyűjtést, hogy a termelési technika fejlődésének hatásáról világos képet nyerjünk. A mulasztásért felelőség senkit sem terhel, mert a gazdasági föllendülés korszakában senkisémm gondolhatott arra, hogy a multban bevált intézmények fentartása mellett, sőt, hogy éppen amiatt hirtelen összeomlás is bekövetkezhet. Howard Scott is csak az európai válság hatása alatt kezdte meg az adatok gyűjtését. De ő is csak azokat az adatokat gyűjtötte, illetve dolgozta föl, melyek már 1922-ben megmutatták, hogy 1930-ig az Amerikai Egyesült Államokban is összeomlik a gazdasági élet. Ellenben nem gyűjtötte össze, illetve nem dolgozta föl azokat az adatokat, melyek megmutathatták volna, hogy a hiba hol van. Statisztikai adatok nélkül is tudjuk azonban, hogy a mult században a

gazdasági liberalizmusnak nevezett kapitalizmus folyton fokozta a termelést, hogy a folyton fokozódó kulturigények kielégíthetők legyenek és folyton fokozta az árukivitel és a belső piac fölvevőképességét, hogy a fogyasztás a folyton fokozódó termeléssel lépést tarthasson. Ebben a században azonban a helyzet megváltozott: A termelés technikai lehetősége szinte határtalanra vált, a fogyasztó képesség azonban messze mögötte maradt.

Mi a termelés és fogyasztás a nagymérvű eltolódásának az oka? Vagyis mi a válság oka? Ezt a kérdést kell mindenekelőtt tisztáznunk, hogy megtalálhassuk a kibontakozás útját és eszközeit. Az aktív szaktekintélyek csaknem egyhangú véleménye szerint a mai válságos helyzetet a nemzetek gazdasági elzárkózása és önellátásra való törekvése idézte elő és ennél fogva a válság egyetlen orvossága az, hogy visszatérjünk a szabadkereskedelemhez, vagy legalább is lényegesen mérsékeljük a vámtételeket. Ennek a véleménynek azonban semmi alapja nincs és végzetes is a merev ragaszkodás hozzá, mert fogvatartja a közélet minden vezető tényezőjét és közben a válság — mint azt szomorú példák mutatják — politikai és gazdasági forradalmakban robban ki, melyek nemcsak a gazdasági és politikai élet szabadságának korlátozására vezetnek, hanem magának a tőkés termelési rendnek fenmaradását is veszélyeztetik.

Nincs semmi alapja a jelzett szakértői véleménynek már csak azért sem, mert a gazdasági elzárkózás nem előzménye, hanem következménye volt a válságnak. Már jóval a háboru előtt nagy gondot okozott az árufölöslegek elhelyezése. Ádáz verseny fejlődött ki a külföldi piacokért. De ez a verseny nagyobb mértékben fokozta a termelést mint a fogyasztóképességet, úgy hogy az árufölöslegek elhelyezése mind nehezebbé vált, míg végül is bekövetkezett a világháboru. Tehát a háboru is nem oka, hanem következménye volt a válságnak. De a háboru is csupán azt eredményezte, hogy a termelés fejlődési vonala még meredekebben föllendült, ellenben a fogyasztóképesség viszonylagosan még nagyobb mértékben visszamaradt. Majd az inflációs kísérlet következett. Azután a stabilizáció később a gazdasági elzárkózás. Ezek a kísérletek nem oldották meg a kérdést, mert az infláció csak növelte a bizalmatlanságot és csökkentette a vállalkozói kedvet, a stabilizációs kölcsönök csakhamar elfogytak és a gazdasági elzárkózás még azok fogyasztását is csökkentette, akik különben fogyasztóképesek.

A meddő kísérletezés annak tudható be, hogy a szakértők nem ismerték föl a termelési technika hatását az ipari és agrár államok fejlődésére, nem mérlegelték eléggé azt a tényt, mely szerint a fejekint számított nemzeti vagyon, aranykészlet, évi termelés és árufölösleg az ipari államokban nagyobb arányban nő, mint az agrárállamokban és hogy már a háboru előtt 3—5-ször és a háboru után 10—15-ször akkorára emelkedett az ipari államok gazdasági ereje. Ez a diszparitás egyenesen pénzügyi lehetetlenséggé tette az árufölöslegek kölcsönös kicserélését. Az agrárállamok tehát nem jó szán-

tukból, hanem kényszerűségből csökkentették behozatalukat. És az ipari államok sem tehettek egyebet, mint hogy redukálják ipari üzemeket és fejlesszék agrártermelésüket. Nyilvánvaló tehát, hogy a gazdasági elzárkózás nem oka, hanem következménye a válságnak.

De ipari államok között is lehetetlenné vált az árufölöslegek kicserélése, mert ha valamelyik ipari államban pld. az automobilipar máról-holnapra kétszeres termelésre rendezkedik be, ami a termelési technika magas színvonalán könnyen lehetséges, ennek a berendezkedésnek az a természetes következménye, hogy a termelt áru nem helyezhető el. És pedig azért, mert az automobiliparnak ezzel a fejlődésével nem tarthat lépést a termelés és fogyasztóképeség a gazdasági élet egész vonalán. Az automobilipar kénytelen üzemait redukálni, munkásokat elbocsájtani és ez a folyamat megy tovább, ha az elbocsájtott munkások a köztermelésben elhelyezést nem találnak. Ha az adatokat a fontosabb árucikkek termelésének és fogyasztásának fejlődéséről már a század elején kezdték volna gyűjteni: még a háboru előtt kitűnt volna, hogy a válság csirái már mindenütt megvannak és hogy azon sem a háboru, sem az infláció nem segíthet. A gazdasági elzárkózásról akkor szó sem lehetett volna, mert akkor önellátásra még egy állam sem törekedett.

Egy másik körülmény, melyet a szakértők nem figyeltek meg, az, hogy a termelés és fogyasztás egyensúlybantartására voltaképpen a multban is nem a kivitel szolgált, hanem a közmunka. Csupán az nem tűnt föl, mert ritkán került sor arra, hogy az árufölöslegek kölcsönös kicserélése megakadjon. Annyira, hogy azt kellett hinni, miszerint az egyensúlyozó szerv szerepét a világgazdaság tölti be. Magam is sokáig ebben a tévedésben voltam. A valóság azonban az, hogy amikor agrárállamokban rendkívül bő termés volt, vagy ipari államokban valamelyik iparág nagyon föllendült és a kiviteli lehetőségek nem emelkedtek hasonló mértékben és a termelést nem lehetett tovább fejleszteni: ezáltal pénzbőség következett be, a városok a rég sóvárgott kölcsonökhöz jutottak, megindult a közmunka és szinte észrevétlenül pótolta azokat a munkaalkalmakat, melyeket rendes körülmények között a termelés folytonos fejlesztése nyújtott. A megindított közmunkák emelték a fogyasztást és újból lehetővé vált a magántermelés fejlesztése. A termelési technika fejlődésével azonban oly helyzet állott elő, mely megköveteli, hogy a termelés és fogyasztás egyensúlyának fentartását állandóan biztosítsa a közmunka.

Mindebből nyilvánvaló, hogy nem az önellátásra való törekvésben van a hiba, hanem abban, hogy nem gondoskodunk annyi közmunkáról, amennyi a termelés és fogyasztás egyensúlyának fentartásához szükséges.

A köztermelés racionalizálása

Pénzügyi tekintélyek, akik nem ismerték föl a közmunka szerepét és a modern gazdasági életben folyton fokozódó jelentőségét,

azt vitatják, hogy közmunkákkal nem is lehet a munkanélküliséget megszüntetni és a termelés és fogyasztás egyensúlyát biztosítani, mert ahhoz nagyon sok közmunka kellene, melynek sem költségeit előteremteni, sem terheit elviselni nem tudjuk. Ez tökéletesen igaz. De csak azért, mert az adók és járulékok kulcsát még ma is a fizetőképesség és nem a közszolgáltatás értéke határozza meg. A pénzügyi tudósok jól tudják, hogy a fizetőképesség elve alapján fölépített adórendszer igazságtalan, de még mindig azt hiszik, hogy a közszolgáltatás értékének és az adófizetők érdekeltsége arányának meghatározásához nincs gyakorlati kulcs. Ez végzetes tévedés, amely onnan ered, hogy az állam és a község a közös intézmények jelentékeny részét jövedelmező vállalatok tette és emiatt problematikussá vált az érdekeltségnek ugy a nagysága, mint az aránya. Véletlenül jutottam ehhez a fölfedezéshez és ez a véletlen vezetett el a racionalizált köztermelés következő tételeihez:

1) A közintézmények értékét nem a beruházási költség és nem a jövedelem határozza meg, hanem az a telekértékemelkedés, mely a közintézmény létesítésének biztosítása után nyomban bekövetkezik és még az építkezés megkezdése előtt éppen oly pontosan meghatározható, mint a telkek értéke a közmunka biztosítása előtt.

2) A közintézmény biztosítása által nyomban bekövetkező telekértékemelkedés természetesen nem azonos azzal, mely az idők folyamán következik be, és főleg a telektulajdonosok magántevékenységének eredménye.

3) A nyomban bekövetkező telekértékemelkedések aránya meghatározza a telektulajdonosok érdekeltségének arányát és ennél fogva megadja a gyakorlati kulcsot a közszolgáltatás és ellenszolgálat elvénél alkalmazásához és kölcsön fölvétele és a lakosság túlterhelése nélkül lehetővé teszi annyi hasznos közmunka végrehajtását, hogy mindenki mindenkor megfelelő munkához juthasson. Csupán arra kell vigyázni, hogy kizárólag hasznos közmunkákat hajtsunk végre, vagyis olyanokat, melyek legalább is annyi telekértékemelkedést vonnak maguk után, mint amennyibe kerülnek.

4) Ezen az alapon a koncessziós és közületi üzemek is átalakíthatók érdekeltségi üzemekké.

5) A közös intézményeknek nemcsak beruházási és megváltási költségeit kell az érdekeltektulajdonosokra a nyomban bekövetkező telekértékemelkedés arányában áthárítani, hanem a fentartás és megújítás költségeit is, hogy a fogyasztók csupán a fogyasztással változó termelési költségeiket viseljék. A telektulajdonosok költségei megtérülnek a magasabb telekértékben, illetve az értékesebb telken elérhető magasabb telekjáradékban.

6) Az üzemvezetést lehetőleg minden közüzemnél magánvállalatra kell bízni és pedig úgy, hogy a fentartási és megújítási költségeket fix havi összeg és a fogyasztók kiszolgáltatását egységarak ellenében vállalja.

Nem hangzatosak ezek a tételek, de alkalmasak arra, hogy a kapitalizmus fölnyeres diadalát biztosítsák.

Ha az arányos érdekeltségi járulékokat összehasonlítjuk a régi rendszerű járulékokkal, arra az eredményre jutunk, hogy utóbbiak 30-szorosig terjedő túlterhelést jelentenek. Ily rettenetes túlterhelés mellett évenként és fejenként 2 dollárt sem lehet közmunkára fordítani. Ha még oly hasznos közmunkáról van is szó. Mert nálunk az évenként és fejenként számított átlagos kereset sem több, mint a 2 dollár harmincszorosa. Ami azt jelenti, hogy a szélső esetekben a költséghozzájárulás megemészti az adófizető teljes keresetét. Arányos költséghozzájárulás mellett azonban tízszer annyit is fordíthatunk közmunkára, mert a fejenként számított évi termelés átlagos értéke 60 dollárról 80-ra emelkednék és ha ebből az érdekelteknek 20 dollárt le is kell adni, még mindig megmarad a mai 60 dollár. Ily módon a közmunkák mennyiségét tetszőlegesen fokozhatjuk, annál is inkább, mert tapasztalat szerint a közvélemény által sürgetett közmunkák háromszor annyit érnek, mint amennyibe kerülnek.

Bár ebben a rendszerben beruházási kölcsönökre nincs szükség, a tőkének mégis nagy szerepet kell vállalnia. Nevezetesen a telektulajdonosok járulécai pénzügyi intézeteknél fizetendőek be, melyek a városnak, mint munkaadónak garantálják, hogy a befolyt járulékból az építési vállalat részére csak annyit fognak folyósítani, amennyit munkájával érdembe hozott. Viszont a vállalatnak garantálják, hogy érdembehozott keresetét a befolyt járulékokból késedelem nélkül föltétlenül megkapja. Ezenfelül a pénzügyi intézetek a vállalat részére rövidlejáratú kölcsönöket nyújthatnak, ha kívánatosnak mutatkoznak, hogy az építés üteme valamivel gyorsabb legyen, mint a költségek törlesztése az érdekelt telektulajdonosok részéről. A pénzügyi intézetek a telektulajdonosok részére is nyújthatnak hitelt, ha indokoltnak látszanék, hogy a telektulajdonosok a vállalattal szemben rövid idő alatt törlesszék le a beruházási költségeket. Kockázatról nem lehet szó, mert a telektulajdonosok havi járulécai igen nagy beruházási programok végrehajtásánál is a telekérték 1-2 ezrelékét teszik ki és minden egyes havi részletért mint dologi teherért az egész telek szavatol. Ez a vállalat részére is ezerszeres biztonságot jelent.

Mindebből nyilvánvaló, hogy a racionalizált köztermelés válságos időben sem kockázatos. Nem úgy, mint minden vállalkozás a magán gazdasági életben, ahol a helyzet bizonytalansága folytán minden kalkuláció csődöt mondhat. A köztermelésben egységár, valuta, pótmunka, pönálé és vis major klauzulákkal minden kockázatot ki lehet küszöbölni. Csupán abból kell kiindulnunk, hogy a vállalkozás nem házárdjáték, hanem szakmunka, melyet a munkaadónak föltétlenül meg kell fizetnie és megfordítva a vállalatnak az egységáraknak megfelelő munkát kell végezni. Nyilvánvaló továbbá az is, hogy az arányos beruházási járulék bevezetése sem oly kísérlet, amely kockázattal jár. Mert nem új adónem bevezetését jelenti, és mert nem terheli, hanem tehermentesíti az adófizetőket. Nem úgy, mint egy új adónem bevezetése, mely esetleg még egészséges üzemet is tönkretelhet. Racionalizált köztermelés rendszerében a közmunka nem egyéb, mint az érdekelt telektulajdonosok közös vállal-

kozása, melynek üzletfelei maguk a telektulajdonosok. Ebbe a vállalkozásba a telektulajdonosok nem bukkhatnak bele, mert előre meg lehet állapítani, hogy a beruházási költségek mennyivel emelnék az ingatlanok értékét, illetve mennyivel tennék olcsóbbá a világítást, vízellátást, víztelenítést, szállítást stb., és csak abban az esetben vállalkoznak a kérdések közös megoldására, ha a költségek kisebbek, mint a közös intézmények által nyomban bekövetkező értékelések összege.

A racionalizált köztermelés tehát önmagában is előnyös vállalkozás. Válságos időkben is. Ezenfelül bő munkaalkalmat teremt, ami az egész gazdasági életet föllendíti. És a közszolgáltatás és ellenszolgáltatás elvének bevezetésével igazságossá teszi a közös költségek elosztását. A termelési technika magas színvonalán bő munkaalkalom és arányos közteherviselés egyúttal a gazdasági és politikát melyeket a nemzetközi egyezmények a fejlődés útjába állítanak. teremthetjük kölcsönök fölvétele és a lakosság megterhelése nélkül. Tisztán a nemzet saját erejéből.

A termelési front átcsoportosítása

Ha a köztermelés racionalizálásával a munkanélküliség kérdését megoldottuk, következik a második főfeladat: a termelési front átcsoportosítása, hogy termelésünk értékét arra a színvonalra emeljük, mely lehetővé teszi a folyton fokozódó kulturigények kielégítését. Csupán sorrendben a második főfeladat, mert érdemben az első és a legfontosabb. De még a munkanélküliség megszüntetése után is két előfeltétele van a kérdés megoldásának. Az egyik az, hogy nemzetközi egyezmények ne akadályozzák különben életképes termelésünk fejlesztését, illetve hogy elhárítsuk azokat az akadályokat, melyeket a nemzetközi egyezmények a fejlődés útjába állítanak. És a másik előfeltétel az, hogy a gazdasági front átcsoportosítását pénzügyileg is lehetővé tegyünk.

Életképes termelésünk fejlesztése nem jelent gazdasági elzárkózást, hanem csupán azt, hogy a nemzet saját viszonyainak megfelelőleg irányíthassa külkereskedelmi politikáját. Ezzel a kérdéssel nem kell részletesebben foglalkoznunk, mert voltaképpen már ma is ez történik. Csupán az a hiba, hogy inkább kényszerűségből történik így, és nem egészen öntudatosan és tervszerűen. Mert a legilletékesebb körök még mindig hangoztatják, hogy agrárállam csak agrárpolitikát és ipari állam csak ipari politikát folytathat. Pedig nyilvánvaló, hogy az államnak nem agrár és nem ipari, hanem nemzeti politikát kell követnie. Vagyis olyat, mely a nemzeti termelés értékét a kultúra színvonalára emeli. Ezért külkereskedelmi politikánkban fő alapelvül kell kitűzni, hogy ne hozzunk be több értékű ipari árut, mint amennyi értékűt kivihetünk, és termelésünket úgy kell átszerveznünk, hogy ne legyünk kénytelenek több nyersárut kivinni, mint amennyinek behozatalára utalva vagyunk. Vagyis a jelszó legyen: Ipari árut ipari áruért és nyers árut nyers áruért.

Eppen úgy mint a köztermelésnél, itt is, nemcsak arról van szó, hogy termelésünket valamennyire fejlesszük, hanem főleg arról, hogy termelésünk értékét minél előbb a mai tizszeresére föltornásszuk, vagyis arra a színvonalra, melyen a nyugati államok termelése áll, mert a gyorsaság mai korszakában a nyugati államok kulturigényei is gyorsan érkeznek el hozzánk. Ehhez a nagyszabású átszervezéshez azonban nincs elég pénzünk. Ma a bankjegyforgalom a nemzeti vagyon egy százaléka és legalább 10-szer annyi pénzre volna szükségünk. Ez a töméntelen pénz csak úgy teremthető elő, ha a törvényhozás kötelezi a jegybankot arra, hogy minden fölajánlott ingatlant az ingatlan értékkataszterben megállapított aranyértékének megfelelő vételáron átvegyen és megfordítva a birtokába került minden ingatlant ugyancsak ezen az áron a vevőként jelentkezőnek átadjon. Természetesen a jegybank egyben fölhatalmazást nyerne arra, hogy a vételárnak megfelelő összegű bankjegyet kibocsájt hasson, úgy azonban, hogy eladás esetén viszont az átadott ingatlan árának megfelelő összegű bankjegyet a forgalomból kivonni tartozik. Vagyis az alapelv legyen: ingatlanért pénzt és pénzért ingatlant.

Ma mindenki adós. A birtokos, háztulajdonos, gyáros, iparos és kereskedő egyaránt. Adós a pénzügy, a község, az állam. A javasolt jegybankreform után minden ingatlan tulajdonos, aki mint ilyen nem találja meg számadását, ingatlanát részben vagy egészben pénzzé teheti és saját tőkéjével átszervezheti gazdaságát vagy áttérhet ipari termelésre. Nem lenne végzetes, ha a kalkulált tiz százalék helyett csak félannyi haszon mutatkoznék, vagy akár még kevesebb is, mert magas kamat nem terhelné és nem tenné veszélyessé a vállalkozást.

Ma mindenki a más pénzével spekulál. A jegybankreform ezt lényegesen korlátozná, ami olcsóbbá tenné a termelést és fokozná a fogyasztóképeséget és az áruforgalmat. A nagytőke ezt a megnagyobbodott kereskedelmi forgalmat könnyen lebonyolítaná, mert beruházási kölcsönök nem vennék igénybe, mint ez a múltban történt.

Ma a pénz drága, mert kevés és mert a főleg hitelre alapított vállalkozás kockázatos. A jegybankreform biztosítaná a pénz bőségét, olcsóságát és értékállandóságot is, mert mindenki tudná, hogy pénzért ingatlan szerezhethet mindenkor az ingatlan értékkataszter alapján. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy a termelési front átcsoportosítását meg kell, hogy előzze a köztermelés racionalizálása és a munkanélküliség megszüntetése, mert ez biztosítja a fogyasztóképeség folytonos emelkedését, ami nélkül a vállalkozás még saját tőkével is kockázatos. Azért is lényeges ez a sorrend, mert a köztermelés racionalizálásával egyben az egész ország területére kiterjedő megbízható telekértékkataszter birtokába jutunk, mely azután könnyen ingatlanértékkataszterre egészíthető ki.

Hasonló jegybankreformjavaslatok már fölszínre kerültek. De csak hasonlóak és éppen a különféle eltérések azok, melyek egyen-

ként talán jelentékteleneknek látszanak, de együttvéve az ismert javaslatokkal és kísérletekkel szemben mégis azt eredményezik, hogy ez a javaslat egészen más és föltétlenül megoldja a magángazdasági front átcsoportosításának pénzügyi kérdését.

Az, hogy a jegybank miként kezelje ingatlanait, egy külön kérdés. Itt csak általánosságban jegyezzük meg, hogy az új jegybankot lehetőleg teljesen az egyetemes érdekek szolgálatába kell állítani és mindenekelőtt gondoskodni arról, hogy a jegybank ingatlanai az értékkataszterben megállapított értéküket lehetőleg állandóan megtartsák. Esetleges értékvesztések az értékkataszterben nyomban keresztül vezetendők és az értékvesztésnek megfelelő összegű bankjegyek a forgalomból kivonandók. És megfordítva: abban az esetben, ha az ingatlanok értéke emelkedik, az ingatlan értékkataszterben ezt szintén föl kell tüntetni és a jegybank az értéknövekedésnek megfelelő összegű új bankjegyet hozhat forgalomba. Ebből az új kibocsátásból fedezheti az új közös intézmények arányos költségjárulékait.

A jegybanknak továbbá gondoskodni kell arról, hogy a gazdasági front átcsoportosítását tényleg megkönnyítse. Így pl. ha buzában tultermelés van, ingatlanait lehetőleg úgy kezelje, hogy azok buzatermelés céljaira ne szolgáljanak. Vagy pl. ha az eladó a vételárat csupán gazdasági fölszerelésének megújítására kívánja fordítani, a jegybank az ingatlanrészt első sorban a régi tulajdonosnak ajánlja föl mint bérletet 1—2 százalékos haszonbérért, de szintén azzal a kikötéssel, hogy bérlő az ingatlanrészt, ha arra vevő jelentkezik és a régi tulajdonos nem kívánja visszaváltani, oly karban tartozik átengedni, mint amilyenben bére vette.

Általában szem előtt kell tartani, hogy a jegybank nem egy öncélú magánvállalat, hanem mindenekelőtt a gazdasági front kívánatos átcsoportosításának egyetemes célját kell hogy szolgálja.

Nemzeti kapitalizmus

Neokapitalizmusnak is nevezhető a jövő kapitalizmusa, de az csupán általánosan határozná meg a jövő tőkés termelési rendszerét. Csak arra engedne következtetést, hogy a kapitalizmus valamelyes fejlődéséről van szó. Az elavult rendszer közelebbi meghatározására különféle jelszavak szolgáltak: mint pl. konzeravtizmus, liberalizmus, demokrácia. A jövő kapitalizmusa a különböző államokban szintén oly irányban fejlődhet, hogy ezek a régi jelszavak itt-ott újból indokoltak lennének. De a kérdés az, hogy a jövő kapitalizmusát az elmúlt gazdasági korszak kapitalizmusával szemben miként különböztethetnők meg. Ha a termelési technika által teremtett új helyzethez igazoló kapitalizmus alap gondolatait összehasonlítjuk az elavult rendszer alap gondolataival, könnyen megtaláljuk a találó kifejezést.

A mai helyzethez igazoló kapitalizmus alapelvei a következőkben foglalhatók össze:

1. A szolgálat és ellenszolgálat elve az állami és községi háztartásokban és elsősorban a köztermelésben, hogy a közös kiadások igazságos elosztását biztosítsuk és hogy mindenekelőtt a munkanélküliséget közmunkákkal megszüntethessük.

2. A világgazdaságban a készáru készáruért és nyers áru nyers áruért elvének bevezetése, hogy a disparitást az ipari és agrárállamok gazdasági ereje között megszüntethessük és a folyton fokozódó kulturigényeket kielégíthessük.

3. Az ingatlanok és arany egyenjogúsítása a pénzrendszerben. Vagyis a földért pénzt és pénzért földet elve, hogy a pénz bőségét cicsóságát és értékállandóságát biztosítsuk és így a gazdasági front átcoporpositását pénzügyileg is lehetővé tegyük.

Ezek az alapelvek az elavult rendszer elveivel szemben a következő lényegesebb eltéréseket mutatják:

a) Az adórendszerben a fizetőképességet nem a vagyon, jövedelem vagy forgalom, hanem a közös szolgáltatások értéke fogja meghatározni.

b) A védő vámok nem egyes termelők és nem a világgazdaság védelmére, hanem elsősorban a nemzetgazdaság fejlesztésére fognak szolgálni.

c) A pénzrendszerben nem a nemzetközi nagytőke, hanem a nemzeti vagyon a maga egészében fog érvényesülni.

Ebből az összehasonlításból világos, hogy a mai helyzetnek megfelelő rendszerben a gazdasági kérdések a nemzeti nagytőke vezetése mellett a nemzet saját erejéből nyernek megoldást és hogy a világgazdaság is elsősorban a nemzetgazdasági élet céljait szolgálja. Szemben a multtal, amikor a nemzetközi nagytőke játszotta a főszerepet a többi társadalmi osztályok alárendelt közreműködése mellett és amikor a főcél mindenkor a világgazdaság volt. És azért a mai gazdasági helyzethez igazodó rendszer közelebbi meghatározására a »nemzeti kapitalizmus«, viszont az elmúlt gazdasági korszak rendszerének jellemzésére a »világkapitalizmus« kifejezése látszik találni.

Elvi szempontból a nemzeti kapitalizmus tételei semmi újat nem tartalmaznak. A közszolgáltatás és ellenszolgálat elvének gyakorlati bevezetése voltaképpen nem egyéb, mint hogy érvényt szerezzünk a fizetőképesség elvének. Mert a közszolgáltatás értéke határozza meg legtökéletesebben a fizetőképesség nagyságát. Ha az államtól és községtől senkisésem kap ingyen semmit, hanem mindenki minden közszolgáltatást érdekltsége arányában megfizetni tartozik; ezt mindenki könnyen meg is fizetheti. De ha egyesek nem kapnak semmit és a másoknak nyújtott közszolgáltatások költségeit mégis viselniök kell, mert vagyonuk vagy jövedelmük van: ez nem a fizetőképesség elvének gyakorlati alkalmazását jelenti, hanem a fizetőképesség csökkentését.

A javasolt jegybankreform is csak abban különbözik a jelzőbankok rendszerétől, hogy a jegybank nem kölcsönöket nyújtana,

hanem megvásárolná az ingatlanokat és jelzáloglevelek helyett bankjegyeket bocsájtana ki.

Végül a javasolt külkereskedelmi politika elvei ugyanazok, mint amelyeket minden politikailag független nemzet a multban is követett. Mert afölött vitatkozni sem lehet, hogy teljesen szabad kereskedelmet a multban is csak az a nemzet hirdetett, melynek a többi nemzetek versenytől nem kellett tartania.

A nemzeti kapitalizmus tehát intézményeiben csupán nagymérvű fejlődést és tökéletesedést jelent. És ha a nagytőke vezetői fölismerik a nemzeti kapitalizmus jelentőségét és bevezetik annak intézményeit: nemcsak megoldják a gazdasági kérdéseket, hanem politikai egységbe is tömörítik a nemzet egész társadalmát.

A nemzeti kapitalizmus tehát nem jelent differenciálódást, hanem ellenkezőleg a széthuzó és hadakozó társadalmi osztályok és politikai pártok egyesítését, hogy a gazdaságilag független és politikailag egységes nemzeti államok kiépítését egyenrangú nemzetek harmónikus együttműködése követhesse. Ha a nagytőke mégis továbbra is késik a gazdasági kérdés megoldásával: a nemzeti szocializmus még erősebben előtérbe, mely után már alig nyílik alkalma a nagytőkének a kapitalizmushoz való visszatérésre.

Nemzeti kapitalista alapon a gazdasági kérdések megoldása nagyon egyszerű. A közös költségeknek az érdekeltég arányában a közvetlen érdekeltégre hárítása helyreállítaná az államháztartás egyensúlyát. Megszüntethető volna a munkanélküliség, mert arányos költségmegosztás mellett nem pénzügyi probléma többé a hasznos közmunkákból legalább annyit végrehajtani, hogy mindenki, aki a magántermelésben nem boldogul, a köztermelésben mindenkor megfelelő elhelyezést találjon. Nagyon könnyen megszüntethető lenne a pénzhiány és pénzdrágaság is és ebben az esetben a magántermelés frontját a munkaadók a fogyasztói igényeknek megfelelően átcsoportosíthatnák és a kor színvonalára emelhetnék. Csupán az kellene hozzá, hogy a törvényhozás a bankjegyek fedezeténél az aranyon és az ingatlanoknak egyenjóságát biztosítsa. A világgazdasági politikában a nemzeti szempontok érvényesítése szintén nem okozna különös nehézségeket. És azért felmerül a kérdés, hogy a vezető tényezők miért késnek mégis a gazdasági kérdések megoldásával? A kérdés komplikáltnak látszik, de a felelet nagyon egyszerű: Előbb a politikai kérdéseket kívánják megoldani és minthogy ezek önmagukban meg nem oldhatók, a komoly gazdasági kérdésekre nem is kerül sor.

Politika és gazdaság

Minden közéleti tényező előtérbe tölja a politikai kérdéseket. Ma épen úgy mint a multban. Figyelmen kívül hagyják, hogy a termelési technika mai magas színvonalán a politikai hatalom nem jelenti egyben a gazdasági kérdések megoldását is. (Hiába diktálnak pl. nagyon előnyösnek látszó kereskedelmi szerződéseket, ha az il-

lető országok fölvevőképessége nem megfelelő). Nem veszik figyelembe, hogy a nagyhatalmak árufölöslegeiket ma tetszőlegesen fokozhatják és hogy ez elsősorban a belső fogyasztóképesség folytonos emelését teszi szükségessé. Ez ma a legegységesebb nemzeti érdek és a legnagyobb nemzeti feladat, melyet a nemzetnek saját erejéből kell és lehet is megoldania. És azért felmerül a további kérdés, hogy miért tőlják még mindig a politikai kérdéseket az előtérbe?

Nem lehet még csak föltételezni sem, hogy a nagytőke szellemi vezérei közül számosan ne volnának tisztában a válság okaival. Mert hiszen politikusok, publicisták és gazdasági tényezők egyaránt hirdetik, hogy sulyosak a közterhek, hogy nincs munka és nincs pénz. Konkrét javaslataim is eljutottak nem egy közéleti tényezőhöz és senki sem cáfolta meg tételeinmet, melyek szerint az adózást nem igazságosabbá, hanem igazságossá kell tenni, a munkanélküliséget nem enyhíteni, hanem megszüntetni kell és a pénzt nem olcsóbbá, hanem olcsóvá kell tenni. Konkrét javaslataimhoz a gyakorlati kulcsot is megadtam. De ettől eltekintve nem kétséges, hogy van megoldás és nem lehet föltételezni azt sem, hogy akár csak egy ember is akadna, aki ne akarná a válság orvoslását. Mert hiszen, aki ma legkevésbé érzi is a válságot, sem lehet annyira elfogult, hogy ne látná, miszerint a válság végül is forradalmakban robban ki, melyek megsemmisítik a gazdasági és politikai élet szabadságát, sőt veszélyeztetik a tőkés termelési rend fennmaradását is.

Miért késik mégis a kibontakozás? Illetve miért nem tőlják előtérbe a gazdasági kérdéseket, melyeket minden nemzet saját hatáskörében megoldhat? A kérdés kézenfekvő, a válasz azonban nem egyszerű. A konzervatívok szerint sem az adó, sem a pénz, sem a politikai rendszeren nem kell változtatni. Ellenkezőleg ragaszkodni kell a hagyományokhoz, sőt visszatérni azokhoz ott, ahol azoktól eltávolodtunk, mert éppen ez az eltávolodás ásta alá a tekintély tiszteletét, ingatta meg a bizalmat és borította föl a gazdasági élet egyensúlyát. A kevésbé konzervatívok szerint szükség van a gazdasági intézmények fejlesztésére, de előbb meg kell oldani a politikai kérdést úgy, hogy a kapitalizmust sem a nemzeti szocializmus, sem a bolsevizmus meg ne semmisíthesse. A reálpolitikusok szerint időszerű volna a gazdasági kérdések előtérbe tölása és nemzeti alapon való megoldása, vagyis a nemzeti kapitalizmus bevezetése, de nem tartják még megvalósíthatónak.

Ezzel szemben a valóság az, hogy a nagytőke nemzetközi nagyhatalmát nem a hagyományoktól való eltávolodás támadta meg, hanem az, hogy a nagytőke a gazdasági kérdéseket még a század elején is úgy kezelte, mint a primitivebb termelés korszakában, ahelyett, hogy a gazdasági intézményeket már akkor arra a magasabb színvonalra fejlesztette volna, melyen a termelési technika állott. A konzervatív álláspontot meg lehet érteni, mert az elmúlt gazdasági korszakban a politikai kérdések előtérbe tölása helyesnek bizonyult és nagyon nehéz éppen a nagytőkének belátni azt, hogy nemzetközi ha-

talma nem alkalmas többé gazdasági kérdések megoldására. Nehéz ezt belátni azért is, mert előtte áll az angol példa, mely azt mutatja, hogy ott a gazdasági helyzet kedvezőbb, mint azokban az államokban, melyekben a hagyományokkal szakítottak. Ez a példa azonban nem bizonyít a politikai kérdések elsőbbségi joga mellett, mert a helyzet Angliában is válságos. A különbség csupán az, hogy Anglia szervezete ellenállóbb, intézményei a háboru előtt is fejlettebbek voltak, exportja nem csökkent oly nagy mértékben, mint pld. Németország vagy Ausztria exportja és ami talán a legfontosabb: Anglia nem is ragaszkodott mereven régi gazdasági politikájához. Így pld. ráeszmélt arra, hogy a nagyipar érdekében áldozatokat követelt az agrártársadalomtól és most azt jóvá tette. Vagy pld. egyes termelési ágakban áttértek a kollektív termelésre, ami a multban elképzelhető sem volt. Amerika is nemzeti alapon vagyis a külföldtől lehetőleg függetlenül törekszik a gazdasági kérdés megoldására.

Nem indokolt a kevésbé konzervatívok álláspontja sem, mert a nagytőke politikai hatalmát csak politikai forradalom döntheti meg, amittől nincs mit tartani, ha a nagytőke megoldja a gazdasági kérdést. Az Amerikai Egyesült Államokban a gazdasági élet virágkorában a legszélsőbb elemek sem gondoltak forradalomra. A nemzeti szocialista vagy a kommunista forradalmat a válság váltja ki. Viszont biztos ellenszere a nemzeti kapitalizmus, mely még nagyobb gazdasági fölvirágzást teremt, mint amilyent az elmúlt gazdasági korszakban a gazdasági liberalizmus teremtett.

A réalpolitikuskok álláspontját nagyon érthetővé teszi az a tapasztalat, mely szerint, mihelyt egy tekintélyes közéleti tényező hirdeti a nemzeti kapitalizmus bevezetésének szükségességét és konkrét javaslatokat is tesz, a nagytőke nyomban gondoskodik arról, hogy a pénzügyminiszter nyilatkozatot tegyen közhírré és abban megnyugtassa a külföldi nagytőkét arról, hogy a kormány politikájának vonalvezetése a régi marad és hogy a nagy politikus szavait csupán félreértették. Ezenfelül gondoskodik a nagytőke arról is, hogy a sajtó lekicsinyelje az időszerűtlen és felelőtlen nyilatkozatot. Ha pedig új emberek kívánnak állástfoglalni a szükséges reformok mellett, azok egyszerűen nem is jutnak nyilvánosságához. A világsajtóban semmi esetre sem.

Nemzeti szocialista és kommunista államokban a közéleti tényezők szintén a politikai kérdéseket tőlják előtérbe. Nem is cserélhetik meg a sorrendet, mert a gazdasági kérdések politikamentes megoldása: a nemzeti kapitalizmus bevezetése, a politikai hatalmat újból a nagytőke kezébe juttatná és ezt egyetlen nemzeti szocialista vagy kommunista vezér, de maga a polgári vagy munkástársadalom sem akarja. Nem is akarhatja, amíg a kapitalista államokban a nagytőke vonakodik a gazdasági kérdések politikamentes megoldásától, annak ellenére, hogy az nem jelentené a politikai hatalom föladását, hanem csupán azt, hogy a nagytőke saját jól felfogott érdekében lemond arról, hogy a társadalom széles rétegeitől áldozato

kat követeljen. A kapitalizmus jövője tehát tisztán attól függ, hogy a kapitalista államokban a politikai és gazdasági kérdések sorrendjét megcseréljük és a gazdasági kérdések megoldására a nemzeti kapitalizmust bevezessék, még mielőtt a válság a tömegeket a nemzeti szocializmus vagy kommunizmus karjaiba sodorja.

Osszefoglalás

Sok mindennek tulajdonítják a gazdasági válságot, de ha a hirtetett okokat közelebbről vizsgáljuk, arra az eredményre jövünk, hogy azok csupán jelenségek és hogy a válság igazi oka nem más, mint az utolsó évtizedekben a termelési technika rohamos előrehaladásával szemben a kapitalizmus fejlődésének visszamaradása. Más szóval, a válság oka az, hogy a kapitalizmus nem igazodott ahhoz a gazdasági helyzethez, melynek képét a termelés szinte korlátlaná vált tehnikai lehetősége teljesen megváltoztatta.

A válság váltotta ki a kommunista és nemzeti szocialista forradalmakat is, de a gazdasági és politikai kérdéseket a kommunizmus és nemzeti szocializmus sem oldották meg. Nem is oldhatták meg, mert a tervgazdaság és tekintélypolitika nem alkalmasak arra, hogy a nemzet minden egyes tagja szellemi és anyagi erőforrásait szabadon érvényesíthesse és teljes mértékben kifejthesse.

Csak egy megoldás van: a kapitalizmus. De a jövő kapitalizmusa nem a nemzetközi nagytőke világkapitalizmusa, hanem a hazai tőke nemzeti kapitalizmusa, vagyis az a tőkés termelés, melyben a nagytőke vezetése alatt a nemzet többi társadalmi osztályai mint egyenjogú tényezők vesznek részt. Nemcsak papiroson, hanem gyakorlatilag is a következő módon: Racionalizálja a köztermelést, hogy a munkanélküliséget hasznos közmunkákkal teljesen megszüntesse. A közintézmények költségeit a közszolgáltatás és ellenszolgálat elve alapján háritja át az érdekeltekre, hogy adóulterhelés egyetlen ember fogasztókéességét se csökkenthesse. A pénzrendszerben egyenjogusítja az ingatlanokat az arannyal, hogy a pénz bőségét, olcsóságát és értékállandóságát biztosítsa és a termelési frontnak a kulturigényekhez igazódó átcsoportosítását lehetővé tegye. Végül a világgazdaságot a nemzetgazdaság szolgálatába állítja és nem megfordítva, mint ahogy az a multban történt.

Ez a nemzeti kapitalizmus. Azért nemzeti, mert a gazdasági kérdéseket a nemzet saját erejéből oldja meg és mert a nemzet egész társadalmát, fajra, felekezetre és kulturális különbségekre való tekintettel politikai egységbe tömöríti. Adó- és pénzrendszere azt eredményezi, hogy a kereslet és kínálat a gazdasági élet minden megnyilvánulásában kiegyenlítést nyer és ennek folytán ebben a rendszerben a munkabér nagyságát a munka értéke és az áru árát a termelés költsége határozza meg.

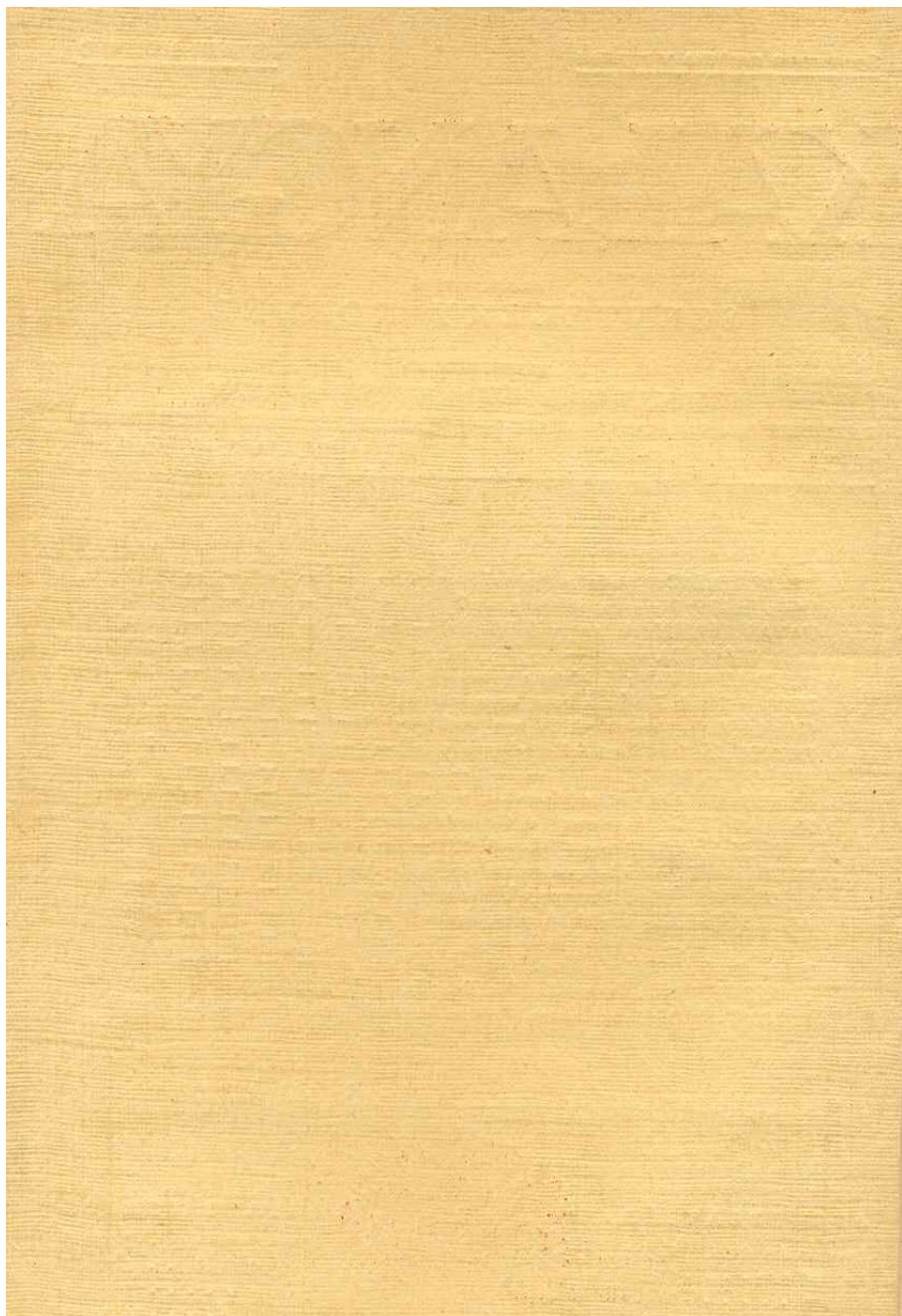
A nemzeti kapitalizmus kifejlesztése nem jelent sötétbeugrást, mert egyelőre csak arról van szó, hogy egy-két nagyobb közmunka programot hajtsunk végre a köztermelés racionalizált rendszerében

és egy-két ingatlan ellenében bankjegyeket bocsássunk ki. Természetesen ez még nem szüntetné meg a munkanélküliséget és pénztelenséget, de igazolná azt, hogy az ingatlan mint bankjegyfedezet nem okoz inflációt és igazolná azt, hogy a közszolgáltatás és ellenszolgálat elve minden hasznos közintézmény finanszírozásánál alkalmazható. Az élőpéldák igazolnák, hogy minden közintézményről előre megállapítható annak értéke, ha ez a rendszer nem is különböztet meg jövedelmező és nemjövedelmező közintézményeket. Ebben a rendszerben ugyanis egyetlen közintézmény sem jövedelmez, mert az érdekeltek érdekeltségük arányában viselik az intézmény költségeit. Senki sem kereshet rajta. Vagy mondjuk, minden érdekelt érdekeltsége arányában élvezzi az intézmény előnyeit. Könnyebben megérthető ez, ha fölteszük, hogy egy új város alapításáról van szó. Földmérések, tervezések, közmunkák előzik meg a magántelkek beépítését. Míg a magánépítés megindul, nincs is más, aki a költségeket viselje, mint az érdekelt telektulajdonosok és nincs más kulcs a költségek szétosztására, mint a nyomban bekövetkező telekérték-emelkedés aránya. Ha azután a magántelkeket is beépítik és népeseedik a város, azokat a többletüzemi költségeket, melyek a telkek beépítése folytán állanak elő, természetesen a lakóknak kell megfizetniük fogyasztásuk illetve a közintézmények igénybevétele arányában.

Hogy miből fizessék a telektulajdonosok az építési járulékokat, nem probléma, mert ha telkeik értékének 1-2 tizedszázalékát nem képesek havonként megfizetni, igénybevehetik a jegybankot olyképpen, hogy telkeiket kisebb értékű telkekkel kicserélik és a különbözőt a közmunkaköltségekre fordíthatják. Ha a javasolt adórendszer és pénzrendszer életbe lép, másként is segíthetnek magukon. Komoly ellenvetés a nemzeti kapitalizmus ellen még nem merült föl és nem is merülhet föl. Ha bevezetése mégis késik, annak oka csak az, hogy nehéz a megszokott világhatalomról lemondani. De nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a nagytőkének nem a világkapitalizmus és a nemzeti kapitalizmus között kell választania, hanem a nemzeti kapitalizmus és nemzeti szocializmus vagy kommunizmus között.

Nincs más kiút, mert a kultúra és különösen a termelési technika mai magas színvonalán a világkapitalizmus semmiféle hatalmi eszközzel nem képes a nemzeti szocializmus és kommunizmus áradatát föltartóztatni. Ma még nem késő. De ha ez az áradat egyszer áttöri a kapitalizmus utolsó védőműveit, a tőkés termelés többé soha föl nem éled úgy, hogy a nemzeti kapitalizmus nemcsak a jövő kapitalizmusa, hanem a kapitalizmus jövője is.

Orbán Ignác

1935 FEBRUAR

KALANGYA

2. SZÁM

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik :
SZIRMAI KÁROLY, KENDE FERENC, HERCEG JANOS.

Felelős szerkesztő: Blazsek Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai címe:
SUBOTICA, POSTFAH 122. Szerkesztőség: Szubotica, Manojlovićeva ulica 3.
Kiadótulajdonos: Inotay Béla Szubotica, Jagodinska ulica 1.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia“ könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,
Kömlös Márton nyomása, Noviszád.